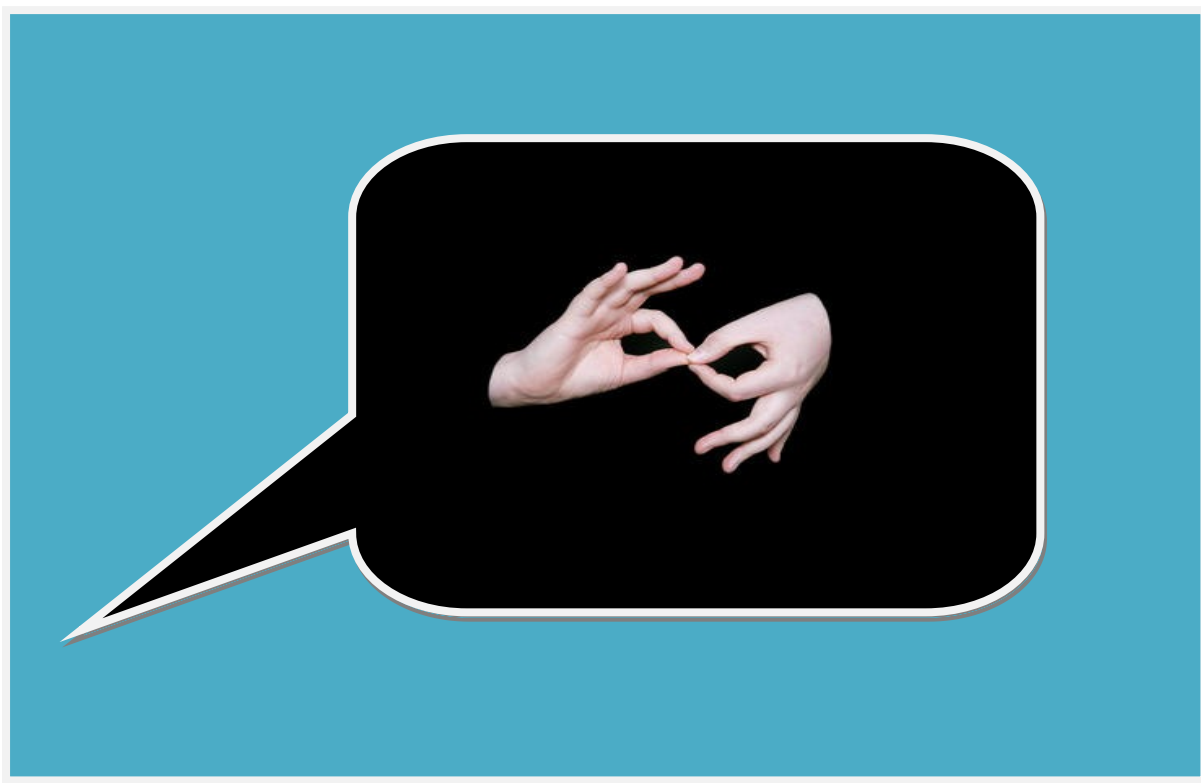

Samspill ved stemmetolking

- betingelser for døves deltakelse.

av Gro Hege Saltnes Urdal

**Mastergradsoppgave i samfunnsarbeid
Høgskolen i Bergen
Våren 2011**

Totalt antall ord: 42 102

Sammendrag

Oppgaven tar utgangspunkt i døve og tolkers opplevelser om samspillet i en stemmetolksituasjon, og søker å belyse hvilke inkluderings- og ekskluderingsmekanismer for døves sosiale deltakelse som gjøres gjeldende her. Jeg ser i et samhandlingsperspektiv og et samfunnsarbeidsperspektiv på hvordan aktørene skaper sin sosiale virkelighet.

For å produsere data om temaet har jeg gjennomført to fokusgrupper, en med døve deltakere og en med tolker. På bakgrunn av deres tanker om handlinger har jeg brukt etnometodologi og begrepene refleksivitet og indeksikalitet som analyseverktøy.

Fra et samhandlingsperspektiv har jeg sett på faktorer i tolkesituasjonen som fungerer som betingelser for døves sosiale deltakelse: hvordan situasjonens utfordringer gjør etablering av tillit viktig og hvordan tillit aktualiserer ulike kontrollmekanismer. Døve og tolkers holdninger, relasjoner og tilhørighet blir synliggjort gjennom bruk av begreper som mitt og ditt språk og verdier som ligger heri. Døves sosiale deltakelse gjøres mulig med aksept og inkludering og i et samfunnsperspektiv ser jeg på hvilke forhold som fremmer og hemmer slik deltakelse. Døve i fokusgruppen uttrykker et ønske om at tolking handler om mer enn ekvivalent oversettelse. Tolkene gjør nettopp dette uten å gjøre andre eksplisitt oppmerksom på det. Det gjør at tolker i en viss utstrekning fungerer som døves talerør i vid forstand, og ikke bare som oversettere.

Nøkkelord: stemmetolking, samhandling, samfunnsarbeid, sosial deltakelse

Abstract

This master thesis focuses on deaf and sign language interpreters' thoughts on their interaction in a sign-to-voice situation, and what promote inclosing and exclusion regarding deaf people's participation it the community. This thesis looks at how the actors in interaction create their social reality in a relation perspective as well as in a community work perspective.

To produce data on this subject I arranged two focus groups, one with deaf participants and one with interpreters. In order to analyze their accounts on action, I used ethnomethodology and instruments such as reflexivity and indexicality.

Through a relation perspective I have focused on factors which deaf people face in social participation: how such situations challenge them and how important it is to establish trust and eventually how trust may be related to control. Attitudes, relations and affiliation of deaf people and interpreters alike, are made visible through concepts such as your and my language, and the values which lay within. Deaf people's social participation is possible through accept and the fact of being included. Therefore I look into the conditions that prevent and promote their participation through a community work perspective. The deaf persons in the focus group consider interpreting to be more than a mere equivalent interpretation. The interpreters in the focus group do more than this equivalent interpretation without making other people explicitly aware of it. To a certain extent interpreters therefore function as a spokes person for deaf people, and not only as interpreters.

Key words: speech-to-voice interpreting, relations, community work, social participation

Forord

Masterstudiet i samfunnsarbeid har gitt meg muligheten til å kombinere fagfeltene tegnspråk og tolking, og samfunnsarbeid. Det har vært en lærerik prosess, med mange gleder og spennende utfordringer. Denne oppgaven er et resultat av mange timer med lesing, samtaler, refleksjon og skriving. På ferden frem mot ferdig oppgave har jeg fått god hjelp og støtte og det er mange jeg vil takke. Først og fremst vil jeg takke deltakerne i fokusgruppene. Uten deres bidrag og positive innstilling hadde aldri denne oppgaven blitt til. Jeg har lært utrolig mye av dem. Jeg vil også takke min veileder, Helge Folkestad, som har veiledet meg støtt gjennom hele prosessen. Han har gjort det mulig for meg å se koblingene mellom tolking og samfunnsarbeid selv om vi til tider ikke helt har visst hvordan vi skulle gripe det an. Medstudentene Inger Helen, Ellen, Linda, Ingrid, Katrine og Bodil har også vært til stor hjelp.

Uten gode kollegaer ved seksjon for tegnspråk og tolking ved Høgskolen i Bergen hadde jeg ikke fått så mange gode faglige innspill eller tid til rådighet med oppgaven. En spesiell takk her går til Ingeborg som i innspurten gav meg tilbakemeldinger på oppgaven. Birgitte og Gro har også stilt opp, lest og kommentert oppgaven. Det er jeg veldig takknemlig for.

En takk rettes også til familien: min mann Morten, ungene Sondre, Mathias og Even, og mine foreldre. De har vært der for meg og tilrettelagt det slik at jeg har kunnet skrive denne oppgaven. De har også gjort pausene gode. Nå når jeg er ferdig, gleder jeg meg til å tilbringe mer tid sammen med dem. Til slutt en takk til venner som har vært gode støttespillere og barnevakter.

Endelig!

Bergen, juni 2011.

Innhold

1 Innledning.....	7
1.1 Prosjektemne	7
1.2 Problemstilling	8
1.3 Egen bakgrunn.....	9
1.4 Min for forståelse	10
1.5 Mål	11
1.6 Oppgavens oppbygging.....	11
2 Perspektiv	13
2.1 Kommunikasjon og samhandling.....	13
2.2 Situasjonsdefinisjon og uttrykk	14
2.3 Samspill i tolkede situasjoner.....	15
2.4 Perspektiver på funksjonshemming	15
2.4.1 Funksjonshemming som en sosial konstruksjon	17
2.5 Tidligere forskning	19
3 Metode.....	21
3.1 Vitenskapelig forankring.....	21
3.2 Valg av forskningsmetode.....	22
3.3 Metodens styrker og svakheter.....	23
3.4. Utvalg	24
3.5 Forberedelse av fokusgruppene.....	25
3.6 Gjennomføring av fokusgrupper	26
3.7 Dokumentasjon.....	28
3.8 Forskningsetiske refleksjoner.....	29
3.9 Gyldighet og pålitelighet.....	30
3.10 Analyse av data	32
4 "... det ikke er så lett..." – situasjonens utfordringer	35
4.1 Utfordringer i kommunikasjonen	35
4.2 Språklige utfordringer – tegnspråk og norsk.....	36
4.3 Tolkeprosessens utfordringer	38
5 "Kjemi, det er noe som bare fungerer liksom.".....	41
5.1 Deltakernes begrepsbruk	41
5.2 Tillit og tid.....	43
5.3 Kjennskap til person og tema	44
5.4 Sjekke ut.....	45
5.5 Suksessbarometeret	46
5.5.1 Den rettstrekede akse.....	48
5.5.2 Den stiplede akse.....	50
5.5.3 Den prikkede akse	51
5.5.4 I skjæringspunktet	51
6. "... så er det viktig å sjekke om det var riktig ..."	53
6.1 Hvordan er situasjonen utfordrende for døve.....	53
6.2 Hvordan er situasjonen utfordrende for tolkene.....	55
6.3 Styringsbetingelser	55
6.4 Før samtale	56
6.5 Kontroll og endring	58
6.6 Språk og kultur	61
6.7 Tegn vi gir og avgir	65
7. "Mitt språk og det andre språket" – oss og dem	69
7.1 Døves perspektiv	69

7.1.1 Hvem er tolken?	69
7.2 Tolkenes perspektiv.....	80
7.3 Fra perspektiv til perspektiv	86
8 Sosial deltakelse	88
8.1 Behovet for tolk.....	88
8.2 Døves eget miljø og transnasjonalitet	90
8.3 Noe mer enn en tolk?	91
8.4 Verdi og deltakelse.....	94
8.5 Utfordringer.....	100
9 Aksept – deltakelse – tilhørighet	101
9.1 Medisinsk perspektiv.....	101
9.2 Sosial konstruksjon	102
9.3 Myndighetenes påvirkning	102
9.4 Annerledes.....	104
9.5 Sosial kapital og aksjon.....	106
9.6 Utviklingsarbeid	108
9.7 Tolkens rolle.....	110
9.8 Oppsummering	111
Referanser.....	112
Vedlegg	120
Vedlegg 1: Informasjon om prosjektet ”Samspill ved stemmetolking”	
Vedlegg 2: Samtykkeerklæring	
Vedlegg 3: Taushetserklæring	
Vedlegg 4: Intervjuguide	
Vedlegg 5: Godkjennelse av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS og endring av prosjektslutt	

1 Innledning

1.1 Prosjektemne

Feltet tegnspråk og tolking er noe som interesserer meg og jeg er opptatt av å forstå hva som skjer i en tolket situasjon. Jeg mener språk og kommunikasjon er mer enn tale og tegn og vil derfor se på tolking som et sosialt fenomen (sosiolingvistisk). Intensjonen var å finne ut hva som skjer ut over selve oversettelsen og tolkeprosessen, og jeg har derfor valgt å se på tolking i et samhandlingsperspektiv. I en forlengelse vil jeg, gjennom et samfunnsarbeidsperspektiv, fokusere på ulike aspekt i tolkesituasjonen, som betingelser for døves deltakelse.

Med begrepet tolking mener jeg ”en mest mulig trofast overføring av budskapet mellom mennesker som mangler et felles språk” (Apeland 2002:2 in Jareg and Pettersen 2006:24)¹ – her tolking til og fra norsk tale og norsk tegnspråk. Slik tolking er en *interlingual* tolking, tolking mellom to språk (Lomheim 1995:17). Norsk tegnspråk er et gestuelt-visuelt språk med symbolsystemer som uttrykkes simultant (Schröder 2006:81). ”Det betegnes som gestuelt fordi det utføres med bestemte bevegelser av hendene, armene, ansiktet, hodet og kroppen.” (Mosand and Malmquist 1996:30). Det er et fullverdig språk med egen syntaks på lik linje med andre språk. Tolking til og fra norsk tale og norsk tegnspråk skjer som oftest simultant². Oversettelse fra norsk tale til norsk tegnspråk kalles ofte tegnspråktolking og oversettelse fra norsk tegnspråk til norsk tale kalles stemmetolking.

En tolket kommunikasjonssituasjon har tre parter; døve, hørende og tolker. Mitt hovedfokus har vært på selve relasjonen mellom döv og tolk, en relasjon som trolig også har konsekvens for den hørende part. Jeg har valgt å se på den sosiale samhandlingen mellom döv og tolk i en tolket situasjon.

En av tolkens oppgaver er å ”fremme likeverdig deltakelse og god samtaleflyt mellom partene” (Tolkeforbundet 2011)³. Hva dette innebærer er relevant for et

¹ Døve og tolker har det norske skriftspråket felles.

² ”Simultantolkning, samtidig tolkning, dvs tolken talar samtidig med talaren; översätter med några sekunders fördröjning vad talaren säger” (Wadensjö 1998:177). Wadensjö, C. (1998). Kontakt genom tolk. Stockholm, Dialogos.

³ Tolkeforbundet er en landsomfattende og partipolitisk uavhengig interesseorganisasjon av og for tolker. Organisasjonen har ulike regionlag. Tolkeforbundet. (2011). "Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer." <http://www.tolkeforbundet.no/main/component/content/article/11-eksterne-media/145-tolkeforbundets-retningslinjer-for-etikk-og-yrkesutovelse>. Retrieved 12.05.11, 2011.

samhandlingsperspektiv. Fra et samfunnsarbeidsperspektiv er det interessant å se på hvilke betingelser som må være til stede for at tolken skal kunne fremme likeverdig deltakelse og god samtaleflyt mellom døve og hørende. Både døve og hørende er brukere av tolken, men det er den døve parten som har rett til tolk i henhold til Loven om Folketrygd § 10-7 (1997).

1.2 Problemstilling

Jeg har valgt å ha hovedvekten på tolking fra norsk tegnspråk til norsk tale, heretter kalt stemmetolking. Ved å se på samhandlingen i en tolkesituasjon vil jeg kunne sette søkelys på partenes handlinger og opplevelser i gode og mindre gode stemmetolksituasjoner.⁴ Et samhandlingsperspektiv kan gjøre det mulig å analysere og forstå kommunikasjonsprosesser og å se hva som må til for å kunne legge til rette for god kommunikasjon (Røkenes and Hanssen 2006:191). Et samhandlingsperspektiv vil gi meg muligheten til å forstå samhandlingsprosessen og relasjonen mellom døve og tolker i en stemmetolkingssituasjon. Det kan avdekke prosesser og dynamikk knyttet til inklusjon og eksklusjon av partene, noe som får betydning i et samfunnsarbeidsperspektiv. I denne oppgaven vil jeg konsentrere meg om følgende problemstilling:

Hvordan oppleves samspillet mellom døve tolkebrukere og hørende tolker i stemmetolkingssituasjoner, og hvilke inklusjons- og eksklusjonsprosesser foregår her?

Forskningen min søker også å gi perspektiver på følgende elementer:

- Hvordan oppleves en god/mindre god stemmetolksituasjon? Hvilke betingelser er til stede?
- Hvilke utfordringer oppleves i stemmetolksituasjoner?
- Hva kjennetegner en god og en mindre god stemmetolksituasjon?
- Hva er betingelsene for at tolken kan fungere som døves ”talerør” – i vid forstand?
- Hvordan utgjør inklusjons- og eksklusjonsprosessene betingelser for døves deltakelse i samfunnet?

Jeg vil undersøke hva aktørene selv forteller at de gjør i tolkesituasjonen, og hva det er som skaper barrierer eller fremmer god tolking. I litteraturen beskrives samfunnsarbeid som ”... the

⁴ I de fleste tolkesituasjoner tolkes det både til og fra norsk tegnspråk og norsk tale. Stemmetolksituasjoner vil være de sekvensene i tolkesituasjonen der det i hovedsak tolkes fra norsk tegnspråk til norsk tale.

process of assisting people to improve their own communities by undertaking collective action” (Twelvetrees 2002:1). Å studere tolking i et samfunnsarbeidsperspektiv kan bidra til å synliggjøre verdiene og teknikkene som spiller inn (jmf Twelvetrees 2002:9).

Tall fra 2007-2008 viser at antall døve beregnes til å være ca 5000 (Kultur- og kyrkjedepartementet pkt 10.5.2.3) og antall tolker er 549⁵ (Hjort 2008:40). En medisinsk definisjon av *døv* vil ha en grense for døvhet ved rundt 90-100 desibel (dB), men denne definisjonen vil ikke nødvendigvis si noe om personens identitet og tilhørighet til tegnspråkmiljø (Haualand 2002:25).

I denne oppgaven vil jeg derfor bruke begrepet *døv* om personer som bruker tegnspråk og er tolkebrukere, uavhengig av faktisk hørselstap. Videre i teksten, når ikke annet oppgis, vil det med *tegnspråk* refereres til norsk tegnspråk. En tolks ansvar er å oversette det andre sier og samordne andres ytringer (Wadensjö 1998:21). *Tolk* vil i denne sammenhengen bli brukt om tolker som tolker til og fra norsk tegnspråk og norsk tale.

1.3 Egen bakgrunn

Jeg har jobbet som tolk i snart 12 år. I løpet av min yrkeskarriere har jeg jobbet sammen med både døve, tolker og andre hørende. Det har vært med på å forme meg til den tolken jeg er i dag. Jeg er lærer ved Bachelorutdanningen i tegnspråk og tolking ved Høgskolen i Bergen og interessert i feltet. Som student ved masterstudium i samfunnsarbeid ved Høgskolen i Bergen er jeg blitt mer og mer interessert i hvordan de ulike tolkesituasjonene gjennomføres og oppleves, sett i perspektiv av samfunnsarbeid.

Tolker og døve tolkebrukere har uttrykt at stemmetolking er skummelt. Med dette mener nok tolkene at det kan være vanskelig å avlese døve og oversette det som blir sagt, til den hørende parten i kommunikasjonsprosessen. Døve brukere av tolketjenesten har også uttrykt misnøye med tolkenes evne til å stemmetolke ekvivalent⁶ (Dahl 1996:93). Redselen for å bli misforstått gjør at døve unnlater å uttale seg. Døve har fokus på tolkenes avlesing og avkoding av selve tegnspråket (Urstad 2010:75). De mener det er grunnleggende for at

⁵ Dette er både tolker som er fast ansatt og frilanstolker som har rammeavtale med NAV-HMS-Tolketjenesten. Dette tallet er godt under antall årsverk. Hjort, P. (2008). Tolkeutredningen 2008: Framtidens tolke- og kommunikasjons tjenester for døve, døvblinde og hørselshemmede. Oslo, Arbeids- og velferdsetaten NAV: 109 s.

⁶ Kommunikativt likeverd (Lomheim 1995:29). Lomheim, S. (1995). Omsettingsteori. Oslo, Universitetsforlaget.

tegnspråktolken skal forstå døvekulturen og dermed kunne være en bedre tolk. ”For å sikre ytringsfriheten for døve trenger vi tolker med nok kunnskaper til å formidle trygt det de tolker, som avleser døve uten problemer og som selv er behagelige å avlese.” (Gjøen 2008:145). Flere tolker og bedre tilgang på tolkene er døves interesseorganisasjon, Norges Døveforbunds (NDF), mål for fremtidens tolketjeneste. I dag er det vanskelig å få tak i tolker, spesielt på ettermiddags- og kveldstid (Gjøen 2008:143).

Stemmetolking er noe både døve og tolker er opptatt av, både nasjonalt og internasjonalt. Temaet har det siste halve året blitt gjenstand for ulike seminarer i regi av organisasjoner som Norges Døveforbund, Forening for Norsk Tegnspråk (FONTS), Tolkeforbundet (Hordaland Regionlag), European Forum of Sign Language Interpreters (Efsli) og Diaconia University of Applied Sciences (DIAK) i Finland. Fokuset har i hovedsak vært på den lingvistiske delen av tolkesituasjonen, slik mye av forskningen rundt tegnspråktolking og stemmetolking har vært.

Med denne oppgaven ønsker jeg å tilføre nye element til diskusjonen, med stemmetolking i et samhandlingsperspektiv og et samfunnsarbeidsperspektiv. Samfunnsarbeid er en prosess med et mål om å forbedre det eksisterende. Ved å se på samspillet i stemmetolksituasjoner og dens betingelser for døves deltakelse i samfunnet, løftes fokuset fra et lingvistisk nivå til et sosiolingvistisk nivå. Det kan bidra til en bredere forståelse av temaet som igjen kan bidra til økt bevissthet på et lingvistisk nivå.

1.4 Min forforståelse

Min utdanning og arbeidserfaring har gjort meg interessert i emnet. Min trosoppfatning og forestilling, mine personlige erfaringer om stemmetolking og samfunnsarbeid, mitt språk og mine begreper har formet min forforståelse. I følge Gilje og Grimen er forforståelsen det enhver aktør ”tar med seg i samhandling med andre, og i sine forsøk på å fortolke meningsfulle fenomener” (1993:150). Min forforståelse påvirker mitt valg av perspektiv, også i forhold til hvordan jeg har sett på dette emnet og i valg av problemstilling, noe jeg vil komme nærmere inn på i kapittel 2. Min kunnskap og mine tidligere opplevelser og erfaringer har gitt dette prosjektet retning (jfr Gilje and Grimen 1993:150). Det har vært med på å synliggjøre noen elementer i materialet, men ikke alle.

Intensjonen var å legge til rette for at døves og tolkers ulike perspektiver kan komme til syne. Jeg måtte være våken for det som Alvær og Øyen kaller ”hjemmeblindhet” (1997:73-74). Prosjektet involverer to ulike grupper: døve og tolker. Jeg har kontinuerlig foretatt etiske overveielser i forhold til hvem jeg er; tolk, lærer og masterstudent, i forhold til dem, og min påvirkning på prosessen. Jeg har forsøkt å formidle til både døve og tolker at jeg vil lære av dem.

Becker og Faulkner (2009:7) påpeker at å forske på eget felt er å forske i et spenningsfelt mellom fordeler og feller. Min studie har gitt meg mulighet til å utforske selvfølgeligheter om samhandling i stemmetolksituasjoner sammen med døve og tolker. Vi har skapt ny innsikt sammen. Det har også gitt meg muligheten til å se tolking i relasjon til samfunnsarbeid. Samtidig er jeg klar over at våre antakelser som forskere er nettopp det, og ikke absolutter.

1.5 Mål

Målet med oppgaven er å identifisere hva som skjer i samspillet i stemmetolksituasjoner og hvordan det oppleves av døve og tolker. I tillegg ønsker jeg å belyse hvilke inklusjons- og eksklusjonsprosesser som foregår der. Jeg har derfor fått muligheten til å ta del i døve og tolkers handlinger og opplevelsesverden rundt en god og mindre god stemmetolksituasjon og deres fokus på selve samhandlingen. I tillegg har jeg fått muligheten til å se med samfunnsarbeidsperspektiv på betingelser for døves deltakelse i samfunnet.

1.6 Oppgavens oppbygging

I dette første kapitlet har jeg presentert prosjektets tema-område og problemstilling, med bakgrunn, forforståelse, avgrensning og begrepsavklaring. Oppgaven har åtte kapitler i tillegg til dette. Hovedtyngden, med empiri og analyse i kapittel 4, 5, 6, 7, 8 og 9, har som formål å vise stemmetolksituasjonens utfordringer, prosesser og betingelser for målet som er mulighet for full samfunnsdeltakelse for døve.

Kapittel 2 belyser ulike samfunnsperspektiv på døvhet, perspektiv som konstruerer tolken både som et hjelpemiddel, et velferdsgode og en språklig oversetter. Jeg vil her synliggjøre mitt ståsted, ta for meg tolkenes ulike kompetanser i en tolkesituasjon og se på hva et samhandlingsperspektiv har å si for performansen.

Kapittel 3 presenterer valg av vitenskapelig forankring og mitt valg av forskningsmetode. Her gis den teoretiske rammen for undersøkelsen, hvor sosialkonstruksjonisme er det grunnleggende perspektiv. Jeg har valgt en kvalitativ metode, fokusgrupper med døve og tolker som deltakere. Jeg skisserer mitt arbeid med dokumentasjonen og mine etiske vurderinger. I siste del av kapitlet forklarer jeg hvordan jeg har analysert mine data.

Kapittel 4 tar for seg hva som er utfordrende med stemmetolkede situasjoner, både utfordringer i kommunikasjonssituasjoner med tolk, språklige utfordringer og tolkeprosessens utfordringer.

Kapittel 5 handler om tillit. Tillit er viktig i relasjonen mellom døve og tolker. Det er ikke noe som kommer av seg selv, men noe som må skapes og gjenskapes i situasjonen. Elementene som bidrar til tillit forhandler frem et *suksessbarometer* hvor tillit konstrueres og evalueres.

Kapittel 6 omhandler opplevelsen av kontroll og innsatsen døve og tolker gjør for å oppleve kontroll. Stemmetolksituasjoner oppleves utfordrende for både døve og tolker. Opplevelsen av kontroll er her viktig for å bygge tillit eller i situasjoner med mistillit.

Kapittel 7 trekker frem døves og tolkers krav og forventninger til hverandre. Det formidles også en ambivalens i henhold til hvordan disse kravene og forventningene kommer til uttrykk. Holdningene og relasjonene mellom gruppene døve, tolker og hørende blir synlige gjennom bruk av begreper som *mitt* og *ditt* språk.

Kapittel 8 starter med døves behov og rett til tolk. Deretter trekker jeg frem døves tilhørighet og demografiske forhold som gjør noe med døves situasjon i samfunnet. Døve vil noen ganger ha mer enn en tolk og tolkene gjør noen ganger mer enn å tolke. Jeg ser på hvilke utfordringer som ligger i dette, og hvilke verdier som synliggjøres gjennom bruk av begreper som blant annet stemmetolking.

Kapittel 9 fokuserer på konteksten tolkesituasjonen foregår i, og ser på døves muligheter for deltakelse i samfunnet. Gjennom samfunnsarbeid og empowerment ser jeg på hvordan ressursene kan mobiliseres for å skape aksept for døve og gjøre det mulig for dem å kunne delta i samfunnet på deres premisser. Kapitlet avsluttes med en oppsummering av oppgaven.

2 Perspektiv

I dette kapitlet vil jeg kort presentere kommunikasjon og samhandling. Jeg vil trekke frem Goffmans situasjonsdefinisjon og hvilke uttrykk vi gir og avgir i samspillet i en tolkesituasjon. I tillegg vil jeg belyse ulike perspektiver på døvhet, hvordan døvhet konstrueres, og presentere perspektivet jeg har valgt for min studie.

2.1 Kommunikasjon og samhandling

Kommunikasjon handler om å gjøre noe felles og å dele noe med hverandre. Relasjonen mellom partene er her viktig (Røkenes and Hanssen 2006:263). I dialog mellom personer med gode relasjoner gis det rom for intersubjektivt fellesskap. Jeg mener mening skapes i selve kommunikasjonen og samhandlingen, derfor velger jeg et sosialkonstruksjonistisk perspektiv. Her konstruerer menneskene sine individuelle forståelser og beretninger gjennom sine sosiale relasjoner (Goffman 1992:20). Det legges stor vekt på betydningen av intersubjektivitet og samhandling (Gergen 1997:145). I en tolkesituasjon vil det være mulig å skape et intersubjektivt fellesskap mellom døve og tolker og hørende.

Hva skal til for å skape gode møter mellom døve og tolker? Røkenes og Hanssen (2006:191-192) mener selve relasjonen, de strukturelle føringene, samhandlingen og kommunikasjonen kan hemme eller fremme kontakt og utvikling mellom deltakerne i kommunikasjonen. Jeg er opptatt av hva dette vil si i en stemmetolksituasjon. Fra et samhandlingsperspektiv handler det om å belyse grunnleggende samhandlingsferdigheter og det som skjer i kommunikasjonsprosessen. Det er et overordnet perspektiv som innbefatter både egenperspektivet, yrkeskonteksten, perspektivet til de andre i situasjonen og det intersubjektive opplevelsesfellesskapet.

I arbeid med mennesker er det viktig å kunne handle og samhandle (Røkenes and Hanssen 2006:8). En tolk bør både ha god handlingskompetanse og relasjonskompetanse. Handlingskompetansen (jfr Røkenes and Hanssen 2006:8), den instrumentelle kompetansen, består av kunnskaper og ferdigheter som setter tolken i stand til å tolke for døve og hørende. Relasjonskompetanse, den kommunikative kompetansen, handler om å ha et reflektert forhold til hvilken betydning konteksten har for samhandlingen (Røkenes and Hanssen 2006:39). En god tolk vil altså samhandle og forstå hva som skjer i samspillet med de andre.

Et samhandlingsperspektiv handler om å se på samhandlingsprosessen og relasjonen mellom partene (Røkenes and Hanssen 2006:38). Budskap får mening gjennom den måten vi bruker språket på i sosialt samspill. En sosial rolle kan defineres som "... utøvelsen av de rettigheter og plikter som er knyttet til en bestemt status " (Goffman 1992:23). Ulike rolleforventninger kan gjøre kommunikasjonen utfordrende.

2.2 Situasjonsdefinisjon og uttrykk

Erving Goffmans teorier er et kjent utgangspunkt for sosiologisk forskning (Danermark 2005:26). Goffman ser individene som et sosialt "produkt" som kan forstås i relasjon til den sosiale konteksten (1992:20). Han mener at vi gjennom vår atferd i møte med andre mennesker, gir en definisjon av situasjonen. Denne definisjonen danner utgangspunktet for det samspillet som oppstår mellom partene senere. Situasjonsdefinisjonen har både en handling og et moralsk innhold. Med en persons definisjon stilles det samtidig et moralsk krav til de andre partene i situasjonen, en forventning om å bli verdsatt og behandlet slik man har rett til å forvente (Goffman 1992:20). Man tilskriver seg selv en identitet som man forventer vil bli bekreftet av andre. I møte med andre mennesker vil vår evne til å uttrykke oss bli tydelig. Goffman skiller mellom uttrykk vi *gir* (verbale eller tilsvarende tegn vi bruker for å formidle opplysninger) og uttrykk vi *avgir* (tegn som er karakteristiske for oss som handlende personer) (1992:12). Døve vil, når de blir stemmetolket, ikke ha mulighet *til å gi* språklige tegn direkte, uten at disse først blir tolket av tolken, fordi mottakeren som oftest ikke forstår tegnspråk. Eventuelle feiltakelser og misforståelser, mener Goffman (1992:43-44), blir som oftest korrigert før de skjer, eller dekket over like etter de har skjedd. Alle døve vil ikke umiddelbart ha mulighet til å oppdage en feiltolking. Et eksempel kan være hvis tolken forveksler to tegn hvor håndform, bevegelse og plassering er den samme, men munnbevegelsen er ulik, som for eksempel 3 *brødre* og 8 *like*. Det vil føre til en betydningsendring. Bruddet i kommunikasjonen vil ikke umiddelbart bli reparert, så fremt ikke tolken eller den hørende part oppdager feilen. Ifølge Goffman (1992:20) kan stemningen og samværssystemet bryte sammen ved slike brudd og dermed få konsekvenser for senere samhandling. Det kan føre til at den hørende og døve part (og eventuelt tolken) blir pinlig berørt, ille til mote eller rådvile.

2.3 Samspill i tolkede situasjoner

Wadensjö mener (tolkede) samtaler utspiller seg i et samspill og at

... den forståelse som deltagarna (inklusive tolken) etablerar, den mening som använda ord och uttryck får, är produkten av en kollektiv, social aktivitet och beroende av sociala konventioner, av deltagarnas kommunikativa projekt och skilda perspektiv samt av växelspelet dem emellan ... (1998:46).

Det er i tråd med det Goffman mener skjer når vi gir og avgir uttrykk som en definering av situasjonen. Under samspillet vil vilkårene skapes og omskapes hele tiden, dermed vil tolkene alene ikke kunne rå over de forutsetninger de arbeider under, som er lite bestemt på forhånd (Wadensjö 1998:43). En retning innen forskningsfeltet tolking og oversettelse betrakter tolkning som et primært sosialt og kulturelt fenomen. Fokuset her blir på det som skjer mellom tolken og omgivelsene (Wadensjö 1998:17). Tolking som et samspill hører sammen med et dialogisk syn på språk og språkanvending, det vil si at meningen med de språklige handlingene etableres mellom menneskene (Wadensjö 1998:20). Kommunikasjonen mellom menneskene forutsetter gjensidig forståelse.

Partene i en samtale organiserer samtalen ved å veksle på å være taler og lytter (Wadensjö 1998:78). Det skjer også en veksling mellom deres egen identitet og den identiteten andre tilskriver dem. Gjennom organiseringen av samtalen markerer man ulike aspekt ved sin identitet og mye av makten ligger her i evnen til turtaking, det å veksle mellom å lytte og tale (Wadensjö 1998:79-81). I tolkede situasjoner vil en tolk gjøre det mer utfordrende å vite når man kan ta ordet og hvor lenge man kan ha det – det sekvensielle i samtalen blir borte. Tolken vil påvirke fordelingen av ansvaret for samtals innhold og utvikling (Wadensjö 1998:114), og det stilles krav til partenes fleksibilitet som talere og lyttere (Wadensjö 1998:77-80). I en tolkemediert samtale er det hvordan partene relaterer seg til tolken og til hverandre som skaper en grunnleggende forutsetning for kommunikasjon (Wadensjö 1998:114).

2.4 Perspektiver på funksjonshemming

Funksjonshemming kan beskrives fra ulike perspektiv. Hvilket perspektiv man velger virker inn på den sosiale konstruksjonen av funksjonshemming og hva man mener må gjøres for å bedre situasjonen (Grue 2006:6). Døvhets har ulik betydning avhengig av hvilket perspektiv og posisjon man velger å se døvhets fra. Et perspektiv er i denne sammenheng en posisjon man betrakter noe ut i fra, som igjen påvirker hva man ser og hvordan man ser det (Danermark

2005:16). De ulike perspektivene, med hver sine argumenter, kan settes sammen som et puslespill til en forståelse av et fenomen (Danermark 2005:18-19). Hva man får ut av et forskningsprosjekt er avhengig av hvordan man ser på feltet og hvordan man velger å undersøke det. Et perspektiv og en forklaring vil ikke i seg selv kunne bidra til å fylle hele bildet som en absolutt sannhet (Bauman and May 2004:206).

Jeg vil gi en kort og forenklet presentasjon av noen ulike forskningsperspektiv på døvhets som er og har vært gjeldende i samfunnet, før jeg redegjør for mitt valg av perspektiv. Mark Priestleys (1998 in Danermark 2005:19-21) skisserer fire ulike teoretiske perspektiv på funksjonshemming. De fire teoretiske perspektivene har to grunnleggende posisjoner, som er grovt forenklet og generalisert; individ versus samfunn og materialistisk versus ideologisk (Danermark 2005:19). Det blir påpekt at posisjonene er idealtypiske, det er dermed ikke sagt at posisjonene er gjensidig utelukkende (Grue 2006:27). Funksjonshemmedes sosiale posisjon kan også sees i lys av tre ulike diskurser rundt makt og kunnskap, som fungerer side om side i den forstand at de er i bruk og preger samtidige diskusjoner (Solvang 2000:11).

Døve må daglig forholde seg til ulike perspektiver på døvhets. Samfunnet er ordnet slik at ulike posisjoner gjør seg gjeldende i ulike kontekster. **Den medisinske modellen** fokuserer på individ og materialisme og har et normalitets- og avviksperspektiv hvor døvhets er et avvik. Tanken er at døve bør gjøres så hørende som mulig gjennom habilitering og rehabilitering. Tolken blir her et hjelpemiddel. **Den sosiale modellen** med samfunnets barrierer som funksjonshemmende er et annet perspektiv. Fokuset er på en økonomisk og materialistisk diskurs (Solvang 2000:6). Gjennom blant annet statens økonomiske kompensasjonspolitikk blir avviket legitimert og bekreftet (Solvang 2000:7) og tolken blir sett på som et velferdsgode. Det neste perspektivet ser på **funksjonshemming i tilknytning til identitet**. Fokuset er her på funksjonshemming som situert erfaring gjennom ”funksjonshemmedes tilpasning til funksjonshemmingen (mestringsteorier) og ikke-funksjonshemmedes holdninger til funksjonshemmede” (Grue 2006:27). Forskningens metodologi og metode er forankret i subjektiv idealisme gjennom blant annet symbolsk interaksjonisme og hermeneutikk (Grue 2006:27). Gjennom dette får de tilgang til subjektive erfaringer, forestillinger og identiteter som er viktige elementer i analysen (Danermark 2005:20). Med et idealistisk og samfunnsmessig fokus vil funksjonshemming være et produkt av samfunnets spesifikke kontekst (Danermark 2005:21). **Funksjonshemming er her et sosialt konstruert fenomen**. Fokuset er på de ulike historiske kontekstene og døves bevisstgjøring og kamp for å fremstå

som en kulturell og språklig minoritet med døv identitet som blir utfordret av fonosentrismen⁷ (jfr Danermark 2005:21). Her vil tolken være en språklig oversetter. Med problemstillingen lagt til grunn vil mitt samfunnsarbeidsperspektiv i denne oppgaven ta utgangspunkt i dövhet som en sosial konstruksjon.

2.4.1 Funksjonshemming som en sosial konstruksjon

Funksjonshemming i denne sammenheng er altså et sosialt konstruert fenomen og er et resultat av bestemte kulturelle og historiske forhold (Grue 2006:28). Hvordan forskjellen mellom mennesker blir vektlagt vil dermed være betinget av den aktuelle historiske epoken de rådende kulturelle oppfatningene er tilstede. Det vil påvirke i hvilken grad disse menneskene blir integrert eller marginalisert og eventuelt ekskludert. Denne posisjonen sammenfaller i stor grad med Gustavssons sosialkonstruktivistiske posisjon hvor kulturelle produserte ideer og forestillinger er grunnlaget for forståelsen (Gustavsson 2004 in Danermark 2005:21).

Døve har begynt mer å vektlegge hva de mener de *har* enn det de mener de *ikke har* (Haualand 2002:120). ”There is no disability if the impairment does not lead to negative consequences” (Tøssebro and Kittelsaa 2004:27). Ved å se på hørende som mennesker med et valg (om å lære seg tegnspråk), har døve begynt å se på dem som personer med manglende vilje og evne til å lære tegnspråk, og det plasserer barrieren for døves deltakelse og dermed endringsbehovet, hos hørende istedenfor hos dem selv. Svakheten her blir hørendes manglende tilrettelegging og uvitenhet istedenfor døves mangel på hørsel. Det har ført til mer eller mindre bevisste tanker om at det finnes en gruppe – *oss døve* – som står i forhold til en annen gruppe – *de andre (hørende)* (Haualand 2002:121). Skillet er ikke alltid skarpt, noe som også kan tilskrives døves tilknytning til hørende miljøer. Identifisering er et viktig begrep i denne sammenheng (Solvang 2002:67). Breivik (2007:13-14) trekker frem to hovedperspektiver (grovt sett) på identitet i tilknytning til døvefeltet. Hørende betegner hørsel som det normale og døve vil i deres øyne dermed fremstå som unormale og funksjonshemmede. Hørende representerer majoriteten – det dominante synet i forhold til kunnskaper, holdninger og forståelse. Dette blir synliggjort gjennom fonosentrismen og hørselsmetaforer som blant annet å *tilhøre*. De fleste døves egne perspektiver handler om

⁷ Fonosentrisme, en form for etnosentrisme, som danner den ureflekterte og selvsagte kunnskapsbasen vi møter andre med (Breivik 2007:14). Breivik, J.-K. (2007). Døv identitet i endring. Oslo, Universitetsforlaget AS.

verdsetting av visuelle og særegne døvekulturelle trekk hvor døvhhet er å være del av en språklig minoritet.

De fleste døve ser først og fremst på seg selv som en kulturell og språklig minoritet (Haualand 2002:125). Begrunnet i menneskerettigheter har døves krav om like muligheter og respekt vært viktig i døvebevegelsen. Døves kommunikasjonsform, tegnspråk, er et viktig element i døvekulturen. Haualand (2002:129) skriver at ”kravet om aksept for en annerledes kommunikasjonsform og muligheten for å bevare et rikt tegnspråklig miljø har vært mer påtrengende for døvebevegelsen enn krav om tilrettelegging for individuell deltakelse i et overveiende talespråklig miljø”. Målet er å kunne leve et *normalt* liv uten samtidig å stille spørsmål ved hva som er *normalt* – å kommunisere på det språket som er naturlig for døve og ikke det som de fleste hørende ser på som det *normale* språket (talespråket). Døves kamp og bevisstgjøring, som begynte å gjøre seg gjeldende på slutten av 1970-tallet, skapte noe av grunnlaget for denne tankegangen. Døve ble kollektivt sterkere og så ikke lenger på seg selv som en gruppe mindreverdige handikappede, men vektla i stedet en mer handlingsbasert og likeverdig tilnærming til det å være döv (Haualand 2002:127-128). Det ble starten på en form for etnisk manifestering og åpnet opp for ulike døvekulturelle interesser (Haualand 2002:130). Diskursen *oss* og *de andre*, som her delvis kan knyttes til døves egen identitet som döv og til døvhhet som et sosialt konstruert og kulturelt fenomen, har spilt en viktig rolle for döv bevissthet.

Døve lever i et spenningsfelt mellom det subjektive (seg selv) og samfunnet, og må innse at de er mer enn en kulturell og språklig minoritet. Mobiliseringens fokus og mål preges av hvilket perspektiv døve tar utgangspunkt i og hvilket syn de har på seg selv. Et samfunnsarbeidsperspektiv vil gjøre det mulig å fokusere på faktorer som hemmer eller fremmer døves deltakelse i samfunnet, og dermed åpne opp for å se hvordan sosial mobilisering kan bidra til endrede betingelser for deltakelse.

Deltakelse kan innebære alt mulig så lenge det involverer mennesker (Cornwall 2008:269). Ifølge Arnstein (1969:217) kan deltakelse defineres i 8 ulike trinn, hvor de fem nederste trinnene handler mer om tilstedeværelse uten beslutningsmyndighet enn om reell deltakelse. I disse fem trinnene vil grupper ikke få muligheten til full deltakelse og kontroll, men må ta til takke med en symbolsk deltakelse og minimal innflytelse i samfunnet. Det er først når man blir gitt ulike grader av makt og påvirkningskraft at reell deltakelse er en realitet. Selv om

Arnsteins typologi forenkler virkeligheten og innehar normative antakelser, støttes Arnstein i at deltakelse handler om makt og kontroll (Cornwall 2008:271). Utfallet av tolkesituasjonen kan påvirke døves reelle deltakelse i samfunnet og derigjennom deres sosiale deltakelse og sosiale kapital⁸. Døves forventninger til tolken, og hva som fremmer og hemmer døves deltakelse er noen av faktorene som må avdekkes frem mot full deltakelse i samfunnet.

2.5 Tidligere forskning

Forskning rundt selve tolkeprosessen startet i begynnelsen av 1980-tallet (Nilsson 1997:3). Det er et ungt forskningsfelt og det gjenstår mye som det enda ikke har vært forsket på. En del forskning på tolkesituasjonen har konsentrert seg om lingvistiske beskrivelser og analyser rundt tolkeprosessen og av hva som er språklig og syntaktisk riktig. Tegnspråket og døvekulturen har vært gjenstand for forskning både nasjonalt og internasjonalt. I Norge har noen fokusert på tegnspråk og historie, som blant annet Sander (1993), Schröder (2003), Vogt-Svendsen (1983) og (1990), Vonen (1997) og Erlenkamp (2010). Breivik (2002) og (2007), Solvang (i samarbeid med Breivik og Haualand) (2002), Haualand (2002), og Ohna (2001) er kjente navn innen forskning på identitet, døvesamfunnet og døvekulturen. Stewart, Schein og Cartwright (2004), Metzger (1999) og Mindess (1999) med flere har beskrevet feltet tolking og kultur. Jeg har ikke lyktes i å finne forskningsprosjekt som fokuserer på samhandling i en stemmetolksituasjon. Wadensjö (1998) og Jareg og Pettersen (2006) har fokusert på samhandlingen i tolkede situasjoner mellom to talespråk, og deres forskning og arbeid har gitt meg et utgangspunkt for mine forskningsspørsmål.

Cecilia Wadensjös forskning og arbeid handler om kommunikasjon og samspill mellom de ulike partene i samtalen. Hun har fokusert på hvordan vilkårene for samtaler endres når de tolkes, og hvordan relasjonen mellom tolk og tolkebruker kan påvirke samtalsinnhold og utvikling (1998:12). Hun betrakter det som skjer mellom tolk og tolkebruker, tolking og oversettelse, som et sosialt og kulturelt fenomen (1998:17). Hennes fokus på samspill, og dialogiske syn på språk og språkanvendning, er noe jeg ønsker å dra inn i denne oppgaven (jfr Wadensjö 1998:20). Kirsti Jareg og Zarin Pettersen har tydeliggjort spenningsfeltet som oppstår mellom tolk og tolkebruker ved kryssende behov (2006:11). De har fokusert på tolking for minoritetsspråklige og etiske og praktiske dilemmaer som oppstår i tolkede

⁸ "Bourdieu (1983:190) beskriver sosial kapital som tilhørighet til et sosialt nettverk, som summen av de gjensidige relasjoner som finnes innen nettverket." Lorentzen, H. (1997). "Integrasjon og utstøting i sivilsamfunnet." *Dansk sociologi*(Nr. 1).

samtaler på grunnlag av partenes forskjellige ståsteder og forventninger (2006:8-11). Deres tanke er at samarbeid starter med partenes bevisstgjøring rundt de ulike rollene og dilemmaene som kan oppstå (2006:8). Det kan skje hvis partene blir kjent med hverandres roller og ansvarsområder (Jareg and Pettersen 2006:11). Deres fokus på bevissthet som grunnlag til samarbeid kan knyttes til Freires tanker om dialogen som en skapende handling (jfr Freire and Nordland 1999:75). Dialogen kan bidra til refleksjon og frigjøring (Freire and Nordland 1999:72). Til sammen har dette gitt meg innspill til å se på stemmetolking i et samhandlings- og samfunnsarbeidsperspektiv. Temaet stemmetolking er, som tidligere nevnt, relevant blant tolker og døve. Jeg håper mitt bidrag kan føre til en utvidelse og en berikelse av diskusjonen.

3 Metode

Jeg vil i dette kapitlet redegjøre for de metodiske valg som ligger til grunn for dette prosjektet. Jeg vil også gjøre rede for den vitenskapsteoretiske forankringen, metodevalget og utvalgskriteriene. Videre vil jeg vise hvordan jeg forberedte fokusgruppene med døve og tolker. Deretter gis det en gjennomgang av intervjuguiden og hvordan selve gjennomføringen av fokusgruppene gikk. Avslutningsvis vil jeg belyse ulike etiske overveielser og prosjektets gyldighet og pålitelighet før jeg til slutt gir en introduksjon til valg av analyse.

3.1 Vitenskapelig forankring

Prosjektet tar utgangspunkt i døve og tolkers tanker og opplevelser; hvordan oppleves samspillet i en stemmetolkingssituasjon, og hvilke inklusjons- og eksklusjonsprosesser foregår her? Prosjektets mål er å kunne få et innblikk i individers tanker om handlinger i en stemmetolksituasjon, noe som er i tråd med det grunnleggende handlingsparadigmet (jfr Gilje and Grimen 1993:97). Ifølge Webers perspektiv ”blir aktøren selv skaper av den sosiale virkelighet gjennom det sosiale samspillet med andre” og menneskelige handlinger er meningshandling som krever fortolkning (Gilje and Grimen 1993:97-98). I likhet med alle situasjoner er en tolket situasjon *skapt* av menneskene, av deres individuelle og personlige holdinger og oppfatninger og den vil ikke være uten menneskenes tanker om den (Gilje and Grimen 1993:184). Jeg vil ha fokus på enkeltindividerne, både døve og tolker, som de grunnleggende delene av sosiale fenomener. Det tilsier en metodologisk individualisme (jfr Gilje and Grimen 1993:180).

I en stemmetolksituasjon er det døve, tolker og hørende, som gjennom kommunikasjon og samhandling, er skapere og formidlere av mening. De konstruerer sine individuelle forståelser og beretninger gjennom sine sosiale relasjoner (jfr Goffman 1992:17), slik jeg mener det skjer i en stemmetolkesituasjon. Jeg velger derfor et sosialkonstruksjonistisk perspektiv, som også er i tråd med Wadensjös samspillsfokus.

Tolking i denne sammenheng karakteriserer jeg som et sosialt fenomen, og jeg velger derfor en kvalitativ tilnærming. Sosiale handlinger og døve og tolkers meninger om dem er prosjektets data, noe jeg betegner som kvalitative data, som derfor krever en kvalitativ tilnærming (jfr Grønmo 1996:74).

3.2 Valg av forskningsmetode

Min problemstilling rettes mot mening-i-samhandling, og bør undersøkes i samme form som mening skapes, derfor valgte jeg fokusgrupper. Wilkinson mener metoden bidrar til å ”explore issues relevant to the person-in-context” (1998:112). Fokusgruppe gav meg muligheten til å observere dataproduksjon gjennom en gruppeinteraksjon om mitt tema, og forskerens/moderatorens aktive rolle for å skape en gruppediskusjon anerkjennes (jfr Morgan 1996:130). Data ble altså produsert i interaksjon mellom deltakerne og meg selv som forsker. En interaksjon (ansikt til ansikt) defineres av Goffman som den gjensidige innflytelsen mennesker har på hverandres handlinger når en gruppe mennesker kommer sammen ved bestemte anledninger i et tidsrom (1992:22). Kalleberg (1996:46) påpeker at vitenskap er et kollektivt prosjekt, og fokusgrupper er i tråd med dette. Fokusgrupper har også blitt sett i sammenheng med Freires dialogbaserte og frigjørende pedagogiske forskning, for å starte en endringsprosess (Brandth 1996:147).

Som moderator var det viktig for meg å inneha en åpen og inviterende holdning som gav alle deltakerne mulighet til å bidra. Dialogen var en produksjonsarena for kunnskap og data, hvor det ble produsert viten om personenes egne opplevelser og erfaringer med stemmetolking (jfr Halkier 2002:28). Deltakerne vil gjennom interaksjonen i fokusgruppen opptre for hverandre. Goffman definerer en opptreden ...”som all den virksomhet en bestemt deltager utfolder ved en bestemt anledning og som på en eller annen måte får innvirkning på de andre deltagerne.” (1992:22). Ved å velge fokusgrupper som dataproduksjonsarena vektla jeg også den sosiale konteksten. Her mener Halkier at fokusgrupper produserer ”accounts in action”, det vil si at ”... deltagerne udveksler beretninger om handlinger og forståelser som en del af interaksjonen i en social, hverdagslig genkendelig kontekst rundt omkring forskeren” (2002:12). Deltakernes aktive tilstedeværelse gav dem økt kontroll over diskusjonen og min makt og påvirkning ble redusert (jfr Wilkinson 1998:115), selv om mine bidrag vil bli sett på som en ressurs i et sosialkonstruksjonistisk perspektiv (jfr Wilkinson 1998:120).

Fokusgruppe er strukturert med tanke på tid og sted, og er en metode som er ressursbesparende i forhold til tid og økonomi. Ved å gjennomføre fokusgrupper fikk jeg muligheten til å få data fra døve og tolker og erfaringene ble fortalt med deltakernes egne ord. I en fokusgruppe kan deltakerne svare på og spille på tanker og erfaringer fra de andre i gruppen om stemmetolking og forhold rundt det. Det oppstår en synergieffekt. I tillegg hadde jeg mulighet til å ha direkte kontakt med deltakerne og jeg kunne observere deres verbale

(tegnspråk og norsk tale) og nonverbale kommunikasjon. Jeg hadde også mulighet til å oppklare underveis (jfr Stewart, Rook et al. 2007:42-43).

I fokusgruppen fikk deltakerne mulighet til å dele og sammenligne hverandres erfaringer og gjennom gruppeprosessen kom det frem en kompleksitet i den sosiale praksis rundt stemmetolking som kanskje ikke hadde vært mulig ved individuelt intervju (jfr Halkier 2002:17). Deltakernes like og ulike erfaringer bidro til å få frem et bredt spekter av tanker som både støttet og utfordret dem og meg. Jeg ønsket å ha åpen kommunikasjon for å gi dem muligheten til å artikulere det som vanligvis blir tatt for gitt – de uartikulerte normative antakelsene. Ved å få muligheten til å gjennomgå egne tanker og erfaringer i fellesskap, håpet jeg de kunne uttale noe av det uuttalte (jfr Bloor 2001:5-6). Dette for bedre å kunne se sammenhenger mellom deltakernes ulike valg.

3.3 Metodens styrker og svakheter

Jeg valgte fokusgrupper for å få konsentrerte data om et bestemt fenomen på en overkommelig måte (jfr Halkier 2002:17). Hver enkelt i gruppen fikk kanskje sagt mindre i gruppe enn de ville gjort ved et individuelt intervju (Stewart, Rook et al. 2007:43), men ved å tematisere en felles erfaring – å bli stemmetolket eller å stemmetolke – har det kommet frem nye perspektiver som vil gi ny innsikt ved situasjonen som kan drøftes. Fokusgruppe som metode setter fokus på samhandling, hvor implisitte holdninger kan bli eksplisitte (Halkier 2002:13). Det er en videreføring av oppgavens samhandlingsperspektiv. Fokusgruppe er også velegnet i et samfunnsarbeidsperspektiv fordi deltakernes felles utforskningsprosess kan ha en mobiliserende og bevisstgjørende effekt (Brandth 1996:147).

Jeg var forberedt på at gruppeinteraksjonen kunne føre til gruppeeffekter, der det være seg en eller noen stemmer som ble mer fremtredene enn de andres eller at uttalelsene ble påvirket av hva de andre deltakerne sa. Det kan gjøre det vanskelig å få et inntrykk av hva hver enkelt mener (Stewart, Rook et al. 2007:43). Likevel mener jeg en slik gruppeeffekt bidrar til at flere tanker og tanker om handlinger kommer frem, tankene mobiliseres, noe som styrker dataene. Derfor måtte jeg som forsker legge forholdene til rette for å bidra til å redusere negativ påvirkning innad i gruppen. For å unngå å påvirke situasjonen på en ikke-hensiktsmessig måte var en bevisst holdning til min ledelse av fokusgruppen viktig. Uten å overstyre eller å virke for passiv forsøkte jeg å åpne for en deltakelse fra alle i gruppen. Fokusgruppe som

intervjuform gjør at deltakerne speiler hverandre og ikke bare speiler meg som moderator. Rollen min fikk dermed mindre betydning for dataproduksjonen, noe som kan redusere hjemmeblindhet. Som forsker gikk jeg heller ikke inn for å skape en enighet i gruppen (jfr Stewart, Rook et al. 2007:43-44). Jeg støtter meg til Stewart, Rook og Shamdasani som sier at fokusgrupper er en god metode så fremt den er brukt riktig (jfr 2007:XI).

3.4. Utvalg

For å belyse min problemstilling inviterte jeg døve og tolker til å delta i fokusgrupper. Jeg valgte å dele deltakerne i to grupper, en gruppe med døve deltakere og en gruppe med tolker, for bedre å legge til rette for at de kunne dele sine egne erfaringer. Da vil de være i en gruppe med mange felles erfaringer hvor de uttrykker seg fritt på sitt førstespråk. De vil dele positive og negative erfaringer uten å måtte ta hensyn til hverandre, med tanke på fremtidig samarbeid. For å ha flest mulig erfaringer og opplevelser å ta utgangspunkt i, var målsetningen min å velge døve personer som bruker mye tolk til stemmetolking og tolker som stemmetolker mye i sin tolkehverdag,. Ved å velge ut deltakere strategisk, eller som Halkier sier, være analytisk selektiv, ville jeg få et utvalg personer med viktige karakteristika i forhold til problemstillingen (jfr Halkier 2002:30). Dataproduksjonen ved metoden fokusgrupper er avhengig av gruppens sosiale interaksjon. Jeg ville velge personer jeg trodde ville ha synspunkter om temaet og som ville være villige til å dele dem. Jeg ønsket å invitere deltakere som var noe ulike med tanke på alder, bakgrunn og yrkeserfaring. Gruppene måtte tilrettelegges for passe motstand – forskjeller og likheter – i kommunikasjonen, i holdninger og i meninger (Bloor 2001:20). Det er relativt sett få døve og tilsvarende få tolker. Det er sannsynlig at mange vet om hverandre, eller har erfart ulike tolkesituasjoner sammen, så det var forventet at deltakerne innad i de ulike gruppene var kjent for hverandre. Jeg ønsket ikke å informere døve om hvilke tolker som deltok, eller motsatt. Dette for å anonymisere.

For å få kjennskap til potensielle deltakere tok jeg kontakt med døråpnere i fagfeltet som jeg tenkte hadde oversikt over potensielle deltakere. Jeg informerte mine døråpnere om hvilke kriterier jeg hadde satt, for å opprettholde en analytisk selektiv utvelgelse (jfr Bloor 2001:31-33). Jeg tok først kontakt med en leder i en døveforening og var i møte med ham og en annen som er kjent i miljøet. Jeg la frem mine tanker og min problemstilling og de kom med forslag til potensielle døve deltakere. Deretter var jeg i kontakt med fagansvarlig på en av landets NAV HMS Tolketjenesten, og hun foreslo potensielle tolkedeltakere. Som tidligere nevnt er

både døvemiljøet og tolkemiljøet relativt lite og med tanke på at jeg kjenner flere av navnene på listene mine, var det mest naturlig at jeg selv tok kontakt med de potensielle deltakerne. Døråpnerne er dermed ikke kjent med hvilke deltakere jeg spurte og deltakelsen ble ytterligere anonymisert. Jeg følte meg trygg på at de jeg spurte hadde meninger og erfaringer på området.

I dette prosjektet var det viktig at antall deltakere var overkommelig. Målet var å få fire døde og fire tolker til fokusgruppene, noe som tilfredsstiller kravene til en fokusgruppe (jfr Halkier 2002:38). For å få tak i nok deltakere, tok jeg i løpet av august og september 2009 kontakt med totalt seks døde og fem tolker. Jeg tok kontakt gjennom å sende dem en sms hvor jeg kort fortalte om prosjektet og deres eventuelle deltakelse, og spurte om jeg kunne sende dem en e-post for å fortelle mer om prosjektet. I arbeidet med å rekruttere deltakere påpekte jeg at deltakelsen var frivillig – fritt samtykke (Vedlegg 2), og jeg informerte om hovedlinjene i prosjektet mitt gjennom et informasjonsskriv (Vedlegg 1), i tråd med god forskningspraksis (jfr Alver and Øyen 1997:109). Responsen fra dem jeg henvendte meg til gav ikke inntrykk av at min kjennskap til dem utgjorde et press i forhold til å få dem til å delta. Jeg tror det heller kan ha hindret frafall og lettet kommunikasjonen i løpet av prosessen.

3.5 Forberedelse av fokusgruppene

Begge fokusgruppene ble gjennomført i lokaler jeg har tilgang til. Lokalene er et sentralt, strategisk og praktisk sted i forhold til tid, transport og økonomi. Jeg hadde derfor god mulighet til å forberede fokusgruppene. Diskusjonen i begge gruppene ble tatt opp på film med flere kameraer i ulike vinkler. Dette ble gjort fordi fokusgruppen med døde deltakere foregikk på tegnspråk, og tegnspråk er et visuelt språk. I tillegg er min erfaring at tolker noen ganger bruker tegnspråk for å understreke sine poeng. Dermed var kamera nødvendig for å fange alle språklige ytringer. For å teste ut de tekniske utfordringene, antall kamera og vinkler, hadde jeg i forkant gjennomført en pilot-fokusgruppe med studenter. Der kom jeg frem til at det var nødvendig med tre kameraer som filmet gruppen fra ulike vinkler. Hvert kamera fikk inn en eller to deltakere (Kamera 1, 2 og 3). I tillegg, for å kunne se alt kronologisk, valgte jeg å ha ett kamera som dekket hele gruppen (kamera 4). Altså fire kameraer til sammen. Det var en teknisk ansvarlig til stede ved begge fokusgruppene. Vedkommende undertegnet på taushetsplikt (Vedlegg 3). Personen er ikke kjent i eller kjent med miljøene og var heller ikke synlig under selve fokusgruppediskusjonen.

Jeg var forberedt på å holde et strukturert turtakingssystem slik at alle ville få muligheten til å uttale seg, men gruppene styrte dette helt fint selv. Jeg tilbød ikke gaver eller premier til deltakerne.

3.6 Gjennomføring av fokusgrupper

Jeg gjennomførte to ulike fokusgrupper, med ett treff med hver gruppe. Jeg med i begge gruppene. Gruppene ble bedt om å diskutere temaet stemmetolking ved å ta utgangspunkt i eksempler og erfaringer som for eksempel en god og en dårlig erfaring. Prosjektets underspørsmål var også veiledende i forhold til spørsmål underveis i fokusgruppene:

- 1 Hvordan oppleves en god/mindre god stemmetolksituasjon?
- 2 Fortell hva dere gjorde spesielt i den situasjonen (den gode og den mindre gode)?
- 3 Hva synes dere er viktig hos en tolk hvis det skal være en god stemmetolksituasjon?
- 4 Hva synes du er viktig hos en döv hvis det skal være en god stemmetolksituasjon?
- 5 Når merker du om det er en god eller mindre god stemmetolksituasjon?
- 6 Hvilke tanker har dere om utfordringer i stemmetolksituasjoner?

Jeg gjennomførte begge fokusgruppene i oktober 2009. Jeg valgte å gjennomføre fokusgruppen med døve deltakere først. Fordi det handler om *døves* deltakelse i samfunnet ville jeg de skulle få muligheten til å dele og mobilisere tanker og erfaringer først. Dagen før fokusgruppen med døve deltakere fikk jeg en sms fra en av dem som meddelte fravær på grunn av sykdom. Jeg valgte likevel å gjennomføre fokusgruppen, for tre deltakere hadde allerede satt av tid og var villige til å dele sine erfaringer og opplevelser. Gruppen bestod av tre døve deltakere som er aktive tolkebrukere. De har tegnspråk som sitt første språk og to av dem, i følge dem selv, kommuniserer uhindret ved bruk av norsk skriftspråk. De er menn i litt ulike aldre. Fokusgruppen tok ca to timer, med en kort pause etter ca 50 minutter, både for å ta litt å drikke, men også for å skifte kassett i kameraene. Jeg gjennomførte gruppen uten tolk til stede. Siden jeg selv er tegnspråktolk og behersker norsk tegnspråk, var ikke aktuelt å bruke tolk. En tolk ville tilført enda et element og enda en tolkningsprosess som kunne påvirket gruppen og innholdet (jfr Wadensjö 1998:12).

Fokusgruppen med tolker ble gjennomført to uker senere. Den fokusgruppen ble også gjennomført med bare tre deltakere, i tillegg til meg selv, da en av tolkene sendte sms samme

dag og meldte avbud på grunn av sykdom. Tolkene har noe lik og noe ulik arbeidserfaring, og alle arbeider som tolk og dermed stemmetolker mye. De er kvinner i litt ulike aldre. Fokusgruppen tok ca 1,5 time, med en kort pause etter ca 50 minutter. Kassetene ble skiftet og drikke var tilgjengelig.

Moderatoren må ta konsekvensene av sitt nærvær (Stewart, Rook et al. 2007:35). Rollen min får konsekvenser for det jeg spør om og det vi snakker om. I den forbindelse tenkte jeg at i og med at jeg kjente alle deltakerne via min rolle som tolk, ville det være *tolken* eller *masterstudenten* de ville forholde seg til. Likevel følte jeg underveis at de tydeliggjorde min rolle som *lærer ved tolkeutdanningen*. I fokusgruppen med døve deltakere følte jeg tidvis at perspektivet var hvordan tolkeutdanningen kan forberede de kommende tolkene til å bli gode stemmetolker, og min lærerrolle påvirket situasjonen på en måte jeg ikke var forberedt på. De kom med forslag til gjennomføring av eksamener ved tolkeutdanningen og andre kommentarer. Jeg forsøkte derfor å innta en moderatorrolle som bidro til å holde fokuset på stemmetolking og relasjonen mellom dem og tolken. Ut over dette var jeg ikke spesielt aktiv, jeg ønsket at deltakerne skulle få styre diskusjonen ut i fra hva de mente var viktig. Alle bidro med interessante erfaringer og tanker.

Den andre fokusgruppen var med tolker. Jeg følte at jeg kjente tolkene bedre og kunne mer relatere meg til deres erfaringsverden enn jeg kunne til de døves. Jeg var tydelig på at de ikke skulle vurderes, og at jeg kom til å stille spørsmål som kanskje ville virke unaturlige, men som jeg ønsket å stille for å få tak i hva tolkene gjorde. Jeg ville prøve å gjøre det uuttalte uttalt. Alle tolkene deltok i gruppen med gode innspill og tanker. I løpet av fokusgruppen fikk jeg en opplevelse av at de behandlet meg som en *masterstudent/forsker* og de var opptatt av at de skulle diskutere det som var relevant for oppgaven. Men jeg merket at jeg etter en stund brukte min rolle som *tolk*, og ble dermed en mer *insider* i fokusgruppen. Jeg bidro med egne opplevelser og erfaringer som tolk, for å ufarliggjøre situasjonen og for å stimulere til videre diskusjon.

Deltakerne i begge gruppene var innad veldig ofte enige med hverandre, uten at jeg oppfattet dette som påtvunget. De hadde rett og slett mange felles erfaringer og tanker som de ønsket å dele med hverandre.

3.7 Dokumentasjon

I en akademisk forskningsprosess må man transkribere for å få med seg det rike innholdet i dataene, og for å kunne gjennomføre en detaljert og nøyaktig analyse. Uten transkripsjoner kan analysen lett bli selektiv og overfladisk (Bloor 2001:59).

Etter hver fokusgruppe satt jeg igjen med mange inntrykk og 8 kassetter med til sammen ca 7 timer med film, totalt 16 kassetter med 14 timer film. Filmene ble overført til Windows Moviemaker og lagret på datamaskinen. Transkriberingen ble skrevet i Microsoft Word. Jeg benyttet meg av alle kameraene for å kunne se alle deltakerne og i tillegg brukte jeg oversiktskameraet for å kunne se rekkefølgen og eventuelle kommentarer og reaksjoner som kom underveis. Transkriberingen foregikk ved at jeg så små klipp av filmen ad gangen, ofte flere ganger, og skrev ned innholdet. Til slutt så jeg gjennom oversiktskameraet for å se hele prosessen og sjekke at mine transkripsjoner var skrevet ekvivalent og i riktig rekkefølge.

I gruppen med døve deltakere brukte vi tegnspråk som kommunikasjonsspråk. I transkripsjonsfasen foretok jeg en tolkingsprosess, fra norsk tegnspråk til norsk talespråk som jeg deretter transkriberte. Som utdannet tegnspråktolk foretok jeg transkripsjonene selv. Mitt kjennskap til deltakerne og det at jeg var til stede i fokusgruppen gav meg fordeler i oversettelsesarbeidet. Likevel var det en møysommelig prosess som tok mye tid. Transkribering av 1 minutt tegnspråk til skriftspråk er blitt estimert til å ta om lag 20 minutter (Ladd 2003:290). Jeg foretok ikke en litterær oversettelse (ord for ord), men oversatte mening for mening for å skape ekvivalens i innhold (jfr Metzger 1999:4). En transkribert tekst uten mening ville vært vanskelig å analysere (Temple 1997:610).

I og med at transkripsjonen var gjort på bakgrunn av min tolking av hva personene sa, ville jeg kontrollere mine oversettelser og dermed gjøre dem mer pålitelige. Jeg valgte å benytte meg av en uavhengig tolk som i henhold til Tolkenes yrkesetiske retningslinjer kontrollerte at jeg hadde oversatt ekvivalent (jfr Tolkeforbundet 2007). Dette ble gjort fortløpende etter at jeg var ferdig med mine transkripsjoner. Jeg gav henne innsyn i mine transkripsjoner, slik at min tolking ble etterprøvd og kontrollert, og jeg var åpen for hennes små rettelser. Denne tolken har også taushetsplikt i henhold til Forvaltningsloven og har undertegnet en taushetserklæring.

For å kunne kommunisere til andre på tegnspråk er man avhengig av blikkontakt og av den

grunn var alle opptatt av å få kontakt med de andre i gruppen før de sa noe. Det gjorde gruppene veldig disiplinerte. Det var få avbrytelser, noe som gjorde transkripsjonsarbeidet litt lettere. Dette gjaldt spesielt i fokusgruppen med døve deltakere.

Jeg har sett videoene i mange timer og gjennomgått alt arbeidet flere ganger. Jeg har arbeidet systematisk i denne prosessen. Det har gjort meg meget godt kjent med materialet, så godt at jeg kan se deltakerne for meg og se og høre hvem som sier hva. Som det rådes til i litteraturen ((Bloor 2001:60) og (Halkier 2002:77)), har jeg skrevet ned alt det deltakerne sa, slik de sa det, også de små kommentarene og uttrykkene i den rekkefølgen det ble sagt. Jeg har også transkribert smil (☺), latter (@@), nikking (nikker) og pauser (korte pauser (...) og lengre pauser (10 sek)). Tegn og bevegelser som tolkene gjorde i tillegg til det de sa muntlig er beskrevet i teksten i parentes.

3.8 Forskningsetiske refleksjoner

I arbeidet med oppgaven har det vært viktig for meg å opptre korrekt overfor deltakerne i prosjektet. Jeg har forsøkt å ha et bevisst forhold til de forskningsetiske rammene og reglene, og samvittighetsfullt reflektert rundt etiske vurderinger som har dukket opp i mitt arbeid med oppgaven (jfr Alver and Øyen 1997:23-24). De forskningsetiske reglene er ikke entydige moralsk sett (Alver and Øyen 1997:22), men de har bidratt til å gi meg en pekepinn i mine refleksjoner.

Prosjektet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (Vedlegg 5), som forvalter rammekonsesjonsordningen for blant annet høyskolesektoren.

I min kontakt med deltakerne, både i forkant og underveis av fokusgruppene, la jeg vekt på anonymitet og konfidensialitet. Jeg informerte dem om taushetsplikten etter Forvaltningsloven § 13 og hvordan jeg skulle behandle data og hva jeg skulle bruke dem til. Alle deltakerne ble bedt om å undertegne en samtykkeerklæring (vedlegg 2), noe alle gjorde. Anonymitet, konfidensialitet og betryggende bruk av data er viktig i en forskningsprosess (Alver and Øyen 1997:112).

I denne oppgaven har jeg gitt deltakerne fiktive navn. Alle døve har fått navn som begynner på bokstaven D, Dagfinn, Dennis og Didrik, og alle tolkene har fått navn på bokstaven T,

Tale, Tiril og Tuva. Der det ikke har endret betydningen har jeg i noen tilfeller endret navn (hvem sa hva), slektsforhold, arbeidsforhold og geografiske steder. Transkripsjonene er språklige ytringer og må forstås i den konteksten de foregikk i. I fokusgruppen med tolker er alle tolker, meg selv inkludert. Det skapte en åpenhet og en innforståthet (indeksikalitet⁹) der mye tas for gitt og det gav seg utslag i gruppens noe ustrukturerte språkbruk. Jeg har skrevet alt ned på bokmål, uavhengig av om ordene ble sagt på bokmål eller nynorsk. Dette for å anonymisere deltakerne ytterligere. Anonymitet er nært knyttet til å kunne verne om den enkeltes integritet. Deltakerne bør ikke kunne gjenkjennes i tekster som blir offentliggjort (Alver and Øyen 1997:119), noe som er svært viktig med tanke på miljøenes størrelse. Jeg har valgt å ikke ta den kjønnsmessige fordelingen mellom fokusgruppene opp som et tema, med de feller det kan innebære.

3.9 Gyldighet og pålitelighet

Innen kvalitativ forskning må kravene til gyldighet (validitet) og pålitelighet (reliabilitet) forstås litt annerledes enn innen kvantitativ forskning, spesielt fra et sosialkonstruktivistisk ståsted (Halkier 2002:110). Det deltakerne sa ble sagt i en løpet av en gruppeinteraksjon, i en spesiell tidsbestemt situasjon som er vanskelig å gjenskape. Alle studier skal likevel vurderes ut i fra deres vitenskapelige kvalitet, også min studie. For å måle påliteligheten (reliabilitet) i kvalitative studier er målet å gjøre dataproduksjonen og databearbeidelsen eksplisitte og gjennomskuelige for andre. Analytiske sammenhenger bør også synliggjøres og argumenteres for. På den måten kan andre vurdere prosjektets pålitelighet (Halkier 2002:111). Ved å redegjøre for min faglige for forståelse, prosjektets ontologiske og epistemologiske forankring, og mine teoretiske perspektiv har jeg forbedret muligheten for å diskutere prosjektets gyldighet. Jeg har i alle prosjektets faser forsøkt å være systematisk i mitt arbeid og tydelig i forhold til de resultater jeg legger frem. For å bidra til gjennomskuelighet har jeg prøvd å være åpen og har gjort mine valg og argumenter tilgjengelige for andre. Jeg har argumentert og begrunnet valg av metode, beskrevet gjennomføringen av fokusgruppene, og hatt fokus på hvordan jeg har transkribert og analysert dataene fra fokusgruppene. Transkripsjonene ble kontrollert av andre, noe som jeg mener har bidratt til økt pålitelighet. Jeg har forsøkt å foreta etiske refleksjoner i alle prosjektets faser (jfr Kvale, Brinkmann et al. 2009:80-81). Jeg mener jeg har bidratt til å gjøre mine valg eksplisitte og gjennomskuelige ved å være systematisk

⁹ Deltakerne i fokusgruppen med tolker tok det usagte for gitt. En samtales indeksikalitet er de egenskaper som tas for gitt (Garfinkel 1984:11). Garfinkel, H. (1984). *Studies in ethnomethodology*. Cambridge, Polity Press.

gjennom hele oppgaven og beskrive de valg som er foretatt. Som Halkier (2002:111) påpeker er kritiske refleksjoner og sammenligninger, samt bruk og redigering av teoretiske begreper viktig i denne prosessen.

Pålitelighet er en forutsetning for gyldighet (Halkier 2002:111). Å validere og å sjekke om noe er gyldig, er å kontrollere for å motvirke selektiv forståelse og skjev fortolkning, generere teoretiske spørsmål om det man undersøker, og å stille spørsmål rundt undersøkelsens innhold og formål (Kvale, Brinkmann et al. 2009:254-257). Man bør altså operasjonalisere problemstillingen på en fornuftig måte når man går ut i feltet, begreper og kategorier bør samsvare med prosjektets mål (Halkier 2002:110). I denne oppgaven vil gyldigheten (validiteten) handle om forholdet mellom det deltakerne i fokusgruppene sier om tolkesituasjonen og det som faktisk skjer. Det er også viktig at mine tolkningsprosesser og analyser må være i en viss samklang med det empiriske feltet (jfr Halkier 2002:110). De to ulike fokusgruppene tok opp samme tema og momenter, men de diskuterte temaet ut i fra deres perspektiv og roller i tolkesituasjonen. Det tydeliggjør at temaet er gyldig for deltakerne i en tolkesituasjon.

Alle studier har sine styrker og svakheter, så også dette prosjektet. Jeg har forsøkt å velge riktig forskningsdesign i forhold til min problemstilling, og har gjort rede for de valgene jeg har foretatt. Intervjuguiden ble brukt for å utdype prosjektets problemstilling og for å få svar på det jeg ønsket å undersøke. I utarbeidelsen av intervjuguiden og gjennomføringen av fokusgruppene prøvde jeg å legge til rette for at begge gruppene skulle få lov til å legge frem sine tanker, erfaringer og opplevelser uten å bli vurdert. Med dette i bevisstheten har jeg forsøkt å være åpen på min tilhørighet og jeg har forsøkt å se dataene fra ulike perspektiver, for å unngå hjemmeblindhet. Min rolle som både tolk, lærer og masterstudent kan selvfølgelig ha påvirket deltakerne og kan være en mulig feilkilde. Ved å innta en aktiv lytteposisjon håper jeg at jeg har bidratt til at deltakerne har kunnet ytret seg fritt om temaet.

Innen kvalitativ forskning tenker man ikke at det finnes en sannhet som kan måles. Det man kan finne er det som oppleves som sant for de aktuelle personene på det aktuelle tidspunktet. Fokusgrupper har et intensivt analytisk design som gjør det mulig å generalisere analytisk, det vil si at mønstrene funnet i de sosiokulturelle relasjonene kan generalisere til idealtyper for disse relasjonene (Kvale, Brinkmann et al. 2009:266-267). Ved å bruke fokusgrupper i min oppgave har jeg valgt å få tanker og erfaringer fra få personer, jeg har fått muligheten til å

betrakte min problemstilling ut i fra deres utsagn og mine tolkninger og analyser. Jeg mener jeg har frembrakt troverdig kunnskap om temaet.

3.10 Analyse av data

Thus the task is not so much to see what no one yet has seen, but to think what nobody yet has thought about that which everybody see[s]. (Schopenhauser in Aase and Fossåskaret 2007:11).

Sitatet over viser at det er viktig å analysere data ved å tolke hendelser og uttrykk. I denne tolkningsprosessen er det viktig å finne frem til meningsdimensjonen ved dem (Aase and Fossåskaret 2007:39). Det påpekes at samfunnsvitenskapene konstruerer bilder av virkeligheten. Med dette menes at i en analyse vil noen kategorier og begreper tas i bruk. Disse vil igjen fremheve noen trekk ved det observerte samfunnet, mens andre trekk vil bli oversett (Aase and Fossåskaret 2007:40-41). Slik er det også i dette prosjektet. Jeg har kategorisert mine transkripsjoner. Noen av kategoriene har jeg igjen valgt å belyse ytterligere, vel vitende om at jeg i denne prosessen har oversett andre. En annen masterstudent ville kanskje valgt andre deler og kategorier, og dermed konstruert et annet ”bilde”, men jeg har valgt å ta tak i de delene og kategoriene som var fremtredende for meg i forhold til problemstillingen. Jeg har til en hver tid forsøkt å være ærlig mot dataene mine, noe Aase og Fossåskaret mener er viktig slik at deltakerne kan kjenne seg igjen i analysene (2007:81).

Miles og Hubermans (1994:10) påpeker at dataanalysen består av elementene datareduksjon, datapresentasjon og konkludering. En første orden lages ved å redusere data ved å karakterisere mindre tekstbiters innhold ved bruk av stikkord (Leiulfsrud and Hvinden 1996:231), for så å se etter sammenhenger mellom de ulike tekstbitene. Stikkordene vil etter hvert bli nøye omgjort til en mer teoretisk inndeling, hvor tolkningsprosessen kommer til syne (Leiulfsrud and Hvinden 1996:232). Gjennom mine analyser har jeg forsøkt å oppdage de tanker og erfaringer som styrer tolkers og døves atferd. Jeg har hatt fokus på opplevelser og handlinger i de stemmetolksituasjonene deltakerne forteller om. Jeg har altså hatt fokus på handlinger som blir benyttet i dagliglivet for å konstruere sosial virkelighet. Det kan settes i sammenheng med etnometodologi. Her sees sosiale handlinger som meningsfylte handlinger og bør studeres ut fra aktørenes egne fortolkninger (Garfinkel 1984:1). Etnometodologi er en sosial teori som bygger på Webers arbeider om sosial handling og er opptatt av definisjoner og sosiale handlinger (Ritzer 2008 in Møthe 2009:8-9). Harold Garfinkel oppfattes som grunnleggeren av etnometodologi (Møthe 2009:52). Han mener etnometodologi refererer til

”... the investigation of the rational properties of indexical expressions and other practical actions as contingent ongoing accomplishments of organized artful practices of everyday life” (Garfinkel 1984:11). Fokuset er på action-in-context (Garfinkel 1984:10).

Min bearbeiding av data har ført til at jeg først har sett og hørt gjennom alle videoene i transkriberingsfasen. Etter det dannet jeg meg et bilde av hva deltakerne sa, som var fremtredende for meg i forhold til problemstillingen. ”Hva handler dette avsnittet/uttalelsen om?” ble skrevet ned som et stikkord i margin. Deretter gikk jeg gjennom alle transkripsjonene for å gruppere stikkord som var felles for flere av uttalelsene både hos døve og hos tolker. Disse ble plassert i kategorier som var samlende for meningen bak stikkordene. ”Hva peker det tilbake på, forutsetningen for det sagte som likevel forlir usagt” ble deretter skrevet ned. Det er det Garfinkel kaller *indexical* (indeksikalitet) (1984:11). I denne prosessen var intervjuguiden og problemstillingen med sine underpunkter viktig.

Kategoriene ble gjennomgått flere ganger med transkripsjonene fra begge gruppene. Det første jeg grep tak i var hva som var *utfordrende* med stemmetolking (1) og hvordan *tillit* her var et viktig moment for deltakerne i begge fokusgruppene (2). For å opparbeide tillit eller i situasjoner uten tillit ble momentet *kontroll* tydelig (3). Etter hvert klarte jeg å se *relasjonene* mellom døve og tolker fra ulike perspektiv, noe som fikk meg til å se *krav* og *forventninger* hos begge parter (4). Målet hos begge parter er døves *deltakelse* i samfunnet. Derfor ble min siste kategori skapt på bakgrunn av døves, tolkers og hørendes *ressurser*, vilje og evne til *mobilisering*, og *empowerment* av døve (5). Når jeg hadde bestemt meg for disse fem ulike kategorier, leste jeg transkripsjonene igjen. Jeg leste transkripsjonene gjentatte ganger, alle gangene med ulike ”briller”, et sett med briller for hver kategori. Dette gjorde jeg for å kunne belyse mest mulig av mine data med ulike perspektiver og for å se hvordan de ulike delene påvirket hverandre, noe som samsvarer med Garfinkels begrep *reflexive* (refleksivitet) (1984:9).

Da analysene nærmet seg slutten inviterte jeg fokusgruppedeltakerne til å høre mine oppfatninger og tolkninger. Dette for høflig å kunne gi noe tilbake (jfr Alver and Øyen 1997:109). Jeg var åpen for deres kommentarer, men kommentarene gav ikke behov for å endre eller tilføye noe i mine kapitler.

Å arbeide med analyse og tolkning har ikke vært en avgrenset del i forskningen. Jeg har

kontinuerlig lest problemstillingen med dens underpunkter, lest transkripsjonene og tolket og reflektert rundt mine data. Jeg har til tider vært farget av min forforståelse, men har stort sett prøvd å se de ulike elementene fra forskjellige perspektiv. Forforståelsen har også vært en fordel i og med at den har gjort det mulig for meg å gjøre de analysene og tolkningene som jeg har gjort.

4 "... det ikke er så lett..." – situasjonens utfordringer

I dette kapitlet vil jeg se på stemmetolksituasjonens utfordringer, både med hensyn til kommunikasjon, og andre språklige forskjeller, og faktorer ved tolkeprosessen som gjør situasjonen krevende. Jeg vil også trekke inn fokusgruppedeltakernes syn på utfordringene.

4.1 Utfordringer i kommunikasjonen

Samtaler, også tolkede samtaler, utvikler seg i et samspill (Wadensjö 1998:46). Vi handler og samhandler med hverandre hele tiden. Samhandling er ingen eksakt vitenskap, alt avhenger av situasjonen og menneskene i den. Noen situasjoner og deler av situasjoner blir bra, andre blir det ikke. Når to eller flere personer kommuniserer og samhandler vil resultatet eller effekten av en slik samhandling alltid reflekteres i hvordan forholdet mellom personene er.

Vanligvis, når to personer kommuniserer, vil de forholde seg direkte til hverandre. Person A vil kommunisere med person B og person B vil kommunisere med person A. I en tolket situasjon vil kommunikasjonen ikke bare gå via tolken. Kommunikasjonen vil mer fungere som en trekant. A forholder seg til B og tolken, B forholder seg til A og tolken og tolken forholder seg til begge. I følge Wadensjøs dialogiske syn vil samtalens vilkår skapes og omskapes i samspill hele tiden (1998:43). Dette kompliserer situasjonen. Det blir flere å forholde seg til og budskapet skal avkodes av flere, fordi A og B ikke direkte kan forstå hverandre (jfr Røkenes and Hanssen 2006:197). Budskapet sendes fra A, det går via tolken som vil avkode det for å kunne oversette det og omkode det slik at budskapet kommer frem til B. Budskapet har derfor blitt omkodet to ganger før det kommer frem til den egentlige mottakeren og det er blitt preget av personenes forforståelse. Tolkens utdanning og erfaring vil være med på å farge formidlingen av budskapet. Kommunikasjonssituasjonen denne oppgaven omhandler tolking fra tegnspråk til norsk tale. En døv person kommuniserer sitt budskap på norsk tegnspråk, tolken vil avkode dette og omkode budskapet til en ny språkform, nemlig norsk tale.

En tolket situasjon er også et møte mellom to aktører der den ene parten ofte er vant til å bruke tolk og den andre parten kanskje ikke har brukt tolk før (den hørende). De vil gå inn i situasjonen med ulike forutsetninger, noe som kan påvirke den. I tillegg er en tolket situasjon et møte mellom profesjon og person. Tolken har ingen realkompetanse på å være døv, men hun har en formalkompetanse på å være tolk. Den døve har ikke en formalkompetanse på å

være verken døv eller tolk, men en realkompetanse på å være døv. Det er ingen utdanning man kan ta for å lære å bli tolkebruker, verken for døve eller hørende.

I vanlig kommunikasjon sjekker vi ofte fortløpende om vi har forstått og signaliserer hva og hvordan vi har forstått det vi har forstått slik at den andre kan korrigere eventuelle misoppfattelser. I en tolkesituasjon er prosessen mer komplisert ved at vi snakker gjennom en medierende person, tolken. Situasjonen er vanskeligere å kontrollere. Døve kan ikke høre hva de hørende sier, og hørende forstår heller ikke hva døve sier på tegnspråk.

4.2 Språklige utfordringer – tegnspråk og norsk

Både tegnspråk og norsk er fullverdige språk. De er verbale språklige symbolsystemer, naturlige, spontane og menneskelige kommunikasjonsformer i muntlig, ikke-grafisk form. Tolking mellom tegnspråk og norsk skiller seg likevel fra annen språktolking ved språkenes ulike produksjons- og persepsjonskanaler og at språkene uttrykkes henholdsvis simultant og sekvensielt (Schröder 2006:80-81). Norsk er et vokalt-auditivt språk og oppfattes ved hørselen. Det uttrykkes sekvensielt ved at språklydene og ordene kommer etter hverandre. Det er tungen og stemmebåndet som beveges for å skape lydene og språket. Tegnspråket derimot er et gestuelt-visuelt språk, det oppfattes ved synet. Tegnspråket uttrykkes simultant, det vil si at en rekke meninger kan komme samtidig. Hender, ansiktsmimikk, munn og kroppen beveges når en uttrykker seg på tegnspråk. I tegnspråk brukes fenomenet lokalisasjon¹⁰. Tegnene har derfor ikke bare en mening i seg selv, men også tegnenes plassering, relasjon og interaksjon i forhold til hverandre vil uttrykke noe (Schröder 2006:87). Å starte setninger med en tematisering er også vanlig i tegnspråk, men ikke i norsk talespråk. Det er med på å gjøre oversettelsesprosessen utfordrende.

Begge språk er kroppsspråk (Schröder 2006:80). Tegnspråk er systematiserte bevegelser for å uttrykke seg i forhold til språkets fonologi¹¹, morfologi¹², syntaks¹³ og semantikk¹⁴.

¹⁰ Lokalisasjon vil si en passering av de manuelle tegnene (hendenes bevegelser) i rommet foran kroppen (tegnrommet) (Schröder 2006:84). Schröder, O.-I. (2006). Likt og ulikt - Innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: 240s..

¹¹ "Fonologi er læren om de minste deler av et ord eller av et tegn" (Schröder 2006:83). Ibid..

¹² "Morfologi er læren om hvordan ordene og tegnene dannes, avledes og bøyes eller modifiseres" (Schröder 2006:84). Ibid.

¹³ "Syntaks er læren om hvordan setningene er bygget opp, hvordan setningsleddene er plassert, og hvilke ulike setningstyper et språk kan ha" (Schröder 2006:87). Ibid.

¹⁴ "Semantikk er studiet av hva ord, fraser og setninger betyr" (Schröder 2006:91). Ibid.

Talespråket er mikrobevegelser med munn og tunge. Engelsrud (2006:85) skriver at kroppsspråk utgjør 70 % av kommunikasjonen. Det betyr at ordene vi uttaler bare utgjør 30 %. I tillegg sender kroppen ofte ut usagte budskap og gjør bevegelser som fyller stillheten (gester) (Engelsrud 2006:91). Gester er et tillegg til verbalspråket og ikke et eget språk. Det språket som blir ansett som det offisielle norske språket er altså bare en liten del av det vi kommuniserer. Tegnspråk har elementer fra norsk, som for eksempel ordbilder fra norske ord som skiller noen tegn fra hverandre (Schröder 2006:96).

Norsk og tegnspråk har ulik normering¹⁵. Det norske språket har mange grammatiske regler som brukerne av språket må forholde seg til. Språkbrukerne har fått mange års opplæring i bruk av språket, gjennom skolegang og språktilegnelse på andre arenaer som hjemme eller ute blant venner. De fleste følger grammatiske regler når de snakker og kan med en gang høre når noen bryter disse reglene i kommunikasjonen. Det norske skriftspråket er basert på norsk tale. Tegnspråk har også grammatiske regler for hva som er riktig tegnspråk og hva som ikke er det, men det har ikke et aktivt og utviklet skriftspråk (Schröder 2006:82). Alle brukerne av språket har kanskje ikke fått opplæring i språkets grammatiske regler. Døve og tunghørte med tegnspråk som første språk fikk ikke lovfestet rett til undervisning i og på tegnspråk før i 1996, gjort gjeldende i 1997 (L97) (Handberg 2008:73). De fleste brukerne har ikke hatt muligheten til å tilegne seg språket hjemme av andre som har tegnspråk som førstespråk, i og med at bare ca 10 % av døve barn har døve foreldre (Breivik 2007:15). Språket er tilegnet gjennom kommunikasjon med døve venner og andre tegnspråkbrukere som de har hatt kontakt med, gjerne samtidig som foreldrene har blitt kurset (Zahl 2000:25).

Mellom tegnspråk og norsk har man ulike mellomspråk, overgangsformer, som er påvirket i mer eller mindre grad av begge språkene. Det er ingen klare grense mellom formene (Schröder 2006:92). I ytterpunktene har man rene språkformer, norsk og tegnspråk, mens det i mellom dem er former som har norsk syntaks med mer eller mindre bruk av tegn som støtte (tegn og tale, norsk med tegn som støtte (TSS), og tegnspråknorsk). Døve kommuniserer både ved bruk av tegnspråk og mellomspråk.

¹⁵ Å normere er å ha fastsatt skrivemåten for et navn eller ord. Normerte ord har fått fastsatt skrivemåten i godkjente ordlister. Språkrådet. (2011). "Normering - Kva er normering?" <http://www.sprakradet.no/nb-no/Tema/Stedsnavn/Normering/>. Retrieved 31.01.11, 2011.

Tolkene sier de lettere forstår norsk, det er deres morsmål og norsk er et tydelig normert språk. Ved oversettelse fra norsk tale til tegnspråk tolkes det ofte til et mellomspråk, et uensartet språk. Det hender at døve ikke bruker alle tegnspråkets elementer når de skal tolkes, men kommuniserer med et mellomspråk. Det gjør det vanskeligere å tolke fra et uensartet språk til et ensartet språk. Man er veldig sensitiv for sjanger, ideolekt og sosiolekt på sitt eget morsmål, det er man ikke alltid på et fremmedspråk (Erlenkamp 2010:19). I tillegg finnes geografiske og personlige forskjeller i tegnbruken. Dette er variabler som gjør stemmetolking mer utfordrende.

Fokusgruppedeltakerne har sine tanker om stemmetolkingens utfordringer. Didrik mener dagens tegnordbok¹⁶ ikke er fullstendig og savner en strengere normering av tegnspråket. ”Her i Norge er det få døve og vi har et mer variert tegnspråk, med dialekter og annet ... Så jeg føler vi mangler et mer standardisert tegnspråk”. Han nevner at dette spesielt gjelder nye fagområder. Situasjonen er kjent for flere. Schröder mener at hvis man tar utgangspunkt i ord og ikke tegn, vil det stadig diktes tegn (2006:90). Manglende kjennskap til eksisterende tegnforråd, og kontakt med eldre døve og andre tegnspråkmiljøer gjør at tegn lages flere ganger, av både døve og tolker. Det kompliserer forståelsesprosessen, noe Dennis har forståelse for. ”Ja, jeg forstår godt at stemmetolkene har problemer med å oppfatte det som blir sagt fordi det er ulike tegn til det samme ordet”. Det skal likevel oversettes ekvivalent til korrekt norsk og det gjør prosessen litt vanskeligere. ”Alle klarer på en måte å tolke fra norsk tale til tegnspråk. Altså alle kan på en måte det. Men å oppfatte tegnspråk og oversette det til tale, det er det som kjennetegner en virkelig god tolk. Mange føler det slik”, er Didriks oppfatning.

4.3 Tolkeprosessens utfordringer

Ifølge Visson (1991:12) er talespråktolkers oppfatning at tolking *til* sitt morsmål lettere enn tolking *fra* sitt morsmål. Likevel tyder uttalelser i tolke- og døvemiljøet på at det er stemmetolksituasjoner de fleste døve og tolker synes er vanskelig. All tolking mellom forskjellige språk er utfordrende. Språklige forskjeller mellom tegnspråk og norsk gjør stemmetolking mer komplisert enn tegnspråktolking og kanskje annen språktolking.

¹⁶ Tegnordboken er en oversikt over deler av tegnforrådet i norsk tegnspråk, tilgjengelig på www.tegnordbok.no (Schröder 2006:90). Schröder, O.-I. (2006). Likt og ulikt - Innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: 240s.

Tale, Tuva og Tiril forteller at når de tolker fra norsk tale til tegnspråk tillates ulike ”snarveier” og ad-hoc løsninger. De dikter tegn hvis de ikke har et, er tydelig på ordbildet på munnen slik at de lett kan munnavleses, og supplerer gjerne med første bokstaven i ordet. Alle disse mulighetene lar seg ikke gjennomføre når de tolker fra norsk tegnspråk til norsk tale. Stemmetolking er det de er minst trygg på, likevel mener Tale at ved oversettelse er kvaliteten på norsk tale bedre enn tegnspråk. For når de først forstår og avleser riktig, blir de norske setningene ekvivalente og språklig sett gode. Mulighetene til å vurdere seg selv er større når man stemmetolker enn når man tegnspråktolker fordi man kan høre seg selv snakke, men ikke se seg selv tegne.

Dennis, Dagfinn og Didrik sier de selv har prøvd å stemmetolke for seg selv, og de synes ikke alltid det er lett. De forstår det som blir sagt, men skjønner at det krever noe mer når de skal stemmetolke. De ulike språknivåene¹⁷ som brukes kan gjøre stemmetolking krevende. Det er viktig at tolkene er bevisst på dette, har et vokabular situasjonen krever og kjennskap til det emnet som skal tolkes. Det påpekes også av Morgan (2008:66) ved oversettelse fra amerikansk tegnspråk (ASL) til amerikansk tale. Hvis tolken, bevisst eller ubevisst, tar i bruk svakere ordrer eller andre språklige strategier som kan gi et dårligere inntrykk av den døde, eller hvis tolken ikke forstår ritualene og rutinene i de ulike kommunikasjonssituasjonene, kan det få negative konsekvenser for den døde.

Turtaking vil i tolkede samtaler være mer utfordrende fordi det sekvensielle blir borte. Her vil språkernes ulike modaliteter (visuelt-gestuet og vokalt-auditivt) gjøre turtakingen enda vanskeligere for partene. Reglene for når man kan ta ordet er basert på ulike signaler (gestuet og vokalt). I forhold til Garfinkels indeksikalitet (1984:11) kan det her bli utfordrende for partene å vite hvilke forutsetninger som ligger til grunn for partenes ytringer i samtalen, hva peker ytringene tilbake på. Å tolke til et objekt (en som ikke sier noe) vil i så tilfelle være enklere enn å tolke til et subjekt (en som sier noe tilbake).

Ulike ståsteder gjør at døde og tolker har forskjellige perspektiv på situasjonen. Målet for begge er å komme frem med budskapet. Å bli forstått trekker Dennis, Didrik og Dagfinn frem som viktig og tolkene snakker om den gode flyten i samtalen. Det er tydelig at det ikke er lett.

¹⁷ I 1961 beskrev Martin Joos fem ulike nivå i engelsk; frozen, formal, consultative, casual og intimate. Han mente de kunne overføres til andre språk (Payne 2008:2). Payne, R. (2008). "Nine Powerful Practices." Educational Leadership 65(7): 48-52.

Selv om tolker og døve i fokusgruppene har litt ulike formuleringer om utfordringene, er de enige om at usikkerheten i kommunikasjonen og vanskene er størst ved oversettelse fra tegnspråk til norsk tale, stemmetolking. Begge parter har egne måter å mestre situasjonen på og ønsker om hvordan den andre kan bidra.

5 "Kjemi, det er noe som bare fungerer liksom."

Ulikheten mellom partene er en forutsetning for tolkesituasjonen. Ulikheten gjør at partene må samarbeide med hverandre for å kunne gjennomføre en god kommunikasjonssituasjon. I de døves forhold til tolkene og tolkenes forhold til de døve dukket det i fokusgruppene opp et viktig element, ut over de faglige utfordringene, som jeg vil belyse her. De snakket om tillit og kjemi som begge parter syntes var grunnleggende i enhver god situasjon, men som de likevel hadde sitt unike perspektiv på.

"Tillit er en viktig bestanddel av vår hverdag og vevd inn i mange av våre relasjoner med andre mennesker, ofte uten at vi tenker noe større over dette. Tillit er dessuten en betingelse for at vi skal kunne gjennomføre svært mange av våre gjøremål" (Gulbrandsen 2000:67). Tilliten kan bidra til at døve, hørende og tolker våger å samarbeide med hverandre for å gjøre kommunikasjonssituasjonen best mulig. Tillit vil da være en betingelse for at den døve kan kommunisere tilnærmet uhemmet og for at tolken skal kunne fungere som en tolk på best mulig måte. Tillit til andre mennesker kan bidra til at vi kan bruke våre ressurser i ulike prosjekter for å kunne realisere våre interesser (Gulbrandsen 2000:67).

5.1 Deltakernes begrepsbruk

Tillit er vanskelig å forstå. Tillit kan være en blanding av kunnskap og uvitenhet (Möllering 2001:408). Det kan være lett i praksis, men vanskelig å beskrive i teorien, det kan lett bli uforståelig. I fokusgruppene bruker døve begrepet tillit. Tolkene bruker begrepet kjemi. Benevnelsene er ulike, men i løpet av fokusgruppene kom det frem at det favner mye av det samme. Begge gruppene bruker *tillit* eller *kjemi* i forhold til ulike faktorer som er til stede eller ikke i tolkesituasjonen.

Dagfinn, Dennis og Didrik bruker ordet tillit som et overordnet begrep om noe som gjør dem trygge. Det rommer tolkens faglige kvalifikasjoner og alt det andre de mener må være tilstede i en godt fungerende tolkesituasjon. Tillit baseres på hvordan en profesjonsutøver oppfører seg ut over kvalifikasjonene og kvaliteten på det arbeidet vedkommende utfører (Gulbrandsen 2000:84). Da er det naturlig at døve baserer sin tillit til tolken som profesjonsutøver på hvordan hun oppfører seg ut over tolkens kvalifikasjoner og kvaliteten på tolkens oversettelse. Tale, Tiril og Tuva på sin side bruker begrepet kjemi for å karakterisere dette "et eller annet

som fungerer”. Det rommer forholdet mellom dem selv og den døve i situasjonen, men det rommer også hvordan de forholdt seg til hørende og sine egne faglige ferdigheter.

En følelse av trygghet i situasjonen er noe begge gruppene ønsker å oppnå. Døve forbinder følelsen trygghet med tillit. Når døve føler seg trygge, har de tillit til tolken. Da kan de slappe av. Skaten trekker også frem forbindelsen mellom trygghet og tillit i sin studie om tolkestudenter (2005:52). En tolk som var fysisk og psykisk til stede i situasjonen er viktig for å skape grunnlaget for tilliten og tryggheten. Tolken bør ta initiativ til en førsamtale eller være åpen for å prate før, under og etter et oppdrag. Spesielt Dagfinn ønsker å kommunisere med tolkene i forkant slik at de kan bli vant til hans tegnspråk og slik at de kan få et innblikk i hva situasjonen skal handle om. Ifølge Kale og Larson kan åpenhet vise en forpliktelse til samarbeid (1998:6). Tolker som ikke er tilgjengelig for dette og virker uinteressert, er med på å skape en usikkerhet hos Dagfinn: Vil tolken forstå meg? Vil tolken formidle riktig det jeg sier? Dermed blir han ekstra påpasselig og kommunikasjonen går langsommere enn ellers. Situasjonen gjør ham anspent.

Didrik snakker om tolkens holdninger til samarbeid og knytter dette til tillit. Tolker som ikke viser en tilstedeværelse og er lite ydmyke, gjør samarbeid og tillit vanskelig. Hvis han føler at han får ansvaret alene for at situasjonen ikke fungerer, er det nok til at den gryende mistilliten vokser. Holdninger er noe de tre tolkene også forbinder med kjemi. De bruker begrepet romslighet om døves holdninger og om hvordan de blir møtt av døve. Romslighet gjør at tolkene føler seg velkommen og at det er en aksept for at tolkene kan be den døve gjenta hvis hun ikke forstår. God kjemi er å *bli sett* av den døve, å føle seg velkommen. Tuva nevner også kjemi i forhold til den hørende parten. Ved å informere om sin rolle og tre frem som tolk, gjør hun situasjonen lettere å håndtere for alle. Hun gjør seg selv *synlig* for å skape god kjemi.

Tillit er for Dennis, Dagfinn og Didrik nært knyttet til faglige kvalifikasjoner og kvalitet, enten på bakgrunn av egne erfaringer eller andres. Blir de forstått av tolken og ikke avbrutt, er situasjonen avslappet og god for de døve. Gode situasjoner og god kjemi er også for tolkene basert på deres egne faglige kvalifikasjoner og kvalitet. Tiril påpeker at gode situasjoner karakteriseres av ”... at folk er fornøyd”. Gode situasjoner er for tolkene situasjoner der de

klarer å tolke helt på egen hånd, uten å benytte støttetolken¹⁸. I en tolket dialog er det i tillegg avgjørende om kommunikasjonen flyter greit, som i en vanlig samtale. Hvis samtalen flyter tenker tolkene at døve og hørende er fornøyd. Det oppleves som en god situasjon hvis tolkene klarer å utnytte sin faglige kapasitet, og at ingen snakker i munnen på hverandre.

Respekt er en viktig faktor for å karakterisere hva de tre tolkene mener med kjemi. De er opptatt av å være likeverdige med døve, og at tolker og døve har en likeverdig respekt for hverandre. Ifølge Kale og Larson er gjensidig respekt vesentlig i gode tillitsforhold (1998:6). Tolkene artikulere at døve noen ganger ser på tolken som et nødvendig onde, noe de må ha med seg og det er noe tolkene er observante på. En slik holdning gjør de tre tolkene utrygge og de trekker seg litt tilbake. Tolkene baserer dette på de inntrykkene de møter i situasjonen og i gode situasjoner blir de respektert og godtatt. Tale beskriver dette slik:

Og det er liksom sånn du kjenner med en gang. Ok, at her er det liksom, her er det ok at du kommer inn. Ja, da blir du liksom trygg og roer litt ned og... ja. Da tåler du mer, når du er trygg og har fått roet deg i situasjonen. Ja, da gjør du en bedre jobb som tolk.

Didrik, Dennis og Dagfinn karakteriserer begrepet tillit både likt og ulikt i forhold til hvordan Tiril, Tuva og Tale karakteriserer kjemi. Ingen kan kreve tillit, og det finnes heller ingen kjent fremgangsmåte som garantert skaper tillit (Gulbrandsen 2000:76). Det man kan se på er hva tillit gjør med situasjonen og hvordan partene forholder seg til disse faktorene.

5.2 Tillit og tid

Deltakerne i begge fokusgruppene mener at tillit og kjemi kan opparbeides over tid, men også oppstå umiddelbart, noe som er en fordel da tolker og den døve ofte møtes bare en gang. Den umiddelbare tilliten og kjemien kan oppdages og etableres, uten at de er kjent med hverandre på forhånd. ”Noen tolker er bare veldig gode, rett og slett”. Så enkelt er det i følge Didrik. I møte med nye tolker er det vanskelig å bygge tolkesituasjonen på kjennskap eller ervervet tillit. Likevel mener Didrik situasjonen kan bli vellykket. ”Noen var bare veldig flinke til å oppfatte meg. Det var ikke noen problemer. Det betyr altså ikke alt å være kjent”. Tilliten

¹⁸ Ut i fra oppdragets art, varighet, brukers ønske, ressurser, tolkens kompetanse og arbeidsforhold vurderes det om det skal brukes en eller flere tolker (to- eller flertolksystem). Når to tolker jobber i et to-tolksystem vil den ikke-aktive tolken, som skal fungere som en støtte, kalles støttetolk. Arbeids-ogvelferdsetaten. (2011). "Praktiske opplysninger om tolk og tolk-ledsagerhjelp." <http://www.nav.no/Helse/Hjelpemidler/Tolketjenesten/Praktiske+opplysninger>. Retrieved 26.05.11, 2011.

bygges her på tolkens evne til å oppfatte, og på en følelse av å bli forstått. Den tilliten kan oppstå umiddelbart. Både Tale og Tuva mener at hvis døve praktisk tilrettelegger situasjonen vil det være lettere for dem å forstå hva de døve sier. Hvis døve viser dem respekt og åpner opp for samtaler, både før og etter tolkesituasjonen, vil tolkene kjenne at de har et samarbeid med den døve. Hvis tolkene blir sett og tatt hensyn til, vil de føle en god kjemi i samhandlingen.

Tillit kan også opparbeides over tid. Ifølge Gulbrandsen vil erfaringsbasert tillit lettest oppstå i langvarige og stabile relasjoner mellom mennesker (2000:72). Han beskriver at tillitsdannelse er en prosess som kan ta tid. Døve og tolkers økende trygghetsfølelse over tid gjør at tilliten opparbeides. Dagfinn forteller at han har en tanke om hvordan kommunikasjonen skal "se ut", altså til hvordan de andre i situasjonen skal reagere på det han sier. Hvis mønsteret ikke blir slik, hvis reaksjonene og utviklingen ikke følger hans intensjoner, føler han seg utrygg. Han påpeker at å følge med på denne utviklingen er hans måte å bli trygg på. Når han er trygg på at kommunikasjonen går bra og han tør å gå videre til noe nytt, da har han opparbeidet tillit til tolken. Jo flere riktige mønstre, jo tryggere blir Dagfinn. Gode erfaringer innbyr dermed til tillit. For tolkene er det på samme måte. Tilliten til den døve og til seg selv kan opparbeides over tid. De finner egne samarbeidsteknikker som fungerer for begge parter og gjør dem begge trygge. Tilliten tolkene opparbeider til seg selv oppstår på bakgrunn av de gode erfaringene. Det bidrar til en tryggere arbeidsdag for tolken.

5.3 Kjennskap til person og tema

Opparbeidelse av tillit skjer side om side med det å bli kjent. Kjennskap er viktig for begge parter, både tolk og döv. Tolkene påpeker at de velger oppdrag etter hvem de skal tolke for, der de vet de forstår den døve og der de blir møtt med respekt. Døve velger ofte tolker de har kjennskap til og tolker de synes er gode. Som Didrik påpeker: "Men jeg merker nå når jeg skal ha stemmetolker, jeg må alltid vite på forhånd hvem tolkene er. Det er fordi jeg vet hvem det vil fungere med og hvem det ikke vil fungere med".

Det å bli oppfattet av tolken og det å oppfatte den døve er viktig; "Når vi prater sammen, så oppfatter hun meg uansett. Men akkurat hvorfor, det vet jeg ikke". Didrik synes at det å bli forstått av tolken i og utenom tolkesituasjonen skaper et godt grunnlag for et godt samarbeid og samspill. Det handler om å *bli* forstått, ikke å *gjøre* seg forstått. Det kan tyde på at han

tillegger tolkene mye av ansvaret her. Det å prate sammen er ikke det samme som å tolke eller å bli tolket, men samtaler i tilknytning til tolkesituasjonene viser at døv og tolk åpner opp for et samarbeid. Gjennom slike samtaler har tolken mulighet til å bli kjent med temaet for oppdraget. Hun har mulighet til å spørre om ulike sider ved oppdraget. Jo mer forberedt tolken er, jo mer sannsynlig er det at tolken kan gjøre en god jobb. Døve setter også pris på å få informere tolken om temaet. Jo tryggere den døve er på at tolken vet hva det dreier seg om, jo tryggere blir den døve i situasjonen. Ved at både tolker velger oppdrag og døve velger tolker ut i fra kjennskap, er det med på å understreke at et vedvarende tillitsforhold er noe både de tre døve og de tre tolkene foretrekker (jfr Gulbrandsen 2000:72).

5.4 Sjekke ut

Det er tolkens ansvar å forstå døves budskap og omkode det til norsk. Døve kan ikke høre hva tolken sier og kan dermed ikke kontrollere det uten at det blir særskilt tilrettelagt for en slik kontroll. Døve og tolker i studien snakker om det å sjekke ut hva som blir sagt og tolket, og definerer det som å sjekke at tolken har forstått riktig. Tolkene er opptatt av å formidle ekvivalent og det å sjekke ut er en viktig del i tolkesituasjonen for dem. Ved å bøye seg litt fremover og gjenta tegn på en litt spørrende måte, vil de at døve skal sjekke om tolken har oppfattet riktig. Mimikk og blick blir brukt i kontakten mellom døv og tolk, for å få bekreftet det som ble oppfattet, eller for å signalisere at den døve må gjenta noe. Som Tuva sier: ”Når jeg bruker det, da som oftest fungerer det godt”. Det å sjekke ut er noe verken Tuva, Tiril eller Tale har avtalt med døve i situasjonen, men som likevel stort sett fungerer. Gjennom umiddelbare tilbakemeldinger fra døve får tolkene styrket selvtilliten og tryggheten hvis det de har oppfattet og skal oversette faktisk er det riktige. De blir også *sett* av den døve i situasjonen. Det styrker tilliten i relasjonen med den døve.

Det hender tolkene synliggjør det de tolker til den de tolker for. Da bruker de tegn og tydelige munnbevegelser for å formidle til den andre parten (hørende) i situasjonen at de sjekker ut hva som blir sagt. I tillegg hender det at de bruker tegn på sin norske taleoversettelse, noe som gir døve muligheten til å sjekke tolken. Ofte er dette på oppfordring fra døve som ønsker en oversikt. Dennis, Didrik og Dagfinn på sin side ønsker å sjekke tolken. Selv om tolking også er en tolkning finnes det versjoner som er mer eller mindre ekvivalent originalbudskapet (jfr Wadensjö 1998:49-52). Det er ekvivalensen mellom originalen og versjonen de sjekker.

Dagfinn og de andre forteller at de ønsker at tolken sjekker ut oversettelsene, det gjør dem trygge, og de savner når tolken ikke gjør det:

Å samhandle og samarbeide og å stoppe for å spørre den døve om hva han mener før tolken fortsetter å stemmetolke. Det er viktig. Det er en type samarbeid.

Dagfinn ønsker lik behandling av alle involverte; tolken bør sjekke ut både den døve og hørende. I tillegg ønsker han å ha muligheten til å stoppe og spørre tolken om hun har forstått. Ved å munnavlese tolken, å se hvordan de andre i situasjonen reagerer, og sjekke sin egen tolk gjennom en annen tolk (hvis det som blir stemmetolket blir skrive tolket) kan de sjekke ut tolken, men det er ikke alltid tilrettelagt for det i situasjonen. Å bruke munnavlesning for å sjekke tolken kan også være problematisk. Døves tospråklighet (tegnspråk og norsk) gjør det mulig for dem å munnavlese tolken og kan skape en forventning om kontroll av det tolken tolker, men samtidig har ikke døve tolkekompetanse i forhold til oversettelse av mening for mening og heller ikke ord for ord og kan bli usikker når tolken tar i bruk andre ord og eventuelt dialekt. Det kan gjøre det vanskeligere å opparbeide tillit i utsjekkingsfasen.

5.5 Suksessbarometeret

Målet for begge parter er å etablere en kommunikasjonssituasjon med flyt, der samarbeidet mellom tolk, døv og hørende fungerer bra. Hvilke kriterier som er avgjørende for gode situasjoner har partene ulike synspunkter på. Deres ulike utgangspunkt kan gi dem en ulik forståelse av temaet og en ulik empatisk vinkling. Målet for dem begge er å føle seg trygg i situasjonen, trygg på at oversettelsen er ekvivalent. Begrepene de bruker er tillit og kjemi. Grimen mener tillit ikke er en følelse og teoretikere som Jon Elster og Martin Buber er enige med ham (2009:48). Han mener følelser ikke direkte kan forbindes med tillit, men er viktige i omgivelser der det er tillit (2009:49). Likevel er det enkelte som mener at i situasjoner der man har tillit, vil en følelse av sikkerhet være til stede. I følge Lewis og Weigert (1985) vil tillit alltid bestå av emosjonelle og kognitive elementer. Hvilke av disse elementene som er dominerende vil variere med person og situasjon (in Gulbrandsen 2000:71). Siden betydningen av kjemi kan ligge nær den følelsesmessige kontakten man kan få med et annet menneske, kan tolkenes bruk av begrepet tyde på at de legger en større vekt på emosjonelle elementer i relasjonen med døv enn døve vektlegger i den samme relasjonen. Døve som er med i studien er menn og tolkene er kvinner. Valg av begreper og synspunkt kan handle om kjønnsforskjellen, men kan også i stor grad handle om at de faktisk er døv og tolk.

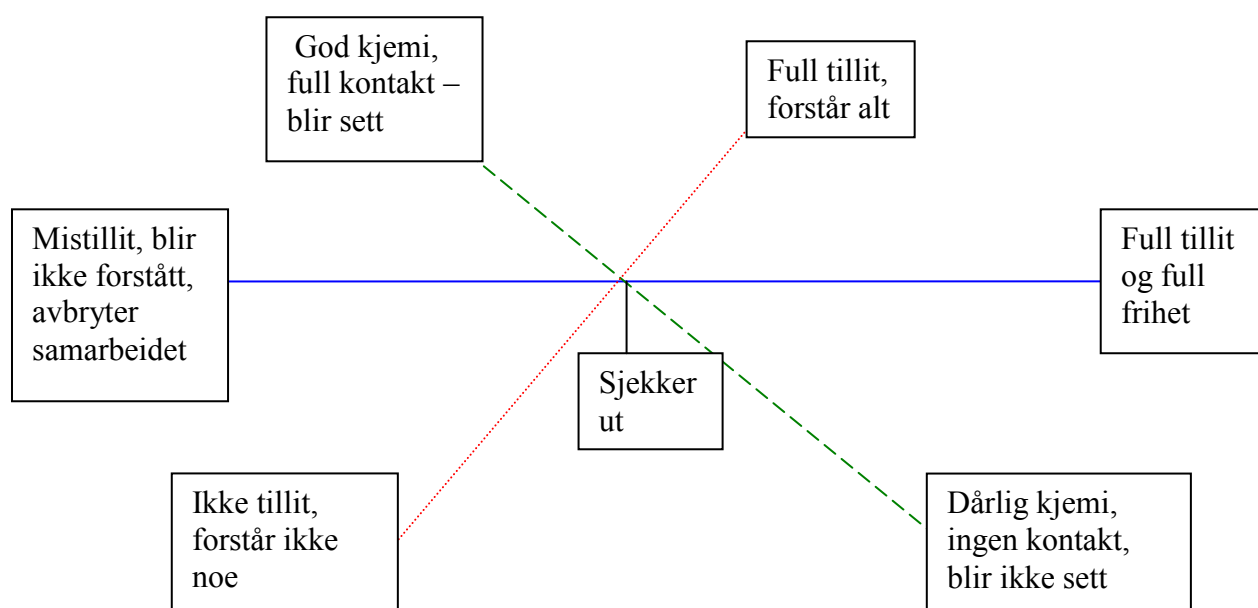
Dagfinn, Dennis og Didrik deler tolkene inn i tre grupper, ut i fra sitt forhold til dem. I den ene gruppen var det tolker de hadde tillit til. De trekker frem enkeltpersoner som er i den kategorien: ”Jeg har noen bestemte tolker jeg har tillit til. Da føler jeg meg trygg og avslappet”. Tolkene som er der har et godt rykte og flere døve har gode erfaringer med dem. I store nasjonale og internasjonale sammenhenger er det viktig å få tak i de ”riktige” tolkene, de gode. Didrik sier at gode tolker blir håndplukket til tolkeoppdrag. ”De var på en måte håndplukket. De var sterke i å avlese”. Disse tolkene er ofte kjent av mange i døvemiljøet.

I den andre gruppen plasserer de tolkene de har negative erfaringer med og føler en mistillit overfor. De fleste av de tolkene blir bare benyttet en gang. Ofte kan negative erfaringer med få tolker overføres til en hel gruppe, slik som Didrik forteller, i en periode var han veldig skeptisk til alle tolkene fra en bestemt utdanningsinstitusjon på bakgrunn av erfaringer med noen få tolker. Etter en dårlig erfaring er det vanskelig å snu mistillit til tillit, og i følge Goffman er det slik at hvis personer i utgangspunktet er skeptiske til det som forelegges dem har de en tendens til å ta alle småfeil som bevis for at deres skepsis er berettiget (1992:50).

Den tredje gruppen består av de resterende tolkene, de som ikke tilhører de to andre gruppene. Disse tolkene kan også brukes, men de har ikke et godt etablert tillitsforhold til dem. Uansett er det viktig å få vite hvem som blir tolken deres til ulike oppdrag.

Ut i fra hvordan Dennis, Didrik, Dagfinn, Tuva, Tale og Tiril beskriver tillit, har jeg laget en modell for å tydeliggjøre mine funn. Det kan kalles et suksessbarometer. Det er ingen absolutt modell, men den gir en oversikt over ulikhetene. Jeg har valgt å plassere deltakernes fortellinger om handlinger på ulike akser. I den ene enden finner man den optimale situasjonen, i den andre er det en uønsket situasjon. Aksene er ikke parallelle, men har ulike ideelle og uønskede posisjoner.

Suksessbarometeret:

Den rettstrekede aksen viser forholdet mellom døv og tolk slik døve i fokusgruppen opplever det. Den stiplede aksen viser forholdet mellom tolk og døv slik tolkene i fokusgruppen opplever det. Den prikkede aksen viser tolkens tillit til seg selv.

5.5.1 Den rettstrekede aksen

Når jeg skal beskrive modellen vil jeg først ta utgangspunkt i døves forhold til tolkene, den rettstrekede aksen. I den ene enden av aksen har den døde ingen tillit til tolken. Det kan være at tolken viser dårlige holdninger og ikke samarbeider slik døde ønsker, eller at de blir avbrutt for ofte på grunn av tolkens manglende forståelse. Det å bli spurt ofte om å gjenta, gjør noe med de døde fokusgruppedeltakerne.

Didrik: Hvis tolken spør ofte, da blir jeg irritert fordi tolken skal jo kunne dette og man prøver å være tydelig, men likevel oppfatter tolken ikke.

Det forverrer situasjonen hvis den døde opplever at tolken skyver fra seg ansvaret.

Didrik: Men det verste er hvis tolken avbryter på en måte som signaliserer at dette er min feil, at det ikke er tolken som har et problem, men at det er den døde som har et problem, at tolken ikke oppfatter og hva er så galt med den døde. DET er irriterende.

Resultatet er at opplevelsen er dårlig og samarbeidet avsluttes. Dennis sier det slik: ” Da er det bedre å vente med å gjenta til neste gang, til man har skaffet en ny tolk☺”.

Den døve trekker seg unna, blir passiv i situasjonen. Ifølge Goffman (1992:20) kan stemningen og samværssystemet bryte sammen ved slike brudd og få konsekvenser for senere samhandling. Det kan føre til at den hørende og døve parten blir pinlig berørt, ille til mote eller rådvile. Hvis de har et valg blir ikke den tolken bestilt igjen.

I den andre enden finner man den optimale situasjonen. Der har de full tillit til tolken.

Dennis: Jeg opplever det slik at jeg har en tillit til tolken. Jeg ser ikke på tolken, jeg bare tegner til publikum som er til stede. Jeg tegner helt fritt.

Dennis setter her likhetstrekk mellom tillit og frihet. Friheten er å tegne¹⁹ til publikum og ikke til tolken. Full tillit til tolken tyder på full grad av frihet. Grimen sier at det tilliten gjør med oss mennesker relateres alltid til graden av pålitelighet hos mottakerne (2009:73). Dennis forteller at han ikke kjenner seg helt komfortabel med å se på tolken når han tegner til et publikum ”... det synes jeg er rart og er ikke helt meg”. Jo tryggere man er, jo færre forhåndsregler tar man, slik at tilliten ikke vises i det vi gjør, men i det vi ikke gjør (Grimen 2009:49). Slik som i denne situasjonen, Dennis sjekker ikke ut det tolken sier, han ser ikke på tolken fordi han stoler helt på henne og han vil føle den samme friheten i tolkede situasjoner som han gjør når det bare er døve til stede.

Dennis: Og i etterkant kan jeg faktisk ikke huske om jeg har brukt tolk eller ikke, selv om tolken har vært tilstede hele tiden.

Tolken i slike situasjoner oppleves som usynlig. Tolken er der, men er ikke merkbar. Tolken blir betraktet som en meget dyktig tolk som blir brukt om og om igjen. Dennis har også opplevd i flere sammenhenger at hørende har følt den samme friheten. Etter et selskap med naboene, mente naboene at han ikke trengte å bestille tolk neste gang, fordi de hadde jo klart seg så bra uten. Men tolken hadde vært der, hele tiden, og tolket alt.

Didrik: Det er et fint eksempel på hvordan en tolk skal være; usynlig. Som noen i luften som oversetter. Magisk. Som et spøkelse som kommer inn i rommet og oversetter og forsvinner ut igjen☺.

¹⁹ Å tegne er i denne sammenheng å bruke tegnspråk.

Det er, i følge Didrik, i sosiale situasjoner med få deltakere at en usynlig tolk er ønskelig.

5.5.2 Den stiplede aksen

Den stiplede aksen skisserer hvordan tolkene opplever sitt forhold til døve i situasjonen. I gode situasjoner blir tolken sett. Hun blir akseptert som en del av situasjonen allerede fra hun kommer inn og hun føler seg velkommen.

Tale: Og det er liksom sånn du kjenner med en gang. Ok, at her er det liksom, her er det ok at du kommer inn. Ja, da blir du liksom trygg og roer litt ned og... ja. Da tåler du mer, når du er trygg og har fått roet deg i situasjonen. Ja, da gjør du en bedre jobb som tolk.

Tolken er trygg og føler at det er en god kjemi mellom tolk og döv. Under selve tolkingen har tolken kontakt med den døve og får kontinuerlig tilbakemelding på det hun oversetter. "... altså, du har jo den der kontakten hele tiden...(..).jeg tror jeg bruker veldig mye mimikken". Tolkene har et behov for å ha blikkontakt med den døve og bli sett i tolkesituasjonen, og det gjør de i gode situasjoner. Hvis hun ikke oppfatter, er takhøyden for å spørre om igjen stor. "Litt sånn romslighet tenker jeg, at det er et samarbeid når det er åpning for avbrytelser". Kjemi med den hørende er også viktig for en av tolkene.

Tuva: Jeg, eh, selvfølgelig, du må jo ha god kjemi med den døve parten også, sant. Men de er jo mye mer vant til å bruke tolk, sant... Hvis du da har en dårlig stemning eller kjemi med den hørende parten, da ofte skjærer det, skjærer kommunikasjonen seg ofte.

For å bli sett og akseptert som tolk av den hørende, ønsker tolken å tre frem i situasjonen og informere om sin rolle. Tolkene er synlige og respekterte.

Situasjoner uten et godt samarbeid eller kjemi mellom partene synes tolkene er håpløse. De føler at de blir usynlige og at døve har for høye forventningene til dem:

Tale: ... at vi skal forstå og at vi skal avlese all verdens tegnspråk og alle verdens tallsystemer, bokstaveringer i kjempefart og...

Tolkene signaliserer at døve av og til har urealistiske forventninger til hva tolkene kan klare. De opplever at døve tar få eller ingen forhåndsregler. Tilliten blir gitt, uten forhåndsregler. I tillegg er den gode blikkontakt med den døve under tolkingen borte.

Tuva: For jeg opplever, som stemmetolk, at de ser ikke på tolken en gang... Vet de ikke at de stemmetolkes? Akkurat som at de glemmer tolken og alt.

Det som er døves ideelle situasjon er en vanskelig situasjon for tolkene. De forstår døves ønske om å snakke fritt, men de mener at døve i slike situasjoner ikke er bevisst i forhold til bruk av tolk. Det gjør det vanskelig for tolkene å oversette, men tolkene mener selv at de har et ansvar for å endre samarbeidet.

Tale: Å innlede et samarbeid om det @ og si ifra litt at "se på meg, av og til". For det er vi ikke flinke til heller, vet du.

5.5.3 Den prikkede aksen

Tolkene snakket ofte om den "indre følelsen" når de skulle tolke, tilliten til seg selv og sin kapasitet. "... det går på hvordan du føler inni deg når du setter i gang med stemmetolking". I den ene enden av den prikkede aksen har tolkene full kontroll og full tillit til det de gjør. De har god kjennskap til den de tolker fra og har gode erfaringer fra tidligere. De har ikke et stort behov for å sjekke ut hva som blir sagt. Arbeidet med å sjekke ut reduseres hvis tilliten er opparbeidet (jfr Gulbrandsen 2000:74). Oversettelsen flyter derfor når samtalen skrider frem. Tolkene søker slike situasjoner gjennom valg av oppdrag.

På motsatt side har tolken liten eller ingen tillit til sine kvalifikasjoner og kvaliteter som tolk. Da forstår de ikke hva den døde sier. Selvtilliten synker, så en dårlig erfaring er med på å bygge opp under at oppdraget føles vanskelig og det gir ofte et dårlig resultat, noe Tiril påpeker ved å si: "Jeg skjønnte deg ikke sist gang og jeg skjønner deg sikkert ikke nå igjen". Slike situasjoner unngår tolkene så godt de kan. De unnlater å tolke for døve de tror de ikke forstår.

5.5.4 I skjæringspunktet

Tillit er med på å bidra til at overføringen av informasjon og kunnskap glir lettere (Gulbrandsen 2000:74). Midt på aksen, i skjæringspunktet mellom de tre aksene, har døv og tolk et forhold som er basert på en slags likevekt mellom å ha full tillit og null tillit. Tolkene sjekker ut det døde sier, for å finne ut om hun har oppfattet riktig. Tolkene mener avbrytelse og utsjekking for å få trygghet, er en del av det å opparbeide seg kompetanse på

stemmetolking. Avbrytelse og utsjekking skjer ofte i en overgangsfase, fra før de er blitt kjent og trygg på den døves kommunikasjonsmåte og før tilliten er opparbeidet til relasjoner med full tillit. Utsjekking (har jeg forstått deg riktig nå?) aksepteres mer enn avbrytelser (jeg forstår ikke hva du sier, kan du gjenta?) av de tre døve, men det kan være vanskelig å skille mellom dem.

Tale: Jeg prøver å formidle at en dårlig tolk er ikke nødvendigvis den som avbryter deg. Du skal være fornøyd, du skal være trygg på den tolken som avbryter deg for den forsikrer seg om at den har oppfattet riktig. Men det er på en måte ikke oppfattelsen i døvemiljøet altså. Hvertfall ikke som jeg kjenner til.

En tolk som avbryter kan, i tolkens øyne, være en god tolk. Mens i døves øyne blir de lett en dårlig tolk. I overgangsfasen tillates en viss grad av avbrytelser. Når tolken sjekker ut får den døve på den måten en kontroll over hva tolken oversetter. Tolkens tillit til seg selv er avhengig av å ha muligheten til å sjekke om hun har oppfattet riktig. Og tolken har, gjennom å sjekke ut, en kontakt med den døve. Tolken blir sett. I skjæringspunktet vil døve og tolker prøve hverandre ut. De sjekker, prøver hverandre og forsøker å finne en god samarbeidsform. Det er i denne situasjonen tilliten etableres eller settes på prøve. Situasjonen føles ikke optimal for noen av de involverte, men det er et utgangspunkt for å etablere tillit eller mistillit. Spenningen er størst her, de prøver og tester hverandre for å se om tilliten og kjemien har grobunn. En følelse av manglende åpenhet, samarbeid og kommunikasjon gir grobunn for mistillit (Kale and Larson 1998:91). Er situasjonen preget av åpenhet og respekt kan det motsatte være tilfelle.

Oppgavene er mange og varierte. Å tolke er å jobbe med mennesker i tillegg til å oversette mellom to språk. Det vil være utfordringer. Målet blir å etablere en situasjon der alle parter kan føle at de får brukt sin kapasitet på best mulig måte. Døve ønsker å bli forstått av tolken og bli forstått av hørende. Tolkene vil forstå og oversette døves budskap ekvivalent. Et viktig grunnlag for det nødvendige samarbeidet er tillit. Etablering av tillit skjer på bakgrunn av tillitens vilkår. Det skaper utfordringer for døve og tolker. I skjæringspunktet, der tillit kan opparbeides, står utsjekking i fokus. Når tillit opparbeides eller mistillit er til stede, trer kontroll frem som et viktig moment.

6. "... så er det viktig å sjekke om det var riktig ..."

I dette kapittelet vil jeg se nærmere på hvorfor kontroll er et viktig moment ved etablering av tillit eller i situasjoner med mistillit. Jeg vil også trekke frem døve og tolkers ønsker og muligheter for å styre tolkesituasjonene, hvordan de faktisk styrer dem og bakgrunnen for de valgene som tas. Alle budskap blir både kodet og tolket (Røkenes and Hanssen 2006:197). Budskapene blir kodet gjennom valg av kroppsspråk, ord, tonefall og hvordan de blir formulert. Bakgrunnen for hvordan en person koder sitt budskap er vedkommendes meningskontekst. Mottakerne av budskapet tolker det ut i fra sin egen forforståelse og den meningskonteksten de er i. Tolken er et medium som oversetter det som blir sagt og vil dermed påvirke situasjonen. I en tolket situasjon vil tolken ikke ha mulighet til å oversette alt nøytralt, men vil med sin forforståelse prege budskapet som sendes videre. Budskapene vil være et produkt av en kollektiv og sosial aktivitet (Wadensjö 1998:46).

Tolkede situasjoner krever samarbeid mellom hørende, døve og tolkene. Situasjoner som krever samarbeid bygger ofte på en blanding av tillit og gjensidig overvåkning og kontroll (Grimen 2009:73 and 80). Døve og tolker vil beherske de utfordringer de står overfor, de vil ha oversikten over det som skjer, de vil styre og kontrollere det som tolkes i den grad de har mulighet til det, men mulighetene er ulike. Selv om døve er den deltakende parten (på møtet, forelesningen etc) i en tolket samtale, gjør manglende hørsel det vanskelig for døve å sjekke hva tolken sier. Tolkene er den eneste parten til stede som kan begge språkene og vet hva døve og hørende sier, men tolken skal opptre upartisk og skal ikke uttrykke egne meninger eller holdninger i forhold til det hun tolker (Tolkeforbundet 2011).

6.1 Hvordan er situasjonen utfordrende for døve

Jeg kan si noe om en opplevelse jeg hadde for noen år siden. Det var funksjonshemmedes organisasjoner som arrangerte et møte. Det var et teknisk møte med representanter fra ulike bedrifter og eksperter fra ulike områder. Jeg ble bedt om å holde et innlegg på 10-15 minutter om mine visjoner for fremtiden og hvordan det kunne fungere da. Da det var min tur hadde jeg to tolker fra byen der, som stod foran meg og skulle tolke. Jeg tenkte det ville vært fint å starte med en vits som jeg hadde opplevd at folk hadde ledd av tidligere. Når jeg var ferdig med vitsen var det ingen som lo. Da begynte jeg å lure på hva stemmetolken hadde sagt. Jeg syntes det var pinlig og måtte gjøre endringer og gikk over til å kommunisere ved hjelp av TSS²⁰ og

²⁰ TSS er forkortelsen for tegn-som-støtte. Det er ikke et eget språk, men ved hjelp av tydelig munnbevegelser og enkelttegn prøver man å gi en støtte til det som skal munnavleses (Berge og Raanes 2008:5). Berge, S. S. and E. Raanes (2008). Rapport fra konferansen TSS: Talking med tegn-som-støtte. Trondheim, Høgskolen i Sør-Trøndelag.

tok det rolig. Jeg kunne likevel se tolkene dulte i hverandre og spørre hverandre om hva jeg sa. De oppfattet meg ikke likevel, enda så seint det gikk. Resultatet ble at jeg kortet ned innlegget mitt, beklaget meg og sa jeg måtte slutte av for jeg hadde ikke et samarbeid/samspill med tolkene i forhold til deres avlesning. Jeg fikk ikke formidlet noen ting. Det var en skuffende dag.

Dennis sin historie beskriver hans opplevelse av en tolkesituasjon og dens ulike utfordringer. Det som skjer her er at Dennis opplever å ikke bli forstått. Han fremfører noe i en stor forsamling der det settes krav til faglig kompetanse. Han opplever det som viktig å kunne formidle et budskap som representantene og ekspertene kan ta med seg og jobbe videre med. Det er viktig for ham å fremstå som en kapasitet, ”jeg har noe å bidra med”. Når ingen ler av vitsen synes han det er pinlig. Han begynner å ane at han ikke blir forstått av tolken. For å forsøke å ta kontroll i situasjonen, reduserer han tempoet og han begynner å kommunisere med TSS. Dels for å gjøre det lettere for tolkene å forstå, for da behøves det ingen oversettelse lenger, bare en ”lydpålegging”, en enspråklig oversettelse (*intralingual translation*) (jfr Lomheim 1995:17). Dels gjør han det for i større grad å kunne kontrollere det som kommer frem til publikum. Men det hjelper ikke. Det forstår han ved at tolken søker hjelp hos støttetolken. Da gir han opp, avslutter sitt innlegg og går tilbake til plassen sin. Han er skuffet, det han ville formidle kom ikke fram.

Dette er ikke en historie som er unik i gruppen med døve deltakere, de andre har lignende historier hvor de ikke ble forstått av tolken, ingen lo av vitsen deres, og de har sett tolker som måper og stotrer. Tilbakemeldinger fra hørende har gjort det klart for dem at de ikke er blitt tolket riktig. De har hatt tolker som har stoppet situasjoner mange ganger for å spørre om igjen. Det har gjort dem pinlig berørte og har gjort dem usikre og utrygge. De har kjent på et ubehag og en frustrasjon, noe som har gjort dem irritert på tolken. Slike historier, synes de, er med på å gi hørende et dårlig inntrykk av døve. For å formidle noe i situasjoner ved manglende tillit endrer Dennis, Didrik og Dagfinn språkkode. De går fra å bruke tegnspråk til å kommunisere ved hjelp av TSS eller skriftlig kommunikasjon. I tillegg har alle tre prøvd å bruke stemmen samtidig med tegn for å bli forstått av tolkene. Hvis disse strategiene ikke fungerer, avslutter de samhandlingen med tolken der og da, eller ved aldri å bruke den tolken igjen (så fremt de har et valg).

6.2 Hvordan er situasjonen utfordrende for tolkene

Jeg skulle tolke og vedkommende la om til, hun la om til sånn internasjonal kommunikasjon"... "Det var ikke et norsk ord å skue på munnen hennes, vet du. Og vi skulle, i mikrofon, det var en kjempekonferanse. Jeg måtte snakke bokmål til og med, for det var i Danmark. Herregud! Jeg tror jeg sa kognitiv utvikling tusen ganger. (Hun bøyer kroppen frem og myser) jeg tror det er kognitiv, nå kommer det der med kognitiv utvikling, nei fader, nå nå nå er det kognitiv utvikling." ... "Og gud, det var så fælt.

Alle tolkene i fokusgruppen ler når Tale er ferdig å fortelle denne historien. De kjenner seg så godt igjen. De har vært forberedt til oppdraget, men så blir betingelsene endret. Personen de skal tolke endrer enten språkkode, språknivå eller bruker andre tegn og ordlegger seg på en annen måte. Noen ganger blir det brukt mye første-bokstav-tegn²¹ og slapp tegnføring²². Likevel blir det forventet av døve at tolkene skal forstå det som blir sagt og formidle det videre. Tolkene har forberedt seg ved å lese om temaet og har snakket med den personen de skal tolke, men kommer likevel i en situasjon der det kommer andre utfordringer enn dem tolkene er forberedt seg på. Derfor mestrer de ikke oppdraget slik de kan ønske, og de sitter igjen med en forferdelig følelse. Situasjonene har vært kaotiske, fæle, gitt dem hjertebank og de synes det har vært hårreisende dårlig, men de har blitt i situasjonen. Døve har endret noen av betingelsene for tolkens arbeidssituasjon og tolken sitter igjen som syndebukken, den som ikke forstår og som er en dårlig stemmetolk. Tolkene forteller at det er i situasjoner med endrede betingelser de "går på trynet". De har stor kapasitet til å oversette og er trygge på det, men det er i forståelsesfasen det dukker opp problemer. Det er vanskelig å forstå hva som blir sagt. Oversettelsen blir derfor gjerne prestert i halve setninger eller at tolken resymetolker og forklarer det hun tror blir sagt. Hvis alt annet er prøvd, de har spurt döv om igjen og har spurt støttetolken og eventuelt andre til stede om støtte, men tolken likevel ikke forstår, da hender det at budskapet forsvinner ut i det store intet og blir borte.

6.3 Styringsbetingelser

Å være forberedt er en viktig betingelse for begge parter for å kunne beherske situasjonen. Tolkene snakker mye om forberedelse, hvor viktig det er for at de skal kunne være trygge, rolige og mer sikker i tolkesituasjonen. De vil være forberedt på hvem de skal tolke for, hva de skal tolke og hvilken språkkode de skal tolke til og fra. Døve vil også være forberedt i

²¹ Første-bokstav-tegn vil si å vise ordets første bokstav med hånden/hendene og i tillegg være tydelig på munnen når ordet sies.

²² Slapp tegnføring vil si at håndformen (hendenes form når tegnet gjøres) er upresis når tegnet gjøres.

situasjoner der de skal bruke tolk. Når de er forberedt er de tryggere, mer avslappet, og de kan ha fokus på det de skal legge frem.

Den viktigste forberedelsen for tolkene i stemmetolksituasjoner er å vite hvem de skal tolke fra. Det er ofte det som er bestemmende for om de ønsker å tolke oppdraget eller ikke.

Tuva: Men i forhold til tegnspråktolkingen, da velger jeg gjerne ut fra tema og fag og hva som ser spennende ut. Men gjerne ikke så mye i, du har ikke så mye spekter å velge mellom når det gjelder stemmetolking, tenker jeg.

Tiril: Da blir det ut i fra person.

Tuva: Ja, veldig ut i fra person.

Tale: Ja, definitivt.

Tuva: Det der har gått fint før, jeg/vi forstår hverandre kjempefint og såne ting.

Tale: Jeg hadde aldri meldt meg på et stemmetolkoppdrag for en person jeg visste at jeg ikke forstod.

Målet er å beherske situasjonen, og da velger de å tolke for døve som de vet de har positive erfaringer med å tolke for tidligere. De tenker at den indre stemmen som sier ”jeg forstår” eller ”jeg forstår ikke” faktisk er viktig i forhold til om de forstår hva døve sier eller ikke.

Kjennskap til tolken er også veldig viktig for Dennis, Didrik og Dagfinn, spesielt i situasjoner som er betydningsfulle for dem. De ønsker å påvirke hvem som skal tolke dem, eller i det minste vite hvem som skal være deres tolk. Kjennskap til tolken og dens kvaliteter bidrar til at Didrik, Dagfinn og Dennis skaffer seg større styring i situasjonen ved å bestille sin egen tolk. De vil være sikrere på at tolken forstår dem slik at budskapet når den hørende, så de forsøker å skaffe seg kontroll. De har begrenset mulighet til å kontrollere tolkens ytelser i situasjonen, men det vil ikke si at døve tar kvaliteten for gitt. De tar forhåndsregler for å redusere mulighetene for feil (jfr Grimen 2009:86).

6.4 Førsamtale

Forberedelse skjer gjerne gjennom en uformell prat eller førsamtale, det er informantene enige om. I førsamtalen har døve og tolker mulighet til å bli kjent med hverandres kommunikasjonsform, språkkode og temaet det skal snakkes om. Det gjør begge parter tryggere og sikrere. Kvaliteten på førsamtalen kan bidra til et mer eller mindre vellykket oppdrag. På et oppdrag, der Dennis og tolken hadde snakket sammen på forhånd, oppstod det likevel problemer når tolken skulle avlese ham.

Dennis: Med hverdagsprat går det greit. Men det kan være flere årsaker til vanskene. Det ene kan være at jeg forandrer måte jeg tegner på, altså at jeg forandrer måte. Jeg blir på en måte en annen person. Det andre er at selve innholdet i det som tegnes inneholder flere fremmedord og begreper som man ikke bruker til daglig, det kan være tekniske begrep osv.

Det ser ut til at førsamtaler som ikke står i forhold til nivået på selve tolkesituasjonen, både i forhold til språknivå og begrepsbruk, mister litt av sin verdi. Derfor vil en tilrettelegging av førsamtalen bidra til at forberedelsen blir så reel som mulig og effekten blir så bra som mulig.

Det er ulike oppfatninger om hvem som tar initiativ til førsamtalen. Døve forteller på sin side at tolkene ikke tar initiativ til dette. De sier døve selv må ta kontakt med tolken for å bli kjent og formidle tema. De forstår ikke hvorfor tolkene ikke tar kontakt eller ikke er interessert i forberedelse. Dagfinn, Dennis og Didrik lurer på om det skyldes manglende interesse eller manglende behov. Derfor tar de selv kontakt med tolken, for å være sikker på at tolken vet hva det skal handle om, for å bli mer sikker på at tolken vil forstå det de skal si, og gjøre seg selv tryggere i situasjonen. Dagfinn påpeker at hans erfaring er at bare 2 av 10 førsamtaler blir initiert av tolker.

Tolkene på sin side synes at de veldig ofte spør om forberedelse og førsamtale, nesten på grensen til masing. De gjør det likevel fordi de vet hvor viktig forberedelse er for dem. De tenker at kanskje døve ikke vet hvor viktig forberedelse er for tolkene siden de ikke tar initiativ. En av tolkene fortalte en historie hvor en döv hadde kontaktet henne for å gjennomgå temaet, tegn og ordvalg. Det gjorde henne veldig skjerpet under oppdraget. Førsamtalen var rettet direkte mot tolkesituasjonen, noe som gjorde tolken forberedt og trygg på den situasjonen. Hun er så uvant med at den døve tar initiativ, derfor var dette en helt spesiell historie som hun kommer til å ta med seg lenge: ”Og jeg var så imponert over den døve som kom her som jeg snakket om i sted. Jeg tror jeg kommer til å fortelle om den historien @ i lang tid fremover”.

Hvorfor har partene så ulike oppfatninger? Det kan være at de ikke har vært i samme tolkesituasjon eller det de karakteriserer som førsamtale er ulikt. Uansett, begge savner initiativ fra den andre. Slik jeg ser det er forberedelsen og førsamtalen en mindre avgjørende faktor for å skape trygghet hvis døve har tillit til tolken, ”da forstår tolken eller døve blir forstått uansett”. I en relasjon uten etablert tillit er en slik førsamtale mer avgjørende for tryggheten. Hvis tolken likevel ikke tar initiativ til en førsamtale, er det vanskeligere for døve

å opparbeide trygghet og tillit til at tolken oversetter ekvivalent. Tolkene forventer ikke at døve tar initiativ, men hvis tolkene ikke føler seg møtt i situasjonen, gir ikke det en grobunn for en umiddelbar tillit. Manglende førsamtale kan skape dårlige stemmetolksituasjoner, som Dagfinn sier: "Hvis man går rett til tolkingen, huff a meg. Jeg har opplevd det også". Dårlige erfaringer bidrar ikke til et tillitsforhold mellom döv og tolk. Goffman påpeker at når det ikke foreligger noen informasjon mellom partene fra før, vil det som skjer og oppfattes under interaksjonen være forholdsvis utslagsgivende (1992:184). En tolkesituasjon uten en førsamtale kan gjøre det vanskelig å etablere tillit mellom partene. Derfor, hevder de tre døve, ser de det som en fordel å bruke de samme tolkene i de samme situasjonene, det vil si at de ønsker å bruke en fast tolk som tolker i arbeidsrelaterte situasjoner, en fast tolk til å tolke i organisasjonssammenheng osv. Da vil de bli kjent med hverandre og med temaet og en varsom opptreden er ikke lenger nødvendig (jfr Goffman 1992:184).

6.5 Kontroll og endring

Å sjekke ut er som sagt et viktig steg mot å etablere tillit. Å styre tolken er noe til dels Dennis og Didrik også prøver på. De bruker TSS og ønsker at tolkene skal bruke de norske setningene de selv bruker, bare legge på stemme. De vil ha tolking uten tolkning, ved at tolken skal gjenta uten å oversette, som en papegøye (*intralingual translation*) (jfr Lomheim 1995:17). Deres følelse av uavhengighet kan påvirkes gjennom økt følelse av kontroll i tolkesituasjonen (Helgøy, Ravneberg et al. 2003:471).

Å bli styrt gjennom å tolke uten tolkning og å gjenta uten å oversette liker ikke Tale. Da føler hun at friheten i oversettelsesprosessen blir borte.

Men det, jeg hater sånne stemmetolksituasjoner der du har sånne som er ganske norske i tegnene og så forventer de at jeg skal følge dem slavisk og da står de og munnavleser deg og da må jeg bare si det ut på norsk. Det er mye bedre med døve som bare durer i vei i sitt eget tempo (viser tegnspråk med hendene) og som er kjempetegnspråklige, for da står du så mye friere i oversettelsen. Og det liker jeg.

Dennis og Didrik vil styre sine uttrykk, det gir dem en trygghet, mens Tale ikke ønsker å bli styrt. Hun vil være fri som tolk til å gjøre en oversettelse, hun vil beholde kontrollen og styre selv, og føler en trygghet i det. Hun vil bruke sitt språk, sine ord og begreper og har bedre forutsetninger for å ta i bruk indeksikaliteten i samtalen, som kan binde ytringene sammen.

Dennis og Didriks tospråklighet kan gjøre det lettere for dem å styre det som blir sagt, men kan også være til hinder i situasjonen (jfr indeksikalitet).

Kontroll henger sammen med makt. Tolkene er de eneste i situasjonen som behersker begge språkene og har en kunnskap om begge brukergruppene, døve og hørende. ”Kontroll over ressurser er grunnlag for makt” (Gulbrandsen 2000:75). Didrik, Dagfinn og Dennis er bevisst på at tolkene har mye makt til å styre kommunikasjonen. Dagfinn sier at: ”Jeg kan jo ikke styre. Tolken kan det”. De ønsker også at tolkene skal bruke makten for å gjøre det mulig for dem å bli mer delaktige i kommunikasjonssituasjoner gjennom å tilrettelegge turtakingssystemet for å kompensere for at budskapet kommer frem til døve noen sekunder senere på grunn av oversettelsesarbeidet ved simultantolking. Dette kan kobles til tolkenes kjennskap til turtakingsreglene i begge språk og det at de lettere kan ta i bruk de indeksikale tegnene for å skape samtaleflyt. Tolkene er bevisst sin makt, her sier Tale:

Vi har mye makt når vi driver på (tolker). Vi er dem som styrer begge linjene. Vi kan manipulere masse og styre vi hvis vi bare vil og er god på det, uten at folk oppdager hva vi driver med.

Måten de tre tolkene forholder seg til makten er ulik i ulike situasjoner. Ut i fra det de forteller ser det ut til at de opplever spenninger. I noen tilfeller er de komfortable med makten, mens i andre tilfeller synes de at de har for mye makt og det får dem til å føle seg maktesløse. Hvis de andre i situasjonen tar makten blir det uoversiktlig for tolken. Da er tolkene ukomfortable og synes at situasjonen er ute av kontroll, som Tuva her forteller om:

Folk snakker i hytt og pine... Så sitter tolken og lapper sammen egentlig et forferdelig dårlig møte, et ustrukturert møte, og alle går ut derfra og sier: ”å, gud, det fungerte så greit i dag, og alle fikk det med seg og gud den døve fikk jo med seg alt og”. Og Tolken bare: ”Herregud!” Du er helt svett etterpå. Så tenker jeg; er det rett? Det var jo et dritelendig møte. Folk snakket jo i munnen på hverandre. Det var jo tolken som gjorde det sånn at det ble litt flyt i møtet. Så. Det er jo null samarbeid da. Jeg vet ikke hvem som tolken samarbeidet med. Seg selv?

Her tyder det på at tolken ikke blir sett og respektert av møtedeltakerne. Da ligger ikke forholdene til rette for en god kjemi mellom tolken og deltakerne i situasjonen. For tolkene signaliserer et ønske om å være dem som kan styre begge linjene, og at det oppleves kaotisk for dem når det ikke skjer. ”Hvem har ansvar? Er det tolken som skal liksom ☺ styre hele bøtteballetten?” Det kan tyde på at hvis tolkene ikke får muligheten til å styre kommunikasjonen vil usikkerheten føre til at tolkene gir opp makten.

I andre tilfeller de tre tolkene forteller om går de aktivt inn og styrer situasjonene. De kaller det ”å være på lag med døve”. I disse situasjonene gjør de ”... den døve mye bedre enn det de er”. De forsøker å fremstille døve på en positiv måte. Når døve kommer med frekke kommentarer som skal tolkes og tolkene føler det er upassende går de inn og endrer kommentaren, eller tolker det som blir sagt, men kompenserer og tar i bruk et hyggeligere tonefall, noe Tiril beskriver:

Eller jeg rødmer UTROLIG kraftig når jeg stemmetolker fordi det er bare Å PINLIG... å stemmetolke at du bare ikke har lyst. Eller så bare, du ser at den døve ser sint ut eller har litt sånn frekt tonefall, så kanskje du i oversettelsen legger stemmen over i en litt mer vennlig sånn der.

De tilpasser budskapet ved å legge dempere på utsagn, endrer form og stil på uttalelsene, og kaller det kulturtilpasning. De mener det er tolkens egen personlighet og moral som påvirker situasjonen og preger tolkingen. Tolken, som det kommunikative mellomleddet mellom døv og hørende, bruker her makten til å beskytte samtaleflyten ved å tilpasse døves og hørendes utsagn. Slik praksis er kjent og gjort av flere tolker (Mindess, Holcomb et al. 1999:175). Ved å tolke gjentar man det noen andre har sagt, og i det inneholder det også et aspekt av analyse og bedømming (Wadensjö 1998:23). Det får tolkene til å endre budskapets form og innhold. God samtaleflyt er også en av tolkens oppgaver i følge Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer (2011), selv om endring av budskap i tolkingen sikkert ikke var intensjonen. Tuva beskriver det slik:

Det var en som var helt ny, jeg tror det var første eller andre dagen på en arbeidsplass. Vi stod og ventet på at sjefen skulle komme. Og der kommer sjefen og den døve sier, jeg ser at den døve sier: ”Hva er det? Kommer du rett fra militæret?” Litt på en småfrekk måte, til sjefen som hadde sånne som lignet militærstøvler og så hadde han grønn genser på seg. Vet du hva? Jeg tolket ikke. Vet du hva? Jeg fikk meg ikke til å si de ordene rett til sjefen. Jeg gjorde ikke det. Og den døve så at jeg ikke sa det. Så han gjentok det ikke. Og da bare tenkte jeg; ok, kanskje han skjønnte at, vet du hva, i den norske kulturen, altså det var så frekt at han kunne fått sparken på dagen ☺.

Selv om de er ambivalente i sine valg, gjør de det samme flere ganger. Tuva, Tiril og Tale sier at de også går inn og retter på hørendes uttalelser, selv om de er ”litt mer på lag med de døve enn de hørende”. Dermed er det viktigere for dem å få døve enn hørende til å fremstå positivt. Det henger også sammen med aktelse i kommunikasjonssituasjoner, noe jeg vil gå nærmere inn på i avsnittet språk og kultur.

Tiril: Hvis vi skulle tenke, eller, jeg tolket hos en lege en gang som var bare så utrolig frekk. Så han snudde stolen, det var en snurrestol og han skulle sjekke øynene til bruker. Så snudde han stolen rundt og så begynte han å baksnakke brukeren mens jeg satt slik at brukeren satt med ryggen til meg fordi legen hadde jo snudd ham rundt. Og da kjente jeg at da tolket jeg det ikke tilbake til brukeren når brukeren ble snudd rundt igjen. Da tenkte jeg at DET, brukeren kommer aldri til å gå tilbake til denne legen, det kom til å bli kræsje. Det kom til å ødelegge tillitsforholdet til legen liksom. Det har jeg gjort noen ganger.

Det ser ut til at de tre tolkene ikke alltid oversetter krenkende og nedsettende bemerkninger om døve, spesielt hvis tolkene antar at den døve ikke har kapasitet til å "ta igjen". Når hørende kommer med frekke kommentarer, vil de tre tolkene som oftest informere og gi beskjed om at "alt tolkes" i håp om at slike kommentarer ikke sies igjen. Tolkene fremviser her en dobbeltrolle. I det ene øyeblikket fungerer de som representanter for gruppen hørende og går inn og endrer budskapet overfor døve. De forsøker å gjøre hørende bedre enn de er. I det andre øyeblikket går tolkene inn og fungerer som representanter for den døve som hørende og endrer budskapet. Når tolkene står i slike brudd, som kan skyldes partenes ulike kulturer eller manglende forståelse, vil de forsøke å dempe situasjonen gjennom å forsøke å ivareta partene i situasjonen. Med dette ivaretar de også seg selv, som representant for hørende og som representant for døve. Presentasjonen og endringene dette medfører, er ikke noe tolkene viser og tilkjennegir. Et sentralt problem i kommunikasjon er å sikre seg kontroll over informasjonen som gis. Da blir det viktig å skjule de hemmeligheter som kan true opptreden på noen måte (Goffman 1992:119). Tolkene fungerer som skjulere av disse hemmelighetene ved å gå inn å endre budskapene. Ingen av de andre partene, hørende eller døve, har store muligheter til å oppdage hemmelighetene. De har fått kjennskap til det som er gitt dem (jfr Goffman 1992:122). De oppfatter den definisjonen tolkene gir av situasjonen og har ikke ytterligere informasjon til å undergrave den, annet enn gjennom responsen fra den andre parten. Responsen er basert på tolkens tolkning og tolking, og bare hvis denne ikke står i forhold til det partene har sagt, kan de begynne å ane at de ikke har kontroll over uttrykket de gir og at det finnes hemmeligheter.

6.6 Språk og kultur

Det tolkes som oftest mellom norsk tegnspråk og norsk tale. Men de siste årene har det også i økende grad blitt behov for tolking fra et utenlandsk tegnspråk til norsk tale (for eksempel ved innvandring). Tegnspråk er ikke internasjonalt, men i kommunikasjon på tvers av landegrenser vil tegnspråkbrukere tilpasse tegnbruken til hverandre og ta i bruk det som kalles internasjonal kommunikasjon (Haualand 2008:17). De fleste godkjente tolker kan bare det

norske tegnspråket. I situasjoner der fremmedspråklige døve tar i bruk et gebrokkent norsk tegnspråk kan det være vanskelig å oppfatte alt som blir sagt. Tiril, Tale og Tuva synes slike tolkesituasjoner er vanskelig. Noen ganger tolker de resyme av det som blir sagt, eller formidler innholdet i budskapet på en forklarende måte: ”Jeg tror det ser ut som om noe som kan spises med skje og må stå kaldt, kan det være yoghurt?” Men tolkene vil ikke fremstå som lite dyktige i norsk. Derfor oversetter de ofte halve gebrokne tegnspråklige setninger til fullstendige norske setninger, noe Tiril har et eksempel på:

Det opplevde jeg på et NAV-kontor eller et eller annet. Der jeg stemmetolket, ”til godt norsk”, og så sa saksbehandleren at; ”du kan jo gå inn på nettet og lese dette selv”. Og så ble brukeren litt sånn, litt sånn satt ut. Og så sier jo saksbehandleren at; ”du leser norsk sant?” Selvfølgelig. Det var jo fordi det høstes helt perfekt ut, det som kom ut, på en måte.

Som vi kan se går tolken her aktivt inn og endrer formen på den døves budskap, ut over det som skjer ved oversettelse, ved å oversette budskapet til hele norske setninger. Selv om mange fremmedspråklige døve ikke kan norsk, vil likevel tolkens tolking tilsi at de kan det. Den hørende vil få tilsvarende forventninger, noe som kan skape en forvirrende situasjon for døve og hørende. Tolken er den som har best oversikt, mest kontroll og forstår hva som skjer. Hvis målet er å gjøre døve bedre enn de er, har tolkene kanskje ikke tenkt over hva de gjør *med* og *for* en fremmedspråklig döv hvis vedkommende döv selv er nødt til å forklare sine manglende norskkunnskaper. Det kan tyde på at behovet for at tolken skal fremstå som god i stemmetolking kan være så sterkt at det overskygger dette.

En döv tolkebruker uttalte til Tolkeavisa (Stadshaug, Navelsaker et al. 2004:16) at han synes tolkene, som kjenner av begge kulturene (døvekulturen og den hørende kulturen), også skal fungere som brobygger mellom kulturene, nærmest som et kulturelt bindeledd. Ifølge Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer fra 2005 var det en av tolkens oppgaver for å fremme god kommunikasjon. I retningslinjene fra 2007 er dette ikke nevnt. Der nevnes det at tolkene skal samarbeide med aktuelle parter i kommunikasjonssituasjonen. Tolkens kunnskap om de to kulturene skulle dermed ikke påvirke tolkingen. I de nyere retningslinjene, fra 2011, står det at tolken skal bruke sin kunnskap om blant annet kulturene til å muliggjøre god kommunikasjon mellom partene (Tolkeforbundet 2011). Dagens gjeldende etiske retningslinjer tilsier altså at tolken igjen skal fungere som et kulturelt bindeledd for å gjøre god kommunikasjon mulig.

Sapir-Worf-hypotesen innebærer at begreper og kategorier vi bruker til å oppfatte virkeligheten rundt oss formes av vårt språk. Hypotesen setter et spørsmålstegn ved om informasjon fra et språk kan overføres til et annet og samtidig få den samme meningen for mottakeren. Språkforskeren Sapirs utgangspunkt var at vårt språk *påvirker* måten vi tenker på, mens Benjamin Worf påstår at språket *bestemmer* måten vi tenker på. Worfs idéer bærer preg av språkdeterminisme ved hans påstand om at språket bestemmer måten vi tenker. I tillegg bærer de preg av språk- og kulturrelativisme når han fremhever at språk og kulturforskjeller er store og forårsaker forskjeller i handlemåten hos ulike kulturgrupper (Loona 2002). I henhold til denne hypotesen vil døves kulturelle uttrykk være vanskelig å oversette, fordi de er så nært knyttet til tegnspråket. Det vil også være vanskelig for hørende å forstå budskapet slik det er ment fordi døvekulturen ikke er kjent for den hørende. Tolkens oppgave som oversetter vil da være mer utfordrende hvis tolken i tillegg skal fungere som et kulturelt bindeledd og oversette den kulturelle undertonen i budskapet. Men Sapir-Worf-hypotesen har blitt kritisert av forskere som mener at verken språk eller kultur bestemmer menneskers virkelighetsoppfatning. Senere års forskning viser heller det motsatte, at for å få et grep om omgivelsene våre lager vi ord for å navngi opplevelser og objekter som vi betrakter som viktige (Loona 2002). Selv om partenes erfaringer kan være ulike, kan det tyde på at når tolken tolker alt som ytres, er det en tilstrekkelig oversettelse av det som blir sagt i den konteksten det blir sagt i.

Tolkens oppgave er å fremme likeverdig deltakelse og god samtaleflyt mellom døve og hørende på tross av manglende felles språk og kultur (jfr Tolkeforbundet 2011). Det kan diskuteres om døve og hørende mangler en slik felles kultur. Døve har sitt eget språk og gjennom det, også sin egen kultur, døvekulturen (Haualand 2008:20). Men de fleste døve er også en del av den norske kulturen. Så det kan hevdes at selve den kulturelle tilpasningen bør døve være i stand til å gjøre selv, gjennom å få tilbakemeldinger på sine egne utspill. Men når tolkene endrer uttalelser som går på tvers av det som er kulturelt tilrådelig, er det ikke sikkert alle døve har fått så mange muligheter til å lære de kulturelle og språklige reglene (Mindess, Holcomb et al. 1999:175).

Å kunne et språk vil si å inneha en kommunikativ kompetanse (Endresen, Simonsen et al. 1996:316). Det samsvarer med det Lomheim kaller språklig kompetanse og performanse (1995:17). Det vil si at man må ha den grammatiske kunnskapen om de fonologiske, morfologiske, semantiske og syntaktiske reglene i språket (språklig kompetanse). I tillegg må

man ha kunnskaper om og forventninger til hvordan man snakker til folk med forskjellig sosial status og roller, hvem man kan snakke til, hvem som bør snakke eller ikke bør snakke i ulike situasjoner og når man skal ta ordet (språklig performanse) (Endresen, Simonsen et al. 1996:316-317) (Lomheim 1995:20). Hvis tolkene går inn og styrer kommunikasjonen, vil ikke døve få den samme muligheten til å lære seg hvordan de norske kommunikative reglene fungerer. Dette er noe også Tuva påpeker.

Men så har jeg tenkt etterpå at; fakerten, jeg skulle bare sagt det (den frekke kommentaren om militæret). Hvorfor sa jeg det ikke? Jeg er jo tolk. Jeg skal si alt, jeg skal si det som han sier. Da kunne han gjerne fått seg en tilbakemelding i fleisen om at det gjør vi ikke i denne bedriften osv. Ja...

Goffman peker på at personer som er ansvarlige for utilsiktede faktorer og ubeleilige forstyrrelser, ville ha unngått dem hvis de hadde visst om følgene (1992:174-175). Hvis tolkene dermed oversetter uten endringer, vil døve få muligheten til å lære å unngå slike utspill og tolkene unngår å havne i slike situasjoner.

Parter i all samhandling må tilpasse seg hverandre for å få samhandling til å fungere. For å ivareta den kommunikasjonen de har, kommuniserer og tilkjennegir partene aktelse i det de gjør og det de ikke gjør overfor hverandre. De hjelper hverandre med å opprettholde de inntrykk de forsøker å gi (Goffman 1992:141). Aktelseskommunikasjonen kan være avgjørende for flyten i samhandlingen, men det kan være ulike måter å vise det i norsk og tegnspråk. Når tolkene aktivt styrer kommunikasjonen, som kan tolkes i retning av å fremme god samtaleflyt mellom partene, viser de aktelse til den hørende gjennom å unngå å tolke frekke kommentarer fra døve, og motsatt. De tar i bruk grep for å gi partene en mulighet til å bevare sitt ansikt overfor den andre parten i situasjonen. Ikke minst gjør de grep for å bevare sitt eget ansikt. Men grepene tolkene gjør endrer bildet av situasjonen og endrer partenes oppfattelse av hverandre. Goffman trekker frem at personer ofte skjuler noe ved sine opptredener (1992:43-44). Enkelte feil og misforståelser korrigeres før det kommer frem til mottakeren. Feil som allerede er gjort, dekkes over for å vise et ufeilbarlig uttrykk. Ved å dempe uttrykk og endre frekke utsagn, er det tolkene som går inn, som et mellomledd, og skjuler deler av døves og hørendes opptredener. Som stemmetolker serverer de hørende et sluttprodukt som er forenelig med det tolkene selv mener er en god opptreden. De presenterer døve som hørende, som seg selv. Den rollen tolken her tilskriver seg kan sammenlignes med rollen som samfunnsarbeider. Det er en rolle som vanligvis handler om å hjelpe andre å hjelpe

seg selv, men som også kan bety å *gjøre noe for* andre (Twelvetrees 2002:9). Tolken kan sees som døves talerør, i vid forstand, noe jeg vil komme mer inn på i kaptilene 7, 8 og 9.

Å bevare situasjonen ved å ivareta partene i samhandling på tvers av ulike kommunikative regelsett, virker tidvis viktigere for tolkene enn å bevare de uttrykk som gis i situasjonen. Ved aktivt å endre budskapenes innhold og form er tolkene aktivt med på å definere situasjonen, og kommunikasjonsflyten ivaretas ved at tolken aktivt går inn og bevarer alles ansikt. Tolkene sier de savner døve som er bevisst på at det at de blir tolket gjør noe med måten de fremstår på, men går likevel inn og endrer uttrykkene døve gir.

6.7 Tegn vi gir og avgir

I samtaler med andre mennesker danner vi oss et bilde av den vi kommuniserer med. Vi fanger opp signaler og tolker dem for å gjøre oss opp vår egen mening om personen og situasjonen. De signalene som vi sender ut er mer eller mindre bevisst. Goffman bruker begrepene tegn vi *gir* og tegn vi *avgir* om de uttrykk en person bruker for å uttrykke seg selv (1992:12). En sentral antakelse hos Goffman er at mennesker ønsker å kontrollere andres inntrykk av dem (1992:22). Det kan føre til en idealisering av deres opptredener (Goffman 1992:13). I en tolket situasjon vil deler av tegnene ikke være mulig å oppfatte direkte fra en döv person. Alle tegn døve gir blir tolket av tolken før de når frem til den hørende parten. Tegnspråkets mimikk kan bidra til å skape et motstridende uttrykk mellom de tegn döv avgir og gir (gjennom tolken). Mimikk kan uttrykke intensitet, men kan oppfattes som sinne. Selv om tolken oversetter budskapet ekvivalent kan hørende oppfatte uttrykkene som motstridende.

Tegnene tolkene gir og avgir vil påvirkes av det kjønn de er. De fleste utdannede tolker i Norge er kvinner (Skaten 2005:82). Det kan skape forvirring i noen situasjoner der de avleser og tolker menn.

Tuva: Ja, det har jo forundret meg også, telefontolking, ... bare dette med å si, sant; ”jeg heter det og det og jeg ringer via TOLK”. Spesielt da til mannlige brukere, sant, så har jeg forklart, at ”hvorfør er det nødvendig da”. ”Jo, de hører MIN damestemme”. Å liksom. Altså, gud, at de ikke har tenkt på det, men de har jo aldri hørt det selvfølgelig, men eh, ja...

Når døve, i telefonen, ikke informerer om at samtalen blir tolket, vil den hørende i andre enden snakke med en mann (det navnet som presenteres), men høre stemmen til en kvinne (tolken). Det kan skape forvirring og usikkerhet. Døve, som ikke har hørt forskjellen mellom

en kvinnestemme og en mannsstemme, er kanskje heller ikke klar over at stemmene kan gi forskjellige reaksjoner hos andre. Det er ikke bare vokal uttale og tone som kan være forskjellig, det er også ulike språkelementer som skiller kjønnene (Mulac, Seibold et al. 2000:392). Kvinner og menn vil ofte velge å ordlegge seg på ulike måter, og har forskjellige kommunikasjonsstiler og preferanser i interaksjon med andre (Morgan 2008:70). En tolk vil mest sannsynlig oversette til den setningsformen hun er komfortabel med og ikke nødvendigvis den formen tolkebrukeren anvender. Kvinner har også en tendens til å bruke svakere ordrer enn menn (Morgan 2008:70). Når tolk og tolkebrukers kjønn er forskjellig vil dermed tolkens tolkning og språkbruk i større grad kunne påvirke budskapet og tegnene som gis, spesielt hvis tolken ikke er bevisst på dette. Tolkens uttrykk, som klær, hår og smykker vil avgi uttrykk, som kan komme i konflikt med de uttrykk døve selv avgir.

Tolkens tolking og tolkning av døves budskap påvirker derfor hvordan hørende ser på døve, gjennom tegn de gir og avgir. Denne manglende muligheten døve har til selv å gi tegn er tolkene bevisst på. De reagerer på døves manglende interesse over å kunne påvirke og styre hvilke tegn de gir og til dels avgir.

Tale: Jeg opplever at døve er veldig, i forhold til stemmetolking så, de har ikke det samme forholdet til det som til tegntolking. Jeg har opplevd veldig få kommentarer på generell basis i forhold til stemmetolking. Fra døve. Noen kan tenke, ”å, ja, så digg å slippe å bli avbrutt”, for eksempel, men det er stort sett den eneste tilbakemeldingen jeg har fått. Ingen som tenker at ”oj, fremstilte du meg på en bra måte?” De har veldig lite tanker rundt det selv, tenker jeg. I hvertfall sånn, i alle fall får jeg lite tilbakemeldinger fra døve jeg har stemmetolket på om at de er bekymret over produktet jeg har levert da. Det er litt sånn.

(...)

Tuva: Men det er jo dette her med at hvorfor ikke de døve tar mer ansvar. Det er de som skal formidle noe. Så jeg skjønner ikke det, jeg. Som oftest så er det tolken som liksom legger til rette og tar kontakt på forhånd og... Det er min erfaring da. Hvis jeg skulle sagt da, da ville jeg sikret meg litt, ja, tolken om den var kompetent ☺ og si det jeg skulle si. Altså, det kunne komme en helt, en tolk som ikke hadde noe, som ikke hadde hørt om faget før, det viktige faget vi skulle legge frem foredrag om. Bruker helt feile ord og alt. Men de har, enten så har de så utrolig høye, ehm, høye tanker om tolkene, at de bare klarer alt. Det må de jo ha.

Tiril: Det virker som døve generelt har det da. Sånn generelt i døvemiljøet så er det liksom ikke akkurat at stemningen er god og at alle tolker klarer alt.

Tuva: Nei sant, det er så motsatt.

Tale, Tuva og Tiril oppfatter at stemningen i døvemiljøet er at tolker ikke er gode stemmetolker. Det kan tyde på at døves begrensede mulighet til kontroll kan føre til en skepsis til tolken før tolkesituasjonen har startet, og da vil et hvert lite signal på feiltolking føre til at tolken blir mistrodd på stemmetolkingen (jfr Goffman 1992:50). Døves oppfatning om stemmetolking synes de tre tolkene går litt på tvers av døves manglende initiativ til å styre

og kontrollere situasjonen. Når døve er skeptiske til ekvivalensen, synes tolkene døve burde kontrollert tolkene i den grad de kan det, men manglende opplæring i bruk av tolk kan føre til manglende kunnskap om hvordan. Selv om døve ikke har et inntrykk av at tolkene er flinke som stemmetolker, ser det ut til at de likevel har tillit til tolkene og at de antar at tolkene oversetter ekvivalent.

Dennis, Dagfinn og Didrik synes det er viktig å ha et grep om situasjonen slik at de får frem sitt budskap. De mener det er viktig å kontrollere tegn de gir og avgir. Men de mangler den umiddelbare kontrollmuligheten og får derfor ikke oppfattet misforståelsen der og da. I løpet av fokusgruppen snakker de døve om de få mulighetene de har til å kontrollere tolken. Didrik illustrerer en slik situasjon:

Jeg tror også at noen døve på en måte får litt sjokk fordi de ikke er klar over problemet med stemmetolking. Mange døve bare tegner og regner med at det går greit. De tenker ikke over at det kan bli feil... Jeg har opplevd flere ganger der jeg har vært tilstede der det har vært noe som har blitt stemmetolket. Men jeg hører jo ikke hva stemmetolken sier, jeg hører jo ikke, jeg ser bare på den som tegner. Så har jeg en annen ved siden av meg som dulter meg i siden og sier at stemmetolken tolker feil. De sitter og vrir seg i stolen av alle de feilene stemmetolkene gjør. Jeg tenker at jøss er det virkelig sant. Egentlig går dette mange døve hus forbi. De tror alt er i orden...

Tale, Tiril og Tuva påpeker det samme: mange døve forsøker ikke å ta i bruk ulike kontrollmekanismer i situasjonen, de tror at alt er i orden. I noen tilfeller forteller tolkene at de blir overlatt til å gjennomføre telefonsamtaler med banken på egenhånd etter at døve bare kort har informert dem om sitt ærend. Da overlater døve til tolkene å ordne opp, det vil si at de gir tolkene oppgaver og ansvar ut over tolkingen. De vil tolken skal gjøre noe mer enn å tolke.

Det kan være problematisk å balansere mellom tillit og kontroll (Grimen 2009:73). Og det er her noe av ulikheten ligger. Tolkenes uttalelser kan tyde på at mange døve har full tillit til tolken og toner ned kontrollen i situasjonen. Tolkene på sin side vet at det er flere faktorer som er utfordrende i situasjonen og som kan gå galt, og har et større fokus på å kontrollere det som skjer. Færre elementer i situasjonen er for tolkene basert på tillit. Tolkene følger en strategi som er i tråd med det Lenin tidligere skal ha sagt; ”tillit er bra, men kontroll er bedre” (Grimen 2009:87-88).

Oppsummert kan man si at de døve fokusgruppедeltakerne ønsker oversikt og kontroll i de tolkesituasjoner de opptrer i. De vil kontrollere hvilke tegn de *gir* og *avgir* (jfr Goffman 1992:12), for i slike situasjoner synes Dennis ”samarbeidet og samspillet var perfekt”. Samtidig sier de at mange døve ikke er klar over at det skjer feiltolking, de fanger det ikke opp. De bruker ikke tid på å kontrollere tolken, de har i stedet full tillit til tolken. Tolkene på sin side vil at døve skal ta mer kontroll. De vil at døve skal bry seg mer med prosessen ved å bli stemmetolket og for å bidra til dette gir tolkene døve kontrollen ved å signalisere hva de stemmetolker. På tross av dette ønsket om at døve skal delta mer aktivt, går tolkene inn og styrer kommunikasjonen. De går inn og bevisst endrer tegnene døve *gir* slik at de påvirker partenes oppfatning av hverandre og definerer på den måten situasjonen. Tolkene er de eneste som forstår og behersker begge språk og gjør endringer ingen av partene umiddelbart kan oppdage. De opptrer med selvmotsigende roller. Visse forhold i situasjonen overbetones, mens andre forhold skyves i bakgrunnen for å fastholde den definisjonen av situasjonen de har satt frem (jfr Goffman 1992:119). Tolkene håndterer disse utfordrende situasjonene, men sitter igjen med ambivalens. Uansett hvilken rolle og hvilke løsninger tolkene velger i slike situasjoner, kunne de valgt annerledes, og de vil alltid sitte igjen med en følelse av å være utilstrekkelig. Problemer med hvordan de trekker i trådene og definerer situasjonen, og hvordan det tar seg ut vil alltid bli vurdert av tolken. Skammen, både berettiget og uberettiget og den tvetydige holdningen til seg selv og publikum er noe tolkene vil bære med seg. Dette er en del av de dramaturgiske elementer som kjennetegner menneskets situasjon (jfr Goffman 1992:196).

I situasjoner som skaper ambivalens har døve noen fordringer. De har krav til tolkens rolle og hvordan tolkene skal utføre sin tolking. Manglende mulighet for kontroll i tolkesituasjoner har gjort de døve fokusgruppедeltakerne opptatt av andre former for kontroll. De aktualiserer *vi døve og de andre* og setter fokus på hvor tolker er og bør være.

7. "Mitt språk og det andre språket" – oss og dem

Jeg vil i dette kapitlet fokusere på døve og tolkers perspektiv, deres språklige og kulturelle tilhørighet, hva de forventer av hverandre og hvordan de inkluderer/inkluderes og ekskluderer/ekskluderes.

De døve deltakerne har flere ganger opplevd å ikke bli forstått og har ikke fått frem sitt budskap. Tolkene anerkjenner problemet med stemmetolking, som handler om å forstå det døve sier og tolke det. Den optimale situasjonen for døve er når de forstår at tolken forstår dem, uansett hva de sier og i hvilken sammenheng de er i. For å skape den optimale situasjonen har døve og tolker ulike strategier som tillit og kontroll. På bakgrunn av strategiene gjør Dennis, Didrik og Dagfinn seg noen tanker om de gode tolkene.

Didrik trekker frem et eksempel på en god tolk: "Når vi prater sammen, så oppfatter hun meg uansett. Men akkurat hvorfor, det vet jeg ikke. Kan anta at det kan være fordi hun har vært i et tegnspråklig miljø så lenge". Gode tolker setter han i sammenheng med at tolken har vært en del av et tegnspråklig miljø over en viss varighet. De andre døve fokusgruppedeltakerne snakket også om tolkens tilhørighet til et tegnspråkmiljø. Å ha norsk tegnspråk som første språk eller å bruke tegnspråk jevnlig i kommunikasjon med andre, er et kjennetegn på tilhørighet til døvesamfunnet i Norge (Haualand 2006:17). De gode tolkene har og viser en tilhørighet til døvesamfunnet og anerkjennes som *en av oss*.

7.1 Døves perspektiv

7.1.1 Hvem er tolken?

Dennis, Dagfinn og Didrik trekker frem tolkens bakgrunn som en faktor som kan si noe om tolkenes ferdigheter. De deler tolkene i to grupper; "CODA²³-tolker" og "de som er nysgjerrige på tegnspråk og blir tolk". CODA-tolker har døve foreldre, og de døve fokusgruppedeltakerne mener CODA-tolkene ofte er de beste tolkene.

Dagfinn: Det er jo interessant det som Dennis sa i sted: Hvem er tolker og hvor er de fra? Er de hørende barn av døve foreldre? Er det de som er de beste tolkene? Jeg føler at gjennomsnittet, de som er oppvokst i døvemiljøet og har tilhørighet/identifiserer seg med en

²³ Children of Deaf Adults

voksen döv, fordi foreldrene er døve, tegnspråket deres er da mer som en del av dem. Det tror jeg. En prosentvis andel vertfall.

Didrik: Ofte...

Dagfinn: Er dere enig?

Didrik: Ja, ofte er CODA bedre til å oppfatte tegnspråk. Gjennomsnittlig er det ofte slik.

Oppfatningen er at de beste tolkene ofte er dem som er oppvokst i døvemiljøet, et tegnspråklig miljø, som identifiserer seg med tegnspråkbrukere og der tegnspråket er en del av dem. De er en del av en kollektiv kultur der identifisering med de andre medlemmenes språk og erfaringer er viktigere enn selve hørselstapet (Haualand 2006:21). Det å være født inn i døvemiljøet gir tolkene større troverdighet enn ved å ha valgt det som et yrke og profesjon. De sier at "ofte" er de gode tolkene CODA. Samtidig sier de at det bare er "gjennomsnittlig" slik og "en prosentvis andel", noe som kan tolkes begge veier. Dermed går de inn og modererer sine utsagn og signaliserer forskjellige opplevelser med CODA-tolker. De oppmuntrer med det andre tolker og holder muligheten åpen for at andre også kan bli gode. Det kan være for å sikre en tilstrømning av nye tolker.

CODA-tolker er tospråklige. De er hørende, snakker norsk og tegnspråk, og de er en del av hørende kultur og døvekultur. Bourdieus begrep habitus skal forstås som kroppslige disposisjoner og et sett av handlingsdisposisjoner formet av personens erfaringer (Sandberg and Pedersen 2006:80), som gjør det lettere å møte og takle uforutsette situasjoner. CODA-tolkene har en habitus preget av deres tilhørighet til tegnspråket og kulturen. De som er nysgjerrige på tegnspråk og blir tolk av den grunn, har et helt annet utgangspunkt. Tegnspråk, et tegnspråklig miljø og døvekulturen har ikke preget deres habitus, og i dag er det flest tolker uten bakgrunn fra døvemiljøet (Skaten 2005:95). Det å være *av* kulturen ved å ha en kulturell tilhørighet er ikke det samme som å kunne noe *om* en kultur ved å være deltakende observatør (Haualand 2002:49-50). CODA-tolkers habitus og kulturelle kompetanse gjør det lett for dem å ferdes i døvemiljøet. De andre tolkene har ikke den samme kulturelle ballasten, noe som gjør at de ikke automatisk kan ferdes like ubesværlig i miljøet.

Dagfinn, Dennis og Didrik er til dels klar over at en del av dagens tolker ikke har en tegnspråklig bakgrunn og ikke har den samme kjennskapen til tegnspråkmiljøet og døve, og at døve ikke har den samme kjennskapen til dem. Samtidig viser tester at stemmetolking er vanskelig for alle tolker, uansett bakgrunn (Hermans, van Dijk and Christoffels in Bogaerde 2010:19). Det kan virke som det er annet enn de faktiske forhold som preger døves tanker om

tolkenes ferdigheter. Døves opplevelser er reelle, men opplevelsene kan nyanseres til å gjelde mer enn det de oppdager gjennom tolkenes avbrytelse.

7.1.2 Språklig og kulturell tilhørighet

De døve deltakerne påstår ikke at alle dagens nysgjerrige-på-tegnspråk tolker er dårlige tolker. De formidler i stedet noen krav og momenter som de ønsker tolkestudenter og tolker skal imøtekomme, for å kompensere for manglende (døv) habitus. For det første sier Dagfinn at det skulle blitt innført tilleggskriterier til opptaket til første året på tolkestudiet, slik at søkerne måtte bevise sine praktiske ferdigheter i tegnspråk før de kom inn. Det sikrer et tegnspråkgrunnlag hos studentene allerede før utdanning – et grunnlag de kan opparbeide seg i kontakt med miljøet og eventuell annen utdanning. Dagens inntaksordning har ikke slike kriterier²⁴. En annen fordring alle tre kom med, er at tolkestudenter og tolker bør praktisere tegnspråk ved å være en del av et tegnspråkmiljø. En bevisstgjøring av språkets verdi som kan hindre at det oppstår fordommer mot tegnspråk (Handberg 2008:76). De vil ha tolkene flinkere i tegnspråk og ha dem som en del av miljøet – en del av *oss døve*.

Didrik: Jo, jeg mener helt klart at praksis hever kvaliteten. Jeg var med på å starte et sosialt treff mellom døve og hørende studenter. (...) Den gangen var det mange døve studenter, spesielt lærerstudenter og noen studenter på andre fag, og tolkestudenter. Sammen hadde vi et felles miljø. Jeg husker på første allmøte da jeg skulle snakke til de andre som satt i salen. Jeg stod ved tavlen og ønsket alle velkommen osv osv. Så sa jeg at: ”dere som er nye tolkestudenter”, og jeg sa det direkte til dem, at” jeg har vært med noen år og jeg ser klart og tydelig en sammenheng som er som dette”: Så tegnet jeg på tavlen en x og en y akse. På x-aksen stod det eksamensresultat for tolkestudenter, nærmest krysset stod det veldig dårlig karakter og helt ytterst stod det veldig god karakter. På y-aksen stod det hvor mye de hadde deltatt i dette sosiale tegnspråkmiljøet. Kurven pekte skrått oppover.

Dennis: ☺ Mmm.

Didrik: Jeg viste det til dem. Jeg så mange, jeg bodde der faktisk i mange år, en periode på 11 år. Jeg var med der i mange år, jeg var leder i tre av dem. Jeg så det gjentatte ganger i alle de ti kullene, nei, ni kullene, at det var alltid de tolkestudentene som var mye med i miljøet og var med i styret, var med å arrangere og brukte mye tegnspråk, mange av dem var veldig gode tolker...

Didrik fremhever at praktisk trening hever kvaliteten. Å *lære* et språk skiller seg fra å *tilegne* seg et språk (Zahl 2000:40). Når språket læres gjennom en planlagt opplæring kalles det språklæring. Når man forstår alt som blir sagt og kan snakke språket flytende og uanstrengt er

²⁴ Hentet fra inntakskriterier til de ulike bachelorutdanningene i tegnspråk og tolking ved Universitetet i Oslo, Høgskolen i Sør-Trøndelag og Høgskolen i Bergen.

man en dyktig språkbruker (nivå C2²⁵), og for å nå det nivået må man ha opp til 3300 timer språklæring²⁶. Individuer som får utfolde seg i et språkmiljø der vedkommende har fri tilgang, tilegner seg språket. Kontaktpunkt mellom person og språk er her avgjørende for et godt språknivå. De tre døve ønsker å ha tolkestudenter og tolker med i sosiale sammenhenger, at de skal være aktive og tilegne seg tegnspråk i døvemiljøet slik at de har et felles språk og miljø. Fellesskapet kan bidra til trygghet og tillit. Faktorer som gjør språkinnlæringen en suksess er indre motivasjon, å ta en risiko, selvbevissthet, holdninger til språkets miljø og identifisering med språkets kultur (DeKeyser in Quinto-Pozo 2005:184 in Bogaerde 2010:10). Oversettelse uten kulturell tilhørighet og forståelse vil være, i følge Mindess, som å prøve å henge opp bilder på et hus uten vegger. Alt vil falle sammen (1999:16). De døve deltakerne fremhever denne koblingen mellom språk og kultur. De ser tolkers deltakelse i miljøet som en gevinst for både tolker og døve: tolkene opplever mestring og får gode karakterer, og døve får tolker med kvaliteter de kjenner til. Døve vil ha tolkene *inn i* miljøet og vil ha dem som er *i* miljøet – tolker som blir håndplukket. Disse tolkene blir valgt til viktige og vanskelige oppdrag.

Begge gruppene trekker frem at praktisk trening i tegnspråk gjør tolkene gode, men Didrik mener at bruk av tegnspråk i tolkesituasjoner ikke nødvendigvis er nok. Når han trekker frem at de gode tolkene er i tegnspråkmiljøet, fortsetter han med å si:

Og det er i forskjell til en tolk som går på skolen og er skoleflink, men er aldri rundt tegnspråk på fritiden. Språk må på en måte inkorporeres i oss. Jeg har møtt tolker som har tolket i mange, mange år, men som har problemer med å kommunisere på tegnspråk fordi, det var en tolk... Hun sa at noen tolker hadde tolket i mange år, men hadde ikke brukt tegnspråk som kommunikasjonspråk. De hadde på en måte bare oversatt. De er ikke så vant til å produsere tegn selv, så dermed står de fast. Men (3 sek pause) det er jo også tegnspråk når man oversetter, så ... det er jo merkelig, men hun sa det.

Han mener at språket må inkorporeres i tolkene. Det skjer ikke nødvendigvis bare ved å tolke til og fra tegnspråk. Det er når tolkene bruker tegnspråk som kommunikasjonspråk og ikke bare som arbeidsspråk at språket inkorporeres, slik språket er inkorporert i CODA-tolkene. Mangel på deltakelse i miljøet kan tyde på at tolkene ikke identifiserer seg med språkets miljø og kultur. Dermed kan tolkene inneha lavere tegnspråklige kommunikasjonsferdigheter og

²⁵ The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment has been developed by the Language Policy Division of the Council of Europe (Strasbourg) (c) (2001:5) Council of Europe, Language Policy Division. Europe, L. P. D. o. t. C. o. (2001) "A Teachers Guide to the Common European Framework", 11 s.

²⁶ I følge *The Association of Language Testers of Europe* (ALTE) The Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment has been developed by the Language Policy Division of the Council of Europe (Strasbourg) (c) (2001:7) Council of Europe, Language Policy Division. Ibid.

kulturell kompetanse. De gode tolkene, mener døve, er de tospråklige tolkene, eller de tilnærmet tospråklige tolkene. Da kreves det at tolkene kommuniserer på tegnspråk og er med i et tegnspråklig miljø, noe begge fokusgruppene mener ordningen ”Tolk På Arbeidsplass²⁷” tilrettelegger for. Døve vil at språkene bør sidestilles hos tolkene.

Didrik: Hvis vi skal løse..., hvis tolkene skal bli 100 % trygg på tegnspråk og bli naturlig tospråklige, dvs å tenke på norsk og tegnspråk, språkene ville vært likestilt.

Dagfinn: Ja.

Didrik: Da blir de jo bedre stemmetolker også. Selvfølgelig. Hvis man tenker på hvordan hørende blir gode i engelsk, fransk eller tysk, så er jo det ved å reise til å bo 1 år i det landet der de lærer språket.

Dagfinn: Ja.

Didrik: Man blir ikke gode ved å være hjemme og å gå på skolen.

Dagfinn: Nei.

Didrik: Så den beste løsningen hadde vært og kjøpt en øy. Sotra for eksempel. Det er en stor øy med god plass. Der kunne det vært en egen tegnspråkstat.

Dagfinn og Dennis: @@

Didrik: Der skulle de bare bruke flytende tegnspråk, og tolkene som skulle bli gode, måtte oppholdt seg der i 1 år.

Tolker som skal bli helt trygg på tegnspråk bør være naturlig tospråklige, enten ved å ha vokst opp i et tegnspråklig miljø (CODA), eller ved å delta i et tegnspråklig miljø fra de starter på tolkeutdanningen. De krever at tolkene må *komme bak scenen*²⁸. Tolkene skulle vært ett år i en tegnspråkstat slik at språket, miljøet og kulturen ble en del av dem. Da ville tolkene blitt assimilert til å bli en del av *oss i døvemiljøet*. De fleste som ønsker å bli tolk mellom to andre språk, mener Didrik og Dagfinn, er fra det landet eller reiser til det landet for å lære seg språket og kulturen for det vil gjøre det lettere for dem å oversette senere. Det finnes ikke et døveland eller tegnspråkland, derfor er det ikke de samme mulighetene til stede ved innlæring av tegnspråk. Døves møteplasser kjennetegnes av at de er tidsbestemte og i liten grad stedbundne. Døvesamfunnet består ofte av flyktige translokale og transnasjonale hendelser (Breivik 2005:15-16). Ål folkehøyskole, døveforeninger og skoler for hørselshemmede²⁹ er de

²⁷ I bedrifter med hørende og døve ansatte kan man ansette tolk på arbeidsplassen. Arbeids- og velferdsdirektoratet (2011). Rundskriv til Folketrygdloven §10-7 bokstav f - Tolkehjelp for hørselshemmede. Arbeids- og velferdsdirektoratet, Arbeids- og velferdsetaten. **Rundskriv**.

²⁸ Å komme bak scenen betyr å gå inn i de lokale statusene og å få adgang til skjulte prosesser (Aase og Fosseskaret 2007:33). Aase, T. H. and E. Fossåskaret (2007). Skapte virkeligheter kvalitativt orientert metode. Oslo, Universitetsforlaget.

²⁹ Kunnskapsdepartementet annonserte 10.02.11 at etter skoleåret 2013/2014 vil Statped avvikle heltidsskoletilbudet ved tre av skolene (i Oslo, Bergen og Holmestrand). Kunnskapsdepartementet vil bare videreføre Statpeds grunnskoletilbud i Trondheim (A. C. Møller ved Møller-Trøndelag kompetansesenter) og Statpeds skole for døvblinde (ved Skådalen kompetansesenter i Oslo). Kunnskapsdepartementet. (2011, 10.02.11). "Statpeds skole for døvblinde videreføres." Nyhet Retrieved 11.03.11, 2011.

få permanente møteplassene døve har (Haualand 2008:19). Derfor spøker de med å kjøpe Sotra og gjøre det om til en tegnspråkstat for å få en stedlig forankring.

Døve vil at tegnspråket skal være en naturlig del av tolkene. I døves øyne ser det ut til at tolking ikke er en profesjon fjernt fra opprinnelsen av språket, men tolking er nærmest en livsstil og tegnspråk er et språk man skal leve med. Har tolkene et unaturlig skille mellom de to språkene vil det skape en forskjellsbehandling av språk og eventuelt av personer. Tegnspråk vil da være *det andre* språket, det som i flere sammenhenger vil bli ansett som marginalisert. Marginalisering handler om hvordan vi deler oss inn i grupper, i inngruppe og utgruppe, i *oss* og *de andre* (Heggen, Jørgensen et al. 2003:12). I denne sammenhengen vil inndelingen skje etter personens forhold til språket.

7.1.3 Oss og de andre

For å kunne forstå døves krav kan det være vesentlig å se på hvordan majoritetssamfunnets syn på døve har endret seg, og delvis hvordan døve har endret sitt syn på seg selv. Fra majoritetssamfunnets behandlingsdiskurs hvor normalitet og avvik stod i fokus frem til 1950-årene og frem til i dag har det skjedd en utvikling (Madsen, Kvaran et al. 2006:43) (Solvang 2000:3). Rundt 1950 var norsk det rådende språket for døve (Zahl 2000:18) og døve skulle integreres, på hørendes premisser. I 1960-70 årene oppstod det diskusjoner rundt begrep som døvekultur og döv identitet. Det skjedde samtidig som andre minoritets- og undertrykte grupper diskuterte sine rettigheter og sin tilhørighet (Haualand 2006:23). Fra 1990-tallet begynte vi å se konturene av det Solvang trekker frem i sin *oss* og *de andre*-diskurs (2000:8). Fokuset er nå flyttet fra diskursen normalitet og avvik til *oss* og *de andre*. Det handler om døves egen identitet. De fleste døve verdsetter det visuelle, tegnspråket og det særegne i døvekulturen (Eriksen and Breivik 2006:191) og ser seg selv som en kulturell og språklig minoritet.

For majoritetssamfunnet vil døve være en marginalisert gruppe, et *hørende*³⁰ *oss* mot *de døve andre*. De døve fokusgruppedeltakerne uttrykker synspunkt som tilsier at de er en del av en språklig og kulturell minoritetsgruppe med felles språk og kultur, et *oss døve*, som står i forhold til *de hørende*. Bauman og May (2004:43) ser på skillet mellom *oss* og *dem* som et

³⁰ Majoritetssamfunnet vil nok ikke karakteriserer seg selv som hørende, men i forhold til døves manglende hørsel vil deres karaktertrekk som hørende bli mer fremtredende.

skille mellom en inngruppe og en utgruppe. De mener dette er motsetninger som er uatskillelige. Gruppene er virkelige for sine medlemmer og selvidentiteten blir knyttet til den gruppen de hører til. Tilhørigheten gir gruppen en indre solidaritet og en følelsesmessig sikkerhet når de ser på seg selv i forhold til den andre gruppen. Denne indre solidariteten og følelsesmessige sikkerheten ønsker døve å oppleve i stemmetolksituasjoner også. Ved at tolkene blir en del av *oss døve*, etter fordringer fra døve, vil tryggheten og fellesskapet gjøres gjeldende i tolkesituasjoner. Didrik mener det er viktig at tolkene er en del av et tegnspråkmiljø og henviser til andre språktolker.

Didrik: (...) Hvis man tenker på en hørende som oversetter mellom norsk og tysk, hva kjennetegner en slik norsk-tysk tolk? Det er veldig ofte en person som har familie i Tyskland og er på en måte en CODA-tolk. Ofte er det slik. (...) Men jeg tenkte at nå diskuterer vi jo stemmetolking som om det er noe spesielt, noe eget. Men en tolk som bare tolker mellom talespråk har ikke samme deling mellom "mitt" språk og "det andre språket" som er så spesielt at jeg må ha et eget begrep for å beskrive oversettelse mellom det språket og mitt språk. Og det er et viktig poeng her.

Han mener at tolker, som tolker mellom to talespråk, ofte har en opprinnelse i begge språk og miljøer. Det er ikke alltid det er tilfelle i tolking til og fra norsk tegnspråk. Didrik påpeker at begrepet stemmetolking ikke skildrer det han faktisk mener foregår, nemlig tolking mellom to likeverdige språk. Gjennom bruken av begrepet mener han tolking til og fra norsk tegnspråk ikke blir anerkjent som språktolking, men at begrepet stemmetolking synliggjør en forskjell mellom tegnspråk og andre talespråk og av tolkens *mitt språk* og *ditt språk*. Begrepsbruken rundt språkets karakter og tolkingen skaper spenninger, som de-evaluerer språket og tolkingen, og derigjennom språkbrukerne.

7.1.4 Inkludere eller ekskludere?

For å få tolkene med i et tegnspråklig miljø kreves det at miljøet er inkluderende. Døve må ta initiativ eller gjøre miljøet tilgjengelig for tolkestudenter og tolker, noe de er bevisst på.

Gro Hege: I sted så sa du, Dagfinn, at dere tre syntes det var viktig at tolken var en del av døvemiljøet og at de praktiserte tegnspråk. Slik at tegnspråk ikke bare var deres arbeidsspråk, men også deres private samtalspråk.

Didrik og Dagfinn: Ja.

Gro Hege: Det betyr at de har et ansvar for å gå i døvemiljøet. Har dere også et ansvar der?

Didrik: Ja, vi må... altså vi må på en måte ikke ekskludere noen. Vi må holde tegnspråkmiljøet åpent. Det skal ikke bare være et miljø for døve, og ingen andre, men det skal være et språklig miljø.

Dagfinn: Bevisst?

Didrik: Mja. Men akkurat det jeg nevnte med RAFT³¹, for i 1997 ble jo RAFT startet. Der var det jo klart en bevisst politikk. Det skulle være et tegnspråklig miljø for tegnspråklige studenter. Det spilte ingen rolle om du var hørende og kunne litt tegn, eller hadde lyst til å lære tegnspråk, eller var tolkestudent, eller GT³² student, eller döv student eller tunghørt. Det spilte ingen rolle, om din kjæreste var döv eller tolkestudent. Det skulle være et åpent og inkluderende miljø.

Yttringene viser at de tre døve vektlegger et inkluderende miljø. De vil tolkene skal delta, for de ser en klar sammenheng mellom muligheten for å få gode tolker ved å åpne tegnspråkmiljøet. De forteller at de har erfaringer med at ekskluderende miljø ikke er levedyktige, men at åpenhet og tilgjengelighet gir grupper gode vekstvilkår. Derfor ble det opprettet tegnspråkmiljø som inkluderte alle som ville, et åpent miljø med fokus på tegnspråk, og som er basert på tegnspråk og ikke manglende hørsel. De som inkluderer, døve, har allerede noen bestemte regler som de andre blir inkludert i – bruken av tegnspråket. Gruppen deres er et språklig fellesskap der hørsel er en faktor uten særlig betydning. Språket er den bærende og bindende faktoren.

Ansvar for tolkers deltakelse, mener Dagfinn, Didrik og Dennis, ligger hos tolkene selv. De mener det bør være en vilje hos tolkene om å delta, slik at de som tolker kan bli best mulig. Som tidligere nevnt så synes alle tre at det er viktig å skape et inkluderende miljø, men de vet at ikke alle er like positive til det. Dennis forteller om døves ambivalente forhold til tolkene.

Men jeg lurer på; Hva gjøres? Jeg har hørt tidligere at tolker ikke bør være i døvemiljøet. De har taushetsplikt og det vil bare bli skuling og rare blikk mellom tolkene og døve. Og at døve ikke liker at tolker er der. Jeg mener det motsatte. De må være en del i døvemiljøet. Da kan få muligheten til å avlese hver enkelt döv da. Slik de gjør når de inviterer alle til å være med å delta. Det er fint. Det er som en generell øvelse, ikke som en fordypning. For jeg er nesten aldri med på treff med tolker har for at dere skal bli kjent med min måte å tegne på. Det er jo også feil, det vet jeg. Men, jeg vet ikke, men er slike samlinger med på å heve kvaliteten? Jeg vet ikke. Jeg har ikke forsket på det. Hva sier du (henvender seg til moderator)?

Tolker blir av noen regnet som en del av døvesamfunnet (Haualand 2002:2). Andre igjen har et ambivalent forhold til at tolkene deltar i døvesamfunnet (Smith 1996:27-28 in Mindess, Holcomb et al. 1999:86). Tolkene er tegnspråklige, noe som gjør kommunikasjonen enklere, men gjennom sin profesjon som tolk er de i besittelse av informasjon som kan skape avstand. Ambivalensen vises her gjennom det Dennis sier om skuling og rare blikk mellom tolker og døve. I miljøet vil tolkene få mulighet til å oppøve og opprettholde gode tegnspråklige

³¹ RAFT er forkortelsen for Rødbyggets Akademiske Forum for Tegnspråklige.

³² GT er forkortelsen for Grunnfag Tegnspråk.

ferdigheter og få kjennskap til døvekulturen – de får forbedret sin handlingskompetanse. Dennis påpeker at selv om han mener tolker bør være en del av døvemiljøet for at de skal bli dyktige, så er han selv ikke tilstede på slike samlinger. Døve må leve med ambivalensen. Det gjør Dennis ved at han støtter intensjonen, men deltar ikke på slike samlinger selv og han tviler på om det er nok med slik deltakelse; ”... er slike samlinger med på å heve kvaliteten?” Det er en ambivalens i forhold til hvordan de skal løse tolkenes deltakelse. Ambivalensen ser bare ut til å gjelde tolker som ikke er født inn i miljøet, men er på vei inn. CODA-tolker er allerede en naturlig del av miljøet, en del av kulturen og de blir her ikke regnet som en utenforstående gruppe som er på vei inn.

Døve som gruppe har selv vært gjennom ulike prosesser med krav om assimilering og integrering. Assimilering og integrering har skjedd på hørendes premisser, der døvhet har vært et avvik som bør gjøres usynlig eller endres, og der det er viktig å mestre det hørendes samfunnets krav. I dag, mener Solvang, forskjellene i samfunnet kan feires og den gjeldende diskursen er *oss* og *de andre* (2000:8). De ulike gruppene i samfunnet skal inkluderes. Døve er en egen gruppe som hyller sin egen identitet og feirer sin egen forskjellighet. De ønsker å sette fokus på seg selv som en minoritet og ikke som en avvikende gruppe. Minoriteter må konstant validere sin status både internt og eksternt (Ladd 2005:14). Presset på slik validering er ikke like sterkt hos majoriteten. Døves krav til tolkene kan sees i sammenheng med døves behov og utfordringer i forhold til å skulle validere seg selv som en minoritet. For å kunne opprettholde sin egen kultur, må enhver tilførsel til gruppen/kulturen måles opp mot de eksisterende normene innad i gruppen. På grunn av døves kamp og påtvungne prosesser gjennom tidene, har de hele tiden måttet kjempe for å beholde sin døve identitet (Ladd 2005:15). Dermed kan det være viktig for dem å få kravene til deltakelse i gruppen til også å gjelde tolkene.

7.1.5 Utdanning og danning av tolker

Historisk sett var døve aktører fra døvemiljøet de første pådriverne for utforming av tolkeprofesjonen (Sander 1999:17-18). Fra 1960 til tolkeforbundet ble stiftet, i 1978, var døveorganisasjonen eneaktør i forhold til utdanning av tolker, både politisk og økonomisk. De hadde ansvaret for autoriseringen av tolkene helt frem til departementet formelt overtok på slutten av 70-tallet. Fra 1990 tok det offentlige over det eierforholdet døveorganisasjonen har hatt til tolketjenesten (Woll 1999b:144-145 and 148). For døve handlet denne overgangen om

å bedre tilgangen på tolk som velferdsgode, men kontrollen og oversikten over tolkeutdanningen ble gradvis mindre. For å bli offentlig godkjent tolk i dag må du utdanne deg ved Universitetet i Oslo³³, Høgskolen i Sør-Trøndelag eller Høgskolen i Bergen. Dagfinn, Dennis og Didrik har sine meninger om utdanningen, både innholdet og vurderingsformene:

Didrik: Ofte, altså jeg har sett flere ganger at tolkestudenter som har et godt grunnlag i tegnspråk før de starter studiet ikke får så gode karakterer på skolen. Det er fordi skolen har andre regler eller evalueringskriterier.

Gro Hege: Nåja.

Dagfinn: Jeg tror det er vanskelig.

Didrik: Jeg har sett en person som ikke var god i tegnspråk, men som har fått topp karakter på skolen fordi at denne studenten gjør på en måte det riktige og følger det som de har lært på skolen. Det er det samme for alt. Jeg har sett noen som har fått glimrende karakter på skolen, men som i praksis ikke er så flinke. Så det er det samme.

Dagfinn og Dennis: Ja.

Uttalelsene skisserer at tolkeutdanningen går litt på tvers av døves egne interesser. De har formeninger om at skolen har andre regler og vurderingskriterier enn det de mener det kreves for å utdanne gode tolker. Uttalelsene til Dagfinn, Didrik og Dennis kan signalisere at de er imot akademisering av tolkeyrket og de er skeptiske til avstanden mellom utdanning og miljø. I dialogen ser det ut til at de større strukturelle endringene synliggjøres. Det handler om kampen for døves egen identitet som skjedde samtidig som tolkeordningen og utdanningen ble overført fra Norges Døveforbund til det offentlige. Nå ønsker de tre å ha tilbake noe av kontrollen ved å ha en aktiv rolle i formings- og vurderingsprosessen av de kommende tolkene. Didrik forteller at en ”talespråklig döv³⁴” er den beste til å vurdere studentene. De ønsker i stor grad å være med på å (ut)danne tolkene, ved å få dem med i miljøet og signaliserer at de har andre evalueringskriterier enn utdanningsinstitusjonene for å vurdere tolkene. For å lære tegnspråk synes de praktisk trening er viktig, slik det var for dem³⁵. En av deltakerne bruker heller sitt eget voksne barn som ”tolk” enn en utdannet tolk, for ”det er behagelig for meg og jeg blir forstått”. Tolkenes handlingskompetanse rangeres høyere enn deres formelle kompetanse.

³³ Etter at Universitetet i Oslo vedtok nedleggelse av studiet i 2009 er det nå bestemt at Høgskolen overtar studiet. Estensen, M. B. (2011). ”Tolkestudiet reddes av HiO.” <http://universitas.no/nyhet/55685/tolkestudiet-reddes-av-hio>. Retrieved 19.01.11, 2011.

³⁴ Døv som fullt ut er tospråklig (tegnpråk og norsk).

³⁵ Undervisningen i og på tegnspråk (språkinnlæringen) ble ikke formalisert før gjennom L-97 (Handberg 2008:73). Handberg, T.-B. (2008). Tospråklighet et gode. Tegnspråkets fremtid - vår felles ansvar. H. Herland. Bergen, Norges Døveforbund: 67-76.

I følge Garfinkel bør sosiale handlinger studeres ut fra aktørenes egne fortolkninger (1984:1). Kanskje Didrik, Dennis og Dagfinns innvendinger kan kaste lys over den kompetansen som faktisk er nødvendig i en tolkesituasjon og hvilke evalueringskriterier som da trengs. I dag kan det kanskje være et misforhold mellom den kompetansen som kreves og det som læres, selv om vi må ta døves manglende mulighet til å kunne vurdere alle aspekt ved en tolkesituasjon med i vurderingen. Når jeg velger å se på språk og kommunikasjon som noe mer enn tale og tegn må jeg være våken for at det de her sier kan være at å tolke er mer enn å oversette ekvivalent. Om tolken er en av *oss* kan være viktigere.

7.1.6 Overgang fra *de andre* – til *oss*

Før de starter tolkeutdanningen er de kommende tolkene en del av *de andre* - *de hørende*. Det er ikke faglige kvalifikasjoner gjennom en godkjent tolkeutdanning som er det viktigste kriteriet for å bli en del av inn-gruppen, en del av *oss* døve. Det er gode praktiske ferdigheter og kulturell kompetanse, å være godt kjent *med* og *i* døvemiljøet de tre døve mener kjennetegner en god tolk. De tre døve ytrer ønske om å ha et inkluderende miljø for å kunne integrere tolkene i sitt språk og sin kultur og sitt miljø. Integreringen skjer på døves premisser, som en motvekt mot hvordan integrering av døve i hørende miljø har foregått. Det er ikke før tolkene er assimilert og har gjort tegnspråket til sitt eget at de blir en del av *oss* døve. De tre vil at døve skal både utdanne og danne tolkene og sier at de beste tolkene har en forankring i tegnspråklig miljø. Det gjør dem trygge. Hvis de vet at tolken forstår dem, blir det lettere å ta ordet. Tryggheten er der og de kan kommunisere fritt. Kravene er omfattende, fra en intensjon om et inkluderende miljø til et krav om assimilering av språket. Dagfinn, Didrik og Dennis vil egentlig ha tolkene som hørende døve og skisserer döv mellomtolk som en veldig god løsning i mange situasjoner.

Fordringene står i kø, men på den andre siden er Dennis opptatt av ikke å skremme de kommende tolkene:

Ja, men vi som sitter her, vi må ikke skremme noen med det som kommer i denne rapporten her, slik at ingen vil ta utdannelsen. ☺ Det må vi virkelig ikke. Vi må prøve å få til et løft og kanskje må studenter bruke mer tid på å øve på å avlese. Det er det som, ja, tror jeg som er det viktigste. Tolke fra hørende er noe som nesten alle kan (viser anførselstegn), men omvendt, å nei, det er vanskelig.

På den ene siden har de tre døve ideelle fordringer, men på den andre siden er de redd for å skremme bort kommende tolker. Det er en ambivalens mellom de ideelle fordringene, å ha tolker fra og i miljøet, og de reelle mulighetene i forhold til hva de kan kreve av en tolk. Samtidig er det en ambivalens mellom de ideelle fordringene og et annet viktig mål – å få så mange tolker som det er behov for. Det er ikke alltid lett å få tak i tolker når de døve trenger det. De trenger flere tolker. Ved å skremme dem vekk nås ikke målet.

Gjennom å anerkjenne at stemmetolking er vanskelig, støtter Dennis tolkene i deres opplevelse. Døves perspektiv skaper krav til tolkene. Tolkene vil i noen grad møte disse kravene. Samtidig har tolkene sitt eget utgangspunkt og sitt perspektiv på utfordringene.

7.2 Tolkenes perspektiv

De første som tolket kom fra døvemiljøet. De hadde enten døve i familien eller var døveprest eller døvelærer og kunne derfor tegnspråk. Tolking ble sett på som hjelp til døve, i betydning veldedighet. De som tolket identifiserte seg i stor grad med døve og tok på seg et ansvar for tolkingen – i solidaritet med døve (Mindess, Holcomb et al. 1999:171). Ingen av tolkene i fokusgruppen er CODA-tolker. Deres habitus har ikke blitt formet av tegnspråk og døvekulturen tidlig i livet – de er ikke *av* døvekulturen, men gjennom sin utdanning og sosialisering med døve kan de noe *om* den³⁶. Tegnspråk har de lært i etterkant av at de har blitt språkkyndige og språklæringsprosessen (språkinnlæring og språktilegnelse) har foregått på en litt annen måte enn det gjorde ved innlæring av morsmålet (jfr Anjum 2006:207 and 209). Det er fordi de som voksne har en del kunnskap fra før. Tolkene i fokusgruppen karakteriserer seg selv som en del av døvemiljøet. Ved å være en del av miljøet får de kjennskap til døve og deres kommunikasjonsmetode. De blir kjent med ulike tegnbruk og tegnføring³⁷ og de synes det gjør dem til bedre tolker. Tolkene er aktive for å skaffe seg kontaktpunkt mellom dem selv og språket. I noen tilfeller kaller de det å ”pugge døve”.

Tale: ... Det er noen døve du må pugge.

Tiril: Ja @.

Tale: @ for å klare å stemmetolke dem liksom.

³⁶ Hørende som ikke er en del av døvemiljøet blir som fremmede for døve. Tolkene er i en mellomposisjon. De er i miljøet og har kunnskap om det, men de er ikke fra miljøet (Haualand 2002:5). Haualand, H. M. (2002). I endringens tegn: virkelighetsforståelser og argumentasjon i døvebevegelsen. [Oslo], Unipub.

³⁷ Tegnføring er bruk av hender i forhold til håndkonfigurasjon (artikulator), bevegelse (artikulasjon) og plassering (artikulasjonssted) Vonen (2006:129). Vonen, A. M. (2006). Tegnspråk i et lingvistisk perspektiv. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Akademisk: 125-150.

Tolkene fokuserer her på den personlige varianten av språket. De individualiserer tegnspråket, fra å være et språk for flere til å gjelde enkeltpersoner. De øver på å avlese personen, enten i reelle situasjoner der de ikke er tolk, eller de ser video med dem. Det gjør de helt til de skjønner hva den døve sier. Det er ikke så ofte det skjer, men de gir ikke opp. Fordelen med tolk på arbeidsplass er at denne ”puggingen” skjer naturlig gjennom daglig kontakt på arbeidsplassen, noe tolkene ser gir dem et fortrinn i stemmetolksituasjoner. Kontakten med døve og kulturen gir dem også bakgrunnskunnskap om forhold innad i gruppen, noe som kan gjøre det lettere å forstå hva døve sier. Tolkene får både erfaring med språk og kultur i tillegg til at de får en del bakgrunnskunnskaper om de ulike personene:

Tiril: Ja, ja, vi kjenner, vi har møttes før. Og jeg har gjerne litt bakgrunnskunnskap om brukeren jeg tolker for. Det kan jo av og til funke, hjelpe, masse.

Kjennskapen og bakgrunnskunnskapen vektes tungt. Som Tiril og de andre sier, denne kunnskapen er avgjørende for hvilke oppdrag de velger. Kunnskapen blir en del av tolkenes forberedelse og det gjør dem bedre rustet til å forstå hva som sies i forståelsesfasen. Samtidig sier de noe, litt senere, som tilsier at kunnskapen ikke bare er en fordel. Det er ikke i miljøet slik kunnskap kommer til uttrykk, men i tolkesituasjoner – i tolkingen. Litt senere i samtalen sier Tuva:

Det er ikke alltid det er bra å ha for mye bakgrunnskunnskap heller. Det kan være vanskelig det også. Du kan si for mye uten at du vet det på en måte. Fordi du vet så mye fra før. Det har jeg også gjort. Sagt for mye, den døve sa ikke det. Men jeg bare visste det. Og han kommer sikkert til å si det så da slenger jeg det på ☺.

Hun utbroderer budskapet med informasjon hun sitter inne med. De andre i fokusgruppen forstår godt hva hun mener. De har gjort det samme selv. Her blir de noe mer enn en tolk som oversetter det som blir sagt. De gjør seg selv til døves talerør. De gjør nytte av kunnskap ervervet andre steder enn i selve situasjonen. Tuva karakteriserer det som ”å bli for ivrig”. I Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer står det at ”Tolken har taushetsplikt jfr. Forvaltningsloven § 13 a-f” (2011). De betegner ikke slik tilleggsinformasjon som et brudd på taushetsplikten. De skisserer i stedet at det av og til kan være vanskelig å skille rollene – som tolk, deltaker i et tegnspråklig miljø og hva de har tolket tidligere overfor den samme brukeren. Kunnskapen blir aldri gitt fra bruker til bruker, men kjennskapen til en person kommer til uttrykk når de tolket for akkurat den personen. Tolken formidler sin versjon av personen.

7.2.1 Inkludert eller ekskludert?

Dennis, Didrik og Dagfinn ønsker at tolkene skulle være en del av tegnspråkmiljøet og var bevisst på at miljøet burde være inkluderende. Tolkene i fokusgruppen sier ikke noe om hvordan miljøet har tatt i mot dem som personer, de bare konstaterer at de er en del i døvemiljøet. De sier det som om det er helt naturlig, selv om de ikke startet med tegnspråk før de var i 20-årene. På den andre siden sier de noe om hvor vanskelig det er å bli akseptert som tolk. De blir kontinuerlig vurdert av døve. De tre har en oppfatning av at døve overlater hele ansvaret i tolkesituasjonen til tolkene. De aksepterer at det er tolkenes ansvar å tolke, men de synes stemmetolking også er et samarbeid. På den ene siden forventer døve at tolkene skal klare å tolke alt, de har høye tanker om tolkene. På den andre siden mener tolkene at det ikke er en enstemmighet i døvemiljøet om at alle tolkene er gode. Der sier de at:

Tiril: Sånn generelt i døvemiljøet så er det liksom ikke akkurat at stemningen er god og at alle tolker klarer alt.

Tuva: Nei, sant. Det er så motsatt.

Tiril: Det er liksom sånn derre at alle tolker er elendige og hvis du ikke har jobbet minst 10 år så er du i alle fall elendig. Sånn merkelig.

Tolkene signaliserer her at de forholder seg noenlunde stilltiende til døves motstridende holdninger og krav og at de aksepterer det som en del av arbeidssituasjonen. De opplever at det er vanskelig å komme gjennom nåløyet og at de ikke blir akseptert som en god tolk før de har vært med i gamet lenge. Tolkeutdanning og ren tolkeerfaring er ikke nok i seg selv, de må ha lang erfaring i døvemiljøet, være *en del av* miljøet og døve må ha kjennskap til dem.

7.2.2 Tolkeyrkets utvikling

Tolking har gjennomgått en endring, fra å være en hjelp til døve til å bli en profesjon. Tolken hadde tidligere en rolle nært knyttet til døvemiljøet. Gjennom de første etiske retningslinjene, utarbeidet av Kirke- og undervisningsdepartementet, Norges Døveforbund og Norsk Døvetolkforening (nå Tolkeforbundet), ble tolkene gitt en rolle som ambassadører for døvemiljøet (Sander 1993:286). Senere, i etiske retningslinjer utarbeidet av Tolkeforbundet, ble denne rollen nedtonet (Woll 1999:172) og i tolkemiljøet i dag snakker man om både døve og hørende som brukere av tolken. Opprettelsen av faste tolkestillinger ved Tolketjenester ved alle landets Hjelpemiddelsentraler på 90-tallet betydde en profesjonalisering av tolkeyrket.

Tolken er i dag ikke ansett som døves helper (Gjøl 2008:143). Tolkens funksjon har vært både som helper og et teknisk hjelpemiddel for å kompensere for døves hørselstap. Dagfinn, Dennis og Didrik skildrer tolkene nå som språklige oversettere. Tolkens legitimitet, både som hjelpemiddel og språklig formidler, knyttet til døves rettighet til tolk (Lovomfolketrygd 1997). I tolkenes yrkesetiske retningslinjer har rollen som døves ambassadør og talerør blitt tonet ned og faset ut, men den er levende i praksis.

Tuva: Det som forundrer meg i mange tolkesituasjoner, stemmetolksituasjoner, det at de gjør den døv mye bedre enn det de er.

Ved å gjøre døv bedre enn det de er, går de inn og retter på døves uttrykk. Rollene som døves ambassadør og talerør lever gjennom at de gjør døv bedre. Tolkene står i et spenningsforhold mellom deltakere i miljøet og det å være en del av en profesjon, de fungerer som ambassadører for døv på den ene siden og som språklige formidlere på den andre siden. De sjonglerer mellom de ulike rollene og oppgavene. Det oppstår en ambivalens, i rollen som bindeledd mellom døv og hørende, som får konsekvenser for tolkingen. Tuva bruker også et upersonlig pronomen – de – om tolkene som gjør døv bedre enn de er. Hun skiller mellom *seg selv* og *de andre*. Det kan virke som hun ikke tar inn over seg de spenningene som er i situasjonen.

7.2.3 Språklig og kulturell tilhørighet

Tuva, Tale og Tiril sier noe om at de føler en tilhørighet til døvemiljøet. Det gir seg utslag i tolkesituasjonen. Det gjelder spesielt i situasjoner der de tolker fra fremmedspråklig døv som tegner et gebrokkent norsk tegnspråk. Da oversetter tolkene det til fullstendige og korrekte norske setninger. Tolkene oversetter ikke ekvivalent. Tuva forklarer det med:

Tuva: Skal vi si sånn som de sier det eller? Vi gjør jo sjelden det. Jeg vet ikke hva det kommer av, om det kommer liksom av at (kroppen litt til siden, snakker med lavere stemme) vi er litt på lag med de døv. Vi vanker i døvemiljøet hele tiden. Vi er litt, litt mer på lag med de døv enn de hørende på en måte. At guri, vi kan ikke sitte sånn og frem, vi må jo, vi må fremstå sånn. Vi vil ikke at folk skal tro at de er dummere enn det de er og sånt, så.
Alle: Mmm. (Er enig.)

Tolkene sier at ingen av dem har slengt ut et ord i hytt og pine, slik de opplever både fremmedspråklige og noen norske døv gjør. Rollene som døves ambassadør og talerør gjør seg gjeldende. Det kan tyde på at på den ene siden identifiserer tolkene seg mer med den døv

enn de gjør med den hørende i slike situasjoner. Samtidig blir de dradd i retning av å føle presset på å prestere på de hørendes premisser. Tolkene vil fremstå som gode stemmetolker og gode i norsk. De går både inn og endrer sin tolking for å gjøre døve bedre og for å vise seg selv som gode.

Tale: Og så er vi så nøye på norsken, vet du. Den norsken vi presenterer. Vi hører med en gang det blir et eller annet feil. Men det tenker vi ikke på når vi driver med tegnspråk. Da tenker vi litt sånn: ah, vet du, jeg legger meg litt over mot norsken når det blir litt vanskelig, ja, kjører litt mer norsk, liksom. Så kan vi egentlig ikke flytende tegnspråk en gang. Egentlig @@.

Tuva: Det er litt mye hummer og kanari ute og går.

Tale: Blir sånn, ja, ja, tjs, ikke så nøye, liksom. Men norsken da er det sånn; shit, nå sier jeg feil ord, eller feil syntaks eller. Det høres med en gang så mye bedre.

Litt senere i samtalen sier Tuva: ”Kanskje vi fremstår mer som oss selv når vi snakker norsk. Å, gud, vi skal nå hvertfall vise at vi kan norsk når vi er tolk, liksom. Det er språket våres. Ja.”

Tolkene påpeker at de er bedre i norsk enn i tegnspråk og at de ikke har det samme forholdet til begge språkene. Det kan tyde på at språkene ikke er sidestilt hos tolkene. Det norske språket er det de kan best, de er mindre gode i tegnspråk. Det kan oppfattes som om det er viktigere for dem å fremstå som god i norsk enn som god i tegnspråk. Dette kan også skyldes at det er ulik normering av språkene. Det tillates større variasjoner i tegnspråket enn i norsk. Identiteten deres er sterkest knyttet til det norske språket. Tolkene sier også noe om at de er vant til å høre og omgås det norske språket. De er ikke redde for at de ikke skal forstå når hørende prater og tolkene er ikke redde for å snakke selv. Tolkene har mindre trening i å avlese tegnspråk, derfor er de redde for ikke å forstå. De er mest tro mot det norske språket, med de utfordringene det gir med endring av tegn og uttrykk. Fra sitt ståsted gjør de sitt beste for å holde samtaleflyten gående ved å endre både døve og hørendes budskap for å tilfredsstille begge parter. Som nevnt i det forrige kapitlet, går tolkene inn og tilpasser budskapets form til mottakeren. De opplever spenninger i forhold til døves forventninger og krav. Det utløser en ambivalens hos tolkene når de prøver å tilfredsstille døve, hørende og seg selv.

7.2.4 Tolken i ingenmannsland

I noen situasjoner synes hørende at tolking er fascinerende og at tolkene gjør en god jobb. I mange sammenhenger kan tolken og tolkingen nesten overses av den hørende. Tolken står på den ene siden i klasserommet, mens foreleseren foreleser som vanlig. Men stort sett er det ikke hørende som er avhengig av tolken, det er de døve. Døve anvender tolken i kommunikasjon med hørende og er avhengig av at tolken og tolkingen fungerer bra. De er mer kritiske til tolkens prestasjoner. Disse ulike fordringene fra de ulike aktørene skaper ambivalens hos tolken.

Tolkene har en mellomposisjon når de tolker. Selv identifiserer Tuva, Tale og Tiril seg både med hørende og med døve. Men av og til blir de identifisert, av døve og hørende, som noe eget. Tolken er da i ingenmannsland. Det gjelder spesielt i de situasjonene tolken ikke mestrer helt hundrede prosent.

Tuva: Noen blir jo irritert hvis tolken stopper, da. Og etterpå sier de: nå glemte jeg det, litt sånn snurt, nå glemte jeg hva jeg skulle si.

Tiril: Ja.

Tale og Tuva: Mmm.

Tuva: Jeg vet ikke. Jeg kan ikke gjenta det. Nå ødela du jo alt. Tolken ødela.

Her forteller de at hvis tolken ikke mestrer situasjonen, blir både døve og hørende oppgitt. De skyver tolken fra seg og klimaet for samarbeid, samspill og opparbeiding av tillit i tolkesituasjonen er fraværende. Da anses relasjonen mellom døv og tolk ikke som et *vi*, men som et *du* og *jeg*. Ansvar i situasjonen, for flyten og feilene, blir gitt til tolken.

Gro Hege: Har dere et inntrykk av at de dere møter og tolker for tenker at, arg, dette er deres (tolkers) problem å ordne opp, som du sier, at de ikke forstår hvor vanskelig det er?

Tuva: Ja.

Tiril: Ja @ ofte.

Tale: Ja, nå sa vi jo det i sted, men ja, jeg mener jo det.

De tre opplever det som om alle problem i kommunikasjonen henvises til tolkens problem med stemmetolkingen. De føler de tillegges mye ansvar. Litt senere trekker Tiril frem:

Jeg vet ikke... hvis det gikk skikkelig elendig, så er det den hørende partens feil, den som prater. Fordi den pratet vanskelig, den pratet knotete, den har feil dialekt, den prater i metaforer. Hvis det går skeis på stemmetolking så er det ALLTID tolkens feil.

Alle: Mmm.

Det ser ut til at tolkene mener døve ikke tar noe av ansvaret for problemer med stemmetolkingen. Tuva fortalte om en hendelse der hun var tolk, der hun ikke forstod den døve hun skulle stemmetolke. Ingen av de andre i situasjonen gjorde det heller, verken døve eller hørende som kunne tegnspråk. Likevel var det tolkens feil. Det er den som prater med stemme som innehar feilen, enten det er den hørende eller tolken når hun stemmetolker. Det blir en form for omvendt fonosentrisme der tegnspråket og døve er det normale og det ufeilbarlige. Den omvendte fonosentrismen bidrar til diskriminering av lyd, stemme og hørsel.

Selv om døve er de i situasjonen som mest sannsynlig har mest erfaring i å bruke tolk, er det ikke alltid at tolkene føler det som en støtte. Tuva, Tiril og Tale vil gjerne få litt mer forståelse for den jobben de gjør. De ønsker at døve skulle fått opplæring i bruk av tolk og at de kunne lært litt om hvordan tolker jobber og hvordan de tenker. Som tolk er de en del av døvemiljøet, på døves premisser. I tillegg vil tolkene ha noen av sine premisser lagt til grunn i forholdet.

7.3 Fra perspektiv til perspektiv

Norsk tegnspråk er et fullverdig språk. I dag føres det en kamp for å få norsk tegnspråk etablert som et offisielt språk i Norge (Erlenkamp, Gjøn et al. 2007:3). Utviklingen fremhever at tegnspråk er et minoritetsspråk og ikke et hjelpespråk for døve. Det fremkommer i fokusgruppen at Didrik, Dagfinn og Dennis ser på seg selv en del av en språklig og kulturell minoritet. De vil bort i fra tanken på at tegnspråk og tolk er et hjelpemiddel for å oppheve funksjonshemmingen. Derfor mener de norsk og tegnspråk er likestilte som språk. Det får konsekvenser for tolkene, de bør være tospråklige. Minimumet er at språkene er likestilte hos tolkene.

På en annen side har profesjonalisering av tolkeyrket skapt en spenning i forhold til døves krav om tolkenes tilhørighet til miljøet. Nært knyttet til språket er kulturen. Før, da tolkene ble rekruttert fra døvemiljøet, var tolkene tospråklige og de ble både utdannet og autorisert i døvemiljøet. Døve hadde full kontroll og oversikt over utdanning og tolker. I dag kommer tolkene fra et hørende miljø, uten særlig tilknytning til døvemiljøet og de er ikke tospråklige når de starter på tolkeutdanningen. Myndighetene har overtatt ansvaret for utdanningen og autoriseringen og tolkeyrket er en profesjon (Skaten 2005:25). De sterke båndene mellom person og døvemiljøet ligger ikke til grunn for en tolk. Didrik, Dennis og Dagfinn mener at utdanningen nå har interesser litt på tvers av det de som brukergruppe ønsker. Gjennom sine

historier formidler de at tolkens tilknytning til miljøet, *en del av oss døve*, er viktigere for dem enn utdanningen.

Tolkene på sin side trekker frem at de er på lag med døve, men kommer likevel ikke bort i fra sin tilhørighet til de hørende. De opplever ulike behov og forventninger fra døve og hørende. Ambivalensen ut i fra det fører dem inn i et ingenmannsland. Tidligere var tolkene, både før og etter utdanning, en del av inngruppen – en del av *oss* i døvemiljøet. Nå kommer tolkene fra utgruppen – *de hørende*. For å bli gode tolker og godtatt i miljøet er tolkenes tilhørighet til tegnspråk og døvekulturen viktig for de døve informantene. For å bli en del av inngruppen, en del av *oss* i døvemiljøet, må tolkene praktisere tegnspråk og delta aktivt i døvemiljøet. Først da blir brukerne trygge og tolkene godkjent.

Begrepene døvesamfunnet og døvemiljøet har ingen stor betydningsforskjell, men Haualand skiller mellom begrepene og sier at døvemiljøet er de som identifiserer seg som medlemmer av en språklig og kulturell minoritet. Døvesamfunnet inkluderer tegnspråklige hørende og andre som omgås eller er forbundet med døve (Haualand 2006:18). I løpet av fokusgruppesamtalene kommer det frem at gruppenes begrepsbruk er forskjellig. Dennis, Dagfinn og Didrik bruker konsekvent begrepet tegnspråkmiljø når de snakker om tolkens tilhørighet, mens Tuva, Tiril og Tale bruker døvemiljø. Døve har et språklig utgangspunkt for gruppebenevnelsen, mens tolkene bruker et begrep som signaliserer at de er i den innerste kjernen samtidig som begrepet fremhever en fysisk funksjonsnedsettelse.

Døve og tolker opplever ambivalens, usikkerhet, fordringer og forventninger i samspillet. En tilknytning og tilhørighet mellom døve og tolker kan bedre betingelsene for døves deltakelse. Verdier som kommer til uttrykk i tolkesituasjonen og tolkens rolle (både forventninger til den og den faktiske utførelsen av den) er også faktorer som kan fremme og hemme døves deltakelse i samfunnet.

8 Sosial deltakelse

Ambisjonene er deltakelse og det er mange faktorer som skaper utfordringer på veien. I dette kapittelet vil jeg trekke frem behovet for tolk, hvordan døves eget miljø kan hemme og fremme deltakelse, og språkernes ansette verdi med de utfordringer det innebærer.

8.1 Behovet for tolk

Det er bare døve som har rett til tolk i henhold til Lov om Folketrygd § 10-7 (1997) og i den forstand er tolken der for døve. Hørende ser kanskje ikke på seg selv som tolkebruker og de har heller ikke rett til tolk. Det kan kalles omvendt diskriminering (Hjort 2008:38). Majoritetssamfunnet er bygget på hørendes prinsipper, derfor sees tolken på som et bindeledd *for* marginaliserte døve og ikke primært som tolk for hørende. Underforstått, tolken blir *den døves tolk*. I en tolkesituasjon vil nok døve oppleve seg mer avhengig av tolken enn hørende vil. Det er noe fokusgruppitolkene sanser og som de forteller om i deres relasjon til døve.

Tiril: For det er lett å merke, hvis du føler at du er veldig, veldig, veldig, veldig til overs. Du føler deg litt uønsket.

Tale: Ja. Ja, det er veldig lett å kjenne. Det er jo det for vi er jo der som et nødvendig onde. Vi er jo ikke med fordi de synes det er så dritkult å ha tolken med på slep overalt. Sant? De skulle gjerne klart seg uten oss. Hvis den feelingen kommer veldig frem, da gjør det noe med hele stemningen. Blant mange andre ting også...

Tale påpeker at det er døve som har tolken på slep. Tolken er et nødvendig onde og da føler tolken seg til overs, de blir ikke *sett*. Dette avhengighetsforholdet skaper en ambivalens. Når døve har begrenset muligheter til å velge om de ønsker å bruke tolk, gir det tolken en makt i forholdet. Det er heller ikke alltid døve kan velge den tolken de vil. Det fører til at døve føler en ambivalens mot profesjonen de er avhengig av, en profesjon de vil helst klare seg uten (jfr Barber 1976:22). Det kan føre til at døve vil bevise sin uavhengighet i andre situasjoner enn i tolkesituasjonen. En av deltakerne i fokusgruppen med tolker fortalte om et møte med en døv som mente at han i tolkesituasjonen hadde tillit til tolken, men at i andre sammenhenger var tillitsforholdet derimot ikke det samme. Da ville han døve bevise sin selvstendighet og sjekke opp i sakene på egenhånd.

Mange hørende har et annet forhold til tolken. For hørende er tolken ofte usynlig eller en kuriositet som det er spennende å se på og høre om. Hørende kan bli tolket til og fra uten å merke at tolken er til stede. De kan overse tolken fullstendig og implisitt stole blindt på henne. Tolkene opplever også å få rosende kommentarer fra hørende om den tolkejobben de har

gjort. Det kan tyde på at hørende har full tillit til tolkens ferdigheter. Når tolken får rosende tilbakemeldinger fra hørende, er det tolken som får oppmerksomheten. Hun opplever å bli sett. Det gjør at tolken føler seg velkommen, mens den døve kommer litt i bakgrunnen. I andre sammenhenger vil den hørende ikke merke at tolken er der, og konsekvensen blir at både tolk og døv blir usynlig.

For at sosiale situasjoner skal gli godt, synes Didrik, Dennis og Dagfinn at tolken noen ganger skal være usynlig. Det gjelder spesielt i én til én samtaler. Det kan henge sammen med at da blir døve sett uansett og tolken er ikke så avgjørende for at døve skal synes.

Didrik: Det er et fint eksempel på hvordan en tolk skal være; usynlig. Som noen i luften som oversetter. Magisk. Som et spøkelse som kommer inn i rommet og oversetter og forsvinner ut igjen ☺.

Dennis: ☺

I andre sammenhenger synes de tolken skal være mer synlig. De mener tolkens tilstedeværelse og uunngåelighet også kan forbedre flyten i samhandlingen, ved at tolken gjør seg mer synlig.

Didrik: Det er jo en side ved saken. Men i praksis er det slik at hvis det er fremmed tema og flere til stede er det mer krevende. Hvis det er en-til-en samtale, da er det lettest. Det er vanskelig hvis det er en hel gruppe til stede. Jeg føler at i store settinger, da skal ikke tolkene være usynlig. Da skal de være synlig tilstede. Hvis man har en holdning til at tolkene skal være usynlig, de skal gjemme seg i et hjørne når de oversetter, da blir døve også usynlig. Hvis man har en slik holdning, da blir de også lettere sjenert og tør ikke å avbryte og blir nokså forsakt i et hjørne. For litt siden så leste jeg (2 sek pause) at CODA-tolker er på en litt annen måte enn ikke CODA-tolker. Det er fordi CODA er vant til å være synlig...

I store situasjoner vil ikke Didrik være usynlig. Han vil at tolken skal være tydelig og ta stor plass slik at hun synliggjør døve. De fleste CODA-tolker, som av de tre døve blir kategorisert som gode stemmetolker, bidrar til å synliggjøre døve ved sin tydelige fremføring og kontante avbrytelse. CODA-tolker er vant til å ta stor plass, de er vant til å ordne opp og tolke for blant annet sine egne foreldre, selv i ung alder (Peterson, Zahl et al. 2006:39). Dennis er ikke helt enig med Didrik. Når Didrik sier at CODA-tolkene er mer vant til å ta stor plass i situasjonen svarer Dennis med: "Uff, nei. Uff", og smiler og ler. Han er ikke helt komfortabel med å bli så synlig, noe som kan skyldes at han er en del eldre enn Didrik.

Å se og bli sett kan handle om å tydeliggjøre gruppen døve og å synliggjøre hvilke arenaer døve er tilstede på. Døve vil tre frem som gruppe, en språklig minoritet som er delaktige i samfunnsmessige aktiviteter. Samtidig fronter de tegnspråk som et språklig verktøy for deltakelse. Offentlige rom skal i utgangspunktet være en arena for sosiale og inkluderende aktiviteter. Det er ikke alltid tilfellet. Slike områder innehar ofte mange ulike ”regler” og normer for å understreke hva som er passende og ordentlig oppførsel. Derfor kan slike rom være ekskluderende ved at regelbryterne stigmatiseres eller blir oppfattet som fiendtlige (Davis, Davis et al. 2004:105). Kravet er ofte at bevegelsene og oppførselen bør være rasjonell. Tegnspråk krever kroppslig bevegelse, bevegelser som er synlige og kanskje forstyrrende i det offentlige rom. Innebygget i kulturen ligger forventninger om at kroppen skal beveges på bestemte måter (Davis, Davis et al. 2004:109). Når tegnspråkets bevegelser skjer utenfor de normale grensene, kan det føles skremmende for andre tilstede. Kroppen vil, ved sine tegnbevegelser, ta større plass enn forventet og dermed ”stjele” andres plass i det offentlige rom. Didriks ønske om å være synlig kan dermed både være opplysende og gi et bilde av døves deltakelse i samfunnet. Dette kan være skremmende for andre og dermed virke mot sin hensikt.

8.2 Døves eget miljø og transnasjonalitet

Døve er, i følge Breivik (2007:15), en gruppe som reiser mye og er urbane. De er translokale og transnasjonale, og ofte delaktige i globale nettverk. Siden bare ca 10 % døve har døve foreldre, kan døve ha en svak stedsmessig tilhørighet til sin egen familie eller bosted. Døve kan ha redusert sosial kontaktflate i sitt nærmiljø på grunn av manglende felles språk (jfr Lorentzen 1997:71). For å treffe andre døve de kan kommunisere uanstrengt med, må døve oppsøke andre grupper og miljøer. Døve reiser altså til arrangementer der de ikke blir sosial marginalisert. Reisene foregår lokalt, til foreninger, men også til større arrangementer internasjonalt (transnasjonale møtesteder) (Breivik 2007:15). Der vil deltakelsen skje på døves premisser og deres sosiale kapital er stor. Slike treff kan også føre til en ytterligere segregering fra det hørende majoritetssamfunnet. Døve som bare deltar i døvemiljøet der de kan delta på egne premisser, kan føre til begrenset deltakelse i deres daglige omgivelser. Ny informasjons- og kommunikasjonsteknologi har gjort det lettere for døve å ha kontakt med hverandre på tvers av by og land for å dyrke sitt fellesskap. Det legger forholdene til rette for døves globale nettverk.

Teknologien, blant annet sms og e-post, har også gjort det lettere for døve og hørende å ha kontakt med hverandre. Tidligere, for ca 20-30 år siden, var døvemiljøet et relativt homogent miljø. I dag er miljøet mer heterogent på grunn av økt tilgang til ulike samfunnsarenaer. Økte ressurser har skapt flere muligheter, større variasjon og mer individualitet. På samme måte som resten av samfunnet er døvesamfunnet i endring (Haualand 2008:14-15). Flere muligheter og større variasjon i miljøet har skapt større behov for tolker for døve og økt utbygging av tolketjenesten, samtidig som økt kvalitet på tolketjenesten har gjort variasjonen mulig. Deltakelse og likeverd er viktige verdier for døve (Gjøen 2008:143). I FN's konvensjon om rettigheter for funksjonshemmede, undertegnet av Norge i 2007, står det at profesjonelle tegnspråktolker skal tilbys (2006). Tolketjenesten blir brobyggeren mellom døves minoritetssamfunn og hørendes majoritetssamfunn. Tilgang til tolk handler om ytringsfrihet for døve. For å handle i samsvar med konvensjonen er det behovet for tolk som må styre og ikke økonomi og politikk. Døve deltar på flere områder i samfunnet i dag enn tidligere. Det setter større krav til tolkenes kvalitet og tilgjengelighet. God tolking kan bidra til å forbedre ulikheter og ujevnheter i tolkede situasjoner. Slike endringer kan føre til sosiale og politiske endringer til fordel for døvesamfunnet (jfr Kale and Larson 1998:6).

Tolkene blir døves kommunikative bindeledd til hørende. Tolkene skal være upartiske (Tolkeforbundet 2011), men døve ønsker å ha tolkene som sine allierte på sine premisser. De vil ha tolkene på sin side, for å bedre kunne jobbe sammen med felles ambisjoner. Døve vil integrere tolkene i sitt språk, sin kultur og sitt miljø. Når tegnspråket er gjort til en del av tolken, regnes tolken som en del av *oss døve*.

8.3 Noe mer enn en tolk?

I følge Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer skal en tolk utføre sitt arbeid etter godt faglig skjønn og fremme likeverdig deltakelse og god samtaleflyt mellom partene (2011). Selv om tolkene skal opptre upartisk og ”ikke tale noen av partenes sak”, går tolkene inn og retter opp og forbedrer døve. De tolker sitt bilde av den døve personen ved å tilføre opplysninger som de vet om temaet og som de regner med den døve vil si og på den måten blir de døves talerør. Tolkene går litt på tvers av det som står i de etiske retningslinjene. Døve på sin side er også ute etter at tolken skal gjøre noe mer enn å oversette.

Dagfinn: Ja, men mange døve, ikke jeg personlig, men mange ønsker at tolken skal hjelpe til... litt. Ikke jeg, men døve som bruker tegnspråk der tolken forstår innholdet så ønsker de at tolken skal fremlegge budskapet, det de mener, klarere og tydeligere. Døve er ofte nervøse og usikre, jeg vet ikke, de er kanskje dårlige i norsk og vil at tolken skal hjelpe, men så opplever de ofte at tolken ikke vil. Det må jo vurderes. Jeg merker at mange døve ønsker at tolken skal hjelpe til eller slik at det blir mer utførlig det som blir sagt...

Dennis: Ja, men døves tegnspråk er slik og sånn er det. De skal jo ikke tenke på norsken. Det skal jo oversettes til tydelig norsk uansett. Uansett.

Dagfinn påpeker at mange døve ønsker at tolken skal hjelpe til. Det kan være vanskelig å skille på om han mener tolkene skal oversette og ikke bare sette ord på det døve sier, eller om han ønsker at tolkene skal forklare litt mer, si det han sier og litt til. Uansett sier han at døve har spurt tolkene om å hjelpe til. I et samfunnsarbeidsperspektiv kan det tenkes at han mener tolken faktisk skal være døves talerør og ber tolken tre inn i rollen som samfunnsarbeider for å tale døves sak. At han vil tolkene skal gjøre noe *for* døve, for å *gjøre* en forskjell, men tolkene har sagt nei. Dagfinn ønsker å bli møtt med forståelse både fra hørende og tolker. De bør forstå det han faktisk mener og ikke bare det han sier:

Dagfinn: Det var bare en (hørende – min tilførsel) som forstod meg, men jeg skulle ønske at tolkene også forstod meg.

Didrik: Ja, men vi kan ikke kreve at tolkene skal forstå hva du EGENTLIG mener...

Dagfinn: Jeg skulle ønske det☺.

Didrik: ... når du på en måte ikke klarer å uttrykke deg ☺ (2 sek pause) du må.. Det er litt spøk, men noen må faktisk ha litt.. jeg har opplevd sjelden, men noen, eller det spørs litt på holdningen; om de er avslappet og rund i kanten eller veldig firkantet og helt nøytral, noen har faktisk diskutert temaet på et formøte eller rett før møtet, sånn løst, at hvis jeg får helt jernteppet når jeg tegner så får jeg et tegn eller et ord av tolken slik at jeg kan komme meg videre. Jeg vet jo at jeg skal snakke om det temaet, men jeg har fått helt jernteppe i situasjonen. Det er egentlig ikke en veldig grov synd, men det er jo litt slik alle jobber, det med å være litt fleksibel av og til. Nyutdannede tolker er ofte litt mer firkantede og redd for å bryte de fastlagte reglene. Erfarne tolker er mykere, mer avslappet og runde i kantene.

Dagfinn: Ja.

Ønsket som formidles her er at tolken skal gjøre noe mer, forstå hva døve egentlig mener og hjelpe til hvis de får jernteppe. Det kan tyde på at de ønsker at tolken skal påta seg rollen som samfunnsarbeider ved å bidra til å bane vei og tilrettelegge for døve i tolkesituasjoner. Didrik støtter tolker som bryter noen regler og mener det er litt slik i alle jobber. Han kaller det å være fleksibel. Tolker som er det Didrik kaller fleksible er myke og avslappede. Det er erfarne tolker. Tolker som ikke velger å gjøre dette kaller han firkantede og redde. Det er nyutdannede tolker. Forventningene fra døve gjør altså noe med tolkenes praksis. Over tid blir tolkene sosialisert inn i en praksis der man gjør litt ekstra for døve. Utdanningen gjør ikke

tolkene fleksible, runde og avslappede, det skjer i praksisfeltet og i møtet mellom döv og tolk. Dermed er det de erfarne tolkene som er mer slik døve ønsker.

Tale, Tuva og Tiril på sin side er ikke komfortable i situasjoner der døve ber om litt hjelp og der døve vil at tolken skal handle på vegne av dem:

Tiril: Gjerne hvis det er telefontolkning og gjerne hvis det er døve som, og det er en ulempe med mye forberedelse. De forklarer, forklarer, forklarer (med tegn) på forhånd at de skal ringe dit og dit og jeg skal det og det. Og så ringer dem, og så tar den hørende i den andre enden telefonen og så bare: ja, tolken du vet jo hva det gjelder, så jeg trenger ikke å si noe, kan ikke tolken bare forklare det for tolken vet det jo.

De tre tolkene liker ikke å bli bedt om å handle og forklare på vegne av døve. I slike situasjoner er de avvisende og ønsker at døve selv skal ordne opp. Når tolkene blir konfrontert med ønsker fra døve om å gjøre litt mer enn bare å tolke, om å være døves talerør, ser de på seg selv som ”bare” en tolk uten makt og myndighet til å gjøre endringer.

Tale: Og så sier vi aldri ifra om at vi synes det er teit.
Tuva: Nei, det er sant. Vi er bare tolk vi, vet du.
Tale: Ja, ikke sant. Vi skal ikke blande oss inn i noen ting.
Tuva, Tiril og Tale: @@
Tale: (Med tegn) Nøytral.
Gro Hege: Tie stille og...
Tuva: Ja @.
Tale: Sist i køen.
Tuva: Ja.
Gro Hege: Ja. Nei. Det er ikke lett.
Tuva, Tiril og Tale: Nei.

Når døve spør, vil tolkene påpeke at de yrkesetiske retningslinjene ikke gir dem noen rettigheter i situasjonen. De skal være nøytrale, tie stille og være sist i køen, og det er ikke lett. Samtidig sier de dette med en munter undertone som kan signalisere at det ikke er slik i praksis – under overflaten. For det er situasjoner der de handler på vegne av døve, men det skjer hovedsakelig på bakgrunn av tolkenes eget initiativ.

Tuva: Det som forundrer meg i mange tolkesituasjoner, stemmetolksituasjoner, det at de gjør den døve mye bedre enn det de er.

Som nevnt tidligere går tolkene inn og endrer kommentarer fra døve til hørende, kommentarer tolkene selv mener er upassende – de endrer bevisst tegn døve *gir* (jfr Goffman 1992:12). I tillegg går de inn og beskytter døve når hørende kommer med frekke kommentarer. Tolkene

fungerer som et filter, som døves talerør begge veier, for å gjøre sannheten om døve og for døve penere. De sier også litt om ansvaret de føler her:

Tiril: Mmm. Men det er liksom aldri sånn at du tenker at, at det liksom alltid, det er bare den døves feil. Ikke på samme måten at en tenker at; åh, det her var forferdelig dum hørende å tolke for den bare mumlet og sa ingen fullstendige setninger. Men sånn tenker tolker aldri om døve. For det liksom skal vi alltid ordne opp i.

Tolkene ser på det som sin oppgave å ordne opp i døves kommunikasjon, ikke hørendes. Det ser ut som tolkene, på tross av hva de tilbakemelder til døve, går inn og hjelper døve. Som en samfunnsarbeider bidrar tolkene til å bane vei for døve. Tolkene står i et dilemma, skal de tolke alt eller tale døves sak? Når døve spør om hjelp utover selve tolkingen, når tolkene føler at det forventes hjelp, er tolkene avvisende. Tolkene sier de bare skal oversette budskapet, og begrunner det med og skjuler seg bak de yrkesetiske retningslinjene. Likevel opptrer tolkene som døves ”advokat”, ambassadør og ”talerør”. De går inn og bevisst endrer og forbedrer tegn døve *gir*, de handler på vegne av døve. Tolkene begrunner det med at ”vi er på lag med døve”.

8.4 Verdi og deltakelse

Hvorfor heter det stemmetolking og ikke vanlig tolking?

Majoritetsspråket i Norge er norsk og det å snakke er uløselig knyttet til det å bruke stemmen. Vokalspråket er ledende i samfunnet og har den sterkeste befestede posisjonen. Andre brukte språk i Norge er minoritetsspråk. For å opprettholde sosial kontroll er man opptatt av å kategorisere og klassifisere ønsket og uønsket atferd (Madsen, Kvaran et al. 2006:101). Det skaper sosial uorden hvis noe kan karakteriseres som både-og (Madsen, Kvaran et al. 2006:189), derfor kan norsk talespråk sees på som det *normale* språket, det de fleste har et forhold til og relaterer seg til (jfr Bauman and May 2004). De andre språkene blir snakket av mindre grupperinger av mennesker – språkene som karakteriseres som de *unormale og marginaliserte*. Norsk (bokmål og nynorsk) og samisk er de offisielle språkene i Norge. De er solid forankret i norsk historie og kultur og har til sammen en bred støtte hos det norske folket. Tegnspråk derimot har ikke det samme solide fundamentet. Noe av bakgrunnen for dette kan være fonosentrismen i storsamfunnet, hvor lyd og hørsel er viktige elementer (Breivik 2007:14). Det å bruke tegnspråk kan i så måte ikke karakteriseres som å snakke.

Sjelen, intellektet og rasjonaliteten var tidligere rangert høyt over kroppen (Engelsrud 2006:15). Kroppen har gjennom lange tider blitt sett på som et sete for synd og skam, uviktig, ond, mekanisk og et ikke-intensjonelt objekt. Mary Douglas (Solheim in Douglas 1997:11) synes ulike kulturelle syn på renhet og urenheter kan knyttes til kroppslige grenser og grenseoverskridelser. "Dirt is matter out of place" hevder Douglas (1997:11 and 21). Det som ikke kan kategoriseres i klart avgrensede grupper blir ekskludert. Det som blir utstøtt er "det urene". For mange fonosentriske mennesker vil nok tegnspråk være urent og mindreverdig. Det vil ikke havne inn i kategorien hvor språk er lyd og har verdi.

Det handler om språkernes ansette verdi, noe Didrik er opptatt av:

Didrik: Ja, en deling. For i denne situasjonen har vi norsk og tegnspråk. Hvis vi sier at oversettelse mellom norsk tale og tegnspråk kalles vanlig tolking, mens fra tegnspråk til norsk tale kalles stemmetolking, da har vi et skille. Det betyr at det er et problem med å være tospråklig på en naturlig måte.

Gro Hege: Oversettelse fra tale til tegnspråk kalles tegnspråktolking... ikke vanlig tolking. Så oversettelse fra tale til tegnspråk kalles tegnspråktolking.

Dagfinn: Tegnspråktolking.

Didrik: Hvorfor kalles det ikke (3 sek pause) taletolking istedenfor? Altså, stemmetolking. Jeg får det ikke helt til å stemme. Norsk tolking? For man bruker jo navnet på språket, det er jo språktolking. Så hvis man oversetter fra tegnspråk så kan man kalle det norsk tolking?

Gro Hege: Ja, det kunne man.

Didrik: Ja, men jeg mener at det ikke er tilfeldig.

Gro Hege: Ok, da så.

Didrik: Så begrepet stemmetolking... Hvis samfunnet har en fordeling der det hadde vært 50 % døve og 50 % hørende, da tror jeg ikke vi hadde hatt den samme problemstillingen i det hele tatt. Da tror jeg det ikke hadde vært en deling med stemmetolking på den ene siden og tegnspråktolking på den andre siden, som to forskjellige ting. Da ville det blitt kalt tolking og det alene. Norsk tegnspråktolking eller tegnspråknorsk tolking. Vi har et skille fordi tegnspråk er et minoritetsspråk, der tegnspråk er B-språket og norsk er hovedspråket.

Didrik mener skillet mellom ulike tolkebenevnelser bidrar til å skille mellom norsk som det normale språket og tegnspråk som B-språket. Per Solvang mener: "Det normale er sosialt konstruert og del av en virksom makt, og ikke gitt av naturen som en standard det sosiale må forholde seg til" (2006:168). Han trekker også frem at normalitet både er en undertrykkende struktur samtidig som den er med på å skape en nødvendig sosial orden (2006:167). Didrik mener bruk av begreper som vanlig tolking og stemmetolking tydeliggjør en undertrykkende struktur. Tegnspråkets status som språk har ikke befestet sin posisjon i samfunnet og derfor har begrepsbruken i praksis fremdeles en undertrykkende effekt. Det er dype normative forståelser som her ligger til grunn.

Tolking fra norsk til tegnspråk kalles av tolker for tegnspråktolking og begrepet stadfester en språktolking. Tolking fra tegnspråk til norsk kalles stemmetolking. Begrepet henvises til at budskapet må tillegges lyd, en stemme, for å få verdi for mottakerne. Begrepet har sitt utgangspunkt i et fonosentrisk samfunn. Begrepet tyder ikke på at det handler om å tolke fra et språk til et annet, men fra en verdi (uten lyd) til en annen verdi (med lyd). Begrepsbruken er diskriminerende og stigmatiserende. Begrepsbruken er også sammenfallende med det Didrik mener er forventninger til gruppen mennesker det tolkes mellom:

Didrik: Jeg bare tenker.. sånn grunnleggende. Hvorfor er det et skille mellom det som kalles vanlig tolking, kan man si, og stemmetolking? (Fryser siste tegn³⁸)

Gro Hege: At jeg skiller? Her i oppgaven mener du?

Didrik: Nei, er det vanlig blant tolker å si at dette oppdraget er stemmetolking? Så betyr det at stemmetolking ikke er et, hva skal jeg si, vanlig oppdrag?

Gro Hege: Tja, det kan du si.

Didrik: Jeg føler det er litt diskriminerende fordi det betyr at vanlige oppdrag er der døve skal sitte passive og nikke og få med seg det som blir sagt, det som hørende sier. Men hvis døve skal prate SELV, da er det ikke et vanlig oppdrag. Sånn cirka.

Oversettelse fra norsk til tegnspråk blir karakterisert som noe alle tolker kan klare. Didrik mener tolkene kaller det vanlige oppdrag, og vanlige oppdrag er der døve er passive mottakere, at tolking fra norsk til tegnspråk handler om informasjonsoverføring fra hørende til døve. Hørende – subjektet, overfører sin kunnskap til døve – objektet. Tolking fra tegnspråk til norsk er vanskelig og blir, ifølge Didrik, sett på som det spesielle og uvanlige, og forventningene til døves deltakelse er lave, både i forhold til hvordan og hva de bidrar med. Funksjonshemmede møter ofte negative sosiale forventninger (Solvang 2000b:172-173). Begrepsbruken her kan tyde på at antagelsen er at døve i liten grad er delaktige og gjennom begrepsbruken blir døves deltakelse eksepsjonell, og ikke dagligdags, forventet og naturlig. Didrik mener begrepsbruken er diskriminerende mot døve og synliggjør negative holdninger: at hørende er de som kan og vet, mens døve har lite å bidra med. For at døves bidrag skal få verdi, må tolkene tilføre budskapet verdi gjennom å gi det sin stemme. Litt senere i fokusgruppen bruker Didrik de samme begrepene selv – vanlig tolking og stemmetolking. Det kan tyde på at bruken av begrepene også har slått rot hos døve.

Tolkenes begrepsbruk (og til dels døves) og forventninger til døves deltakelse blir også synlig på andre måter. Det er noe Dagfinn har lagt merke til:

³⁸ Å la det henge i luften

Dagfinn: Ja. Jeg lurer på hva to forskjellige tolker ville gjort. For som jeg sa i sted, når tolkene ikke forstår hva jeg sier så stopper de meg ikke. Når det er omvendt, når tolkene tolker fra norsk, i møter med hørende der de snakker, da oversetter de til tegnspråk til meg. Hvis det da er noe tolkene ikke får med seg, hvis den hørende mumler litt eller snakker litt fort, da stopper tolkene dem og spør om hva de sier slik at jeg skal få med meg alt. Dette gjør tolkene allerede. Men når det er omvendt, når jeg bruker tegnspråk til dem som de skal oversette, da stopper de meg ikke. Det skulle vært slik her også, at hvis de ikke forstod så skulle de stoppet meg og spurt om igjen. Det skulle vært det samme begge veier. Men ofte stopper tolkene bare de hørende, direkte. Jeg føler det er forskjellsbehandling.”

Gro Hege: Hvis tolken stopper dere og ber dere gjenta. Er det greit?

Dagfinn: Jeg synes det er viktig.

Dagfinn mener tolkene stopper hørende for å være sikker på at de har oppfattet dem riktig, mens det samme gjøres ikke overfor døve, og at tolkenes praksis kan tyde på at de mener det er en forskjell på budskap fra døve og budskap fra hørende. Dagfinn føler tolkene favoriserer hørende. Tolkene er med på å skape eller opprettholde en subjekt-objekt-relasjon mellom partene som kan bidra til ytterligere marginalisering. Dagfinn påpeker at det er viktig at tolkene avbryter og sjekker ut, men samtidig har døve selv påpekt at tolkers avbrytelse er med på å hindre frihetsfølelsen. Tolkene i fokusgruppen vet at avbrytelse er en suksessfaktor i en stemmetolksituasjon og det kan hindre dem og eventuelt andre tolker i å avbryte døves innlegg.

Tolkeprosessen gjør døves deltakelse mer komplisert. Tolkingen skjer simultant, og budskapet kommer frem med noen sekunders forskyvning. Det vil si at tolken tolker hørendes budskap noen sekunder etter at den hørende har ytret det. Det gjør det vanskeligere for døve å smette inn med kommentarer i rett tid. Tolkene trenger tid til å oversette og formidle budskapet og det er nettopp denne tiden som gjør det mer komplisert å komme med kommentarer. Døve får ikke samme betenkningstid som hørende i samme situasjon som ikke bruker tolk. Hvis hørende ikke tilrettelegger for døve i tolkesituasjonene, ved å ha et styrt turtakingssystem, vil samtaletemaet avsluttes før døve har rukket å si sin mening. Dette forteller tolkene om.

Tuva: Ja, så sitter den døve der med hånden i været for å si noe og det snakkes veldig fort.

Tiril: Så blir det alltid stopp for den døve før den skulle...

Tuva: Ja, stoppe den døve. Så er det denne gjengangeren. Hvem har ansvar?

Tolkene ser igjen utfordringene, men henviser til andre å ta ansvar. De selv føler seg bundet av de yrkesetiske retningslinjene. Tolkene er den aktøren i situasjonen som kan begge språkene og de kommunikative reglene som sier når man kan tale og når man bør lytte

(Wadensjö 1998:79-81). Det gir tolkene makt, men de vil ikke gå inn å styre og ta makt over turtakingen. Da synes de at de selv tar for stor plass. Her er det viktig å skille mellom makt over og makt til (Gulbrandsen 2000:85). Tolken har makten til å få situasjonen til å bli likeverdig ved å gå inn og tilrettelegge turtakingssystemet – ifølge Garfinkels begrep indeksikalitet (1984:11). Ved å informere om sin rolle, gi tydelige signaler når døve ønsker ordet og flette inn kommentarer fra døve der de hører hjemme (”Når det gjelder det temaet vi snakket om i sted...”) vil tolken bidra til god samtaleflyt og gjøre situasjonen mer likeverdig mellom hørende og døve.

I tolkesituasjonen handler det også om prioriteringer. Relasjonen subjekt-objekt eller subjekt-subjekt mellom hørende og døve kan påvirkes av valg tolkene gjør i situasjonen. Tolkene uttrykker valgsituasjonen slik:

Tale: Hvem prioriterer dere? Det har jeg som problem, når den døve som sitter diskret med fingeren sin oppe og alle de andre snakker hele tiden. Så du som tolk er i gang med å oversette til tegnspråk hele tiden, liksom.

Tuva: Det blir jo ofte til at du blir sittende sånn, tolke til tegnspråk.

Tiril: Mmm.

Tale: Jeg også. Det er veldig lett at den døve sitter og venter i evigheter. Og kommer ikke til ordet. Og det merker jeg, det har jeg sett flere ganger, at liksom den stemmetolkbiten der blir forsømt. Og hva er grunnen til DET? Er det fordi folk er redd for når den døve skal si noe og de ikke vil stemmetolke eller er det bare fordi at...

Tiril: Bare at nå er jeg så opptatt med å tegnspråktolke at nei det...

Tale: Jeg ser egentlig ikke at du vil si noe liksom, jeg bare tegner videre...

Tuva: Men da tenker jeg, hvorfor sitter den døve med fingeren oppe når alle bare snakker? Hvorfor begynner de bare ikke å tegne han også eller hun?

Tale: Mmm.

Tuva: Men jeg vet ikke. De er gjerne vant til at de må snakke en om gangen, for at folk skal se.

Kommunikasjon mellom døve og hørende bygger ofte på hørendes premisser og turtakingssystem, den som snakker fortest og høyest blir hørt. Det Tale refererer til som tolkenes redsel for å stemmetolke, kan få dem til å velge å fortsette å tegnspråktolke selv om den døve vil komme med innspill, døve blir ignorert og nedprioritert. Slik vil tolkene endre tegn døve *gir* (jfr Goffman 1992:12). Tolkenes redsel for stemmetolking fører til diskriminering av døve som kan føre til en ytterligere marginalisering. Det handler også om ekskludering fra viktige sosiale arenaer (Heggen, Jørgensen et al. 2003:12). Dermed vil marginaliserte døve ha begrenset mulighet til sosial integrering eller til å oppnå sosial deltakelse i relevante sosiale miljø. Det går på tvers av begge gruppers felles ambisjon; døves deltakelse i samfunnet.

Tolkenes redsel for å stemmetolke kan hindre dem i å gjøre sin jobb til det fulle, det får dem til å foreta valg som ikke alltid fremmer døves deltakelse. Redselen kan ha sin bakgrunn i de forventningene de føler døve har til dem, forventninger tolkene selv mener er urealistiske. Døve har skissert at de forventer at tolkene skal tolke 100 % ekvivalent og i tillegg fungere som døves talerør. Forventningene er skyhøye og de krever at tolkene skal innfri. Samtidig forteller de tre om hvor imponert de er over tolkene. De har en ambivalent holdning til sine egne forventninger, i det ene øyeblikket vil de ha perfekte tolker og i det neste lurere de på om de er for kravstore.

For å kunne oppnå sosial deltakelse for døve må først og fremst samarbeidet mellom døve og tolker fungere. Det kan være komplisert å balansere suksesskriteriene hos hver enkelt döv og tolk for å finne den optimale situasjonen, men tillit kan bidra til at de våger å samarbeide med hverandre for å løse kollektive oppgaver (jfr Gulbrandsen 2000:67). Å ha tillit til tolken, at tolken er en del av oss, kan gi døve en følelse av kontroll. Økt følelse av kontroll kan gi en følelse av uavhengighet (Helgøy, Ravneberg et al. 2003:471). Mistillit, som Dennis opplever når tolkene ikke forstår ham, fører til handlingslammelse og isolasjon (jfr Grimen 2009:92). Dennis valgte å avslutte sitt innlegg og gav opp. Hvis slike hendelser skjer til stadighet vil det føre med seg en pessimisme og passivitet. Usikkerheten og mistilliten til tolken kan holde en fra å engasjere seg i samhandling med andre. Døve blir passive, også i situasjoner der tolken eller den hørende kunne vist seg som pålitelige (jfr Grimen 2009:94). Det kan få konsekvenser for døves muligheter til deltakelse i samfunnet og for hvordan døve benytter seg av disse mulighetene. Døve har begrenset kontroll over de tegnene de *gir*. Det gjør det ekstra viktig å opparbeide trygghet og tillit mellom döv og tolk. Tolking er en profesjon, og i relasjon med en profesjonsutøver er faktorer som ”trust”, ”negotiation” og ”professionalism” viktig (Kale and Larson 1998:6). Tolken må være profesjonell og i tråd med gjeldende retningslinjer, kunne samhandle med både den døve og den hørende og ikke minst - være tillitskapende. Både tolken og den døve må innby til samhandling for å få et vellykket samarbeid. En optimal situasjon mellom tolk og döv vil kunne bidra til en sosial frigjøring av døve.

8.5 Utfordringer

Sosial deltakelse er ikke bare avhengig av hvordan relasjonen mellom döv og tolk er. Hvordan den hørende parten opptrer i kommunikasjonen er også med på å fremme eller hemme døves deltakelse. Det er som Tale sier:

... For det hjelper ikke hvor mye jeg avleser så sant ikke disse to klarer å snakke sammen. Eller å ta hensyn til hverandre og sånt. Det spiller jo inn på min følelse etterpå når jeg er ferdig der.

Døve og hørende må ta hensyn til hverandre i kommunikasjonen. Det er jo tross alt de som skal snakke sammen, tolkens oppgave er å gjøre det mulig med en språklig oversettelse. Døve er vant til en kommunikasjonssituasjon med tolk, men det er ikke alltid hørende vet hva det innebærer. Derfor kan det knytte seg frykt og usikkerhet ved å skulle gå inn i en relasjon med en döv. Hilde Haualand er sosialantropolog og stipendiat ved Fafo i Oslo. Hun forteller til Forskerforum (Lindstad 2011:16) at hverdagen i academia kan være ganske strevsom. Det er fordi hun blir så sosial isolert:

Folk har en frykt for å ta kontakt med meg som döv. Jeg får hele tiden selv ansvaret for å inkludere meg.

Frykt og uvitenhet gjør at hørende vegrer seg for å ta kontakt. Dermed får døve ansvaret for å inkludere seg selv. Mangel på inkludering kan føre til en slags sosial undertrykking av døve. I tråd med samfunnsarbeidstenkning bør det være majoriteten som inkluderer minoritetene for å få til en reell deltakelse. Hvis hørende ikke åpner opp for å inkludere døve, vil den reelle deltakelsen for døve i majoritetssamfunnet være minimal. Hvis døve er i en usikker relasjon med tolken og får ansvaret for å inkludere seg selv, kan det være vanskelig når samfunnet er bygget på hørendes premisser, basert på lyd. Deltakelse og tilhørighet bygger på aksept.

9 Aksept – deltakelse – tilhørighet

For å bedre kunne forstå det som skjer i samspillet i en tolkesituasjon vil jeg trekke inn forhold og perspektiver på døvhet som er gjeldende i majoritetssamfunnet. Hvordan døve inviteres inn eller ekskluderes fra arenaer i samfunnet kan påvirke hvordan døve og tolker forholder seg til hverandre. Døves kamp for å fremstå som en språklig og kulturell minoritet med ressurser vil også kunne være med på å påvirke tolkens rolle og døves ønsker for tolkens rolle. I dette kapitlet vil jeg presentere ulike forhold i samfunnet, den konteksten tolkesituasjonene foregår i, og hvordan tolkens rolle aktualiseres her.

Slik jeg ser det er det i dag to ulike perspektiver på døvhet gjeldende, og disse gir seg utslag i hvordan døve ekskluderes eller inviteres inn på majoritetssamfunnets arena. Å presentere perspektivene som to dikotomier, er å forenkle komplekse sosiale hierarkier (Ledwith 2005:138), men det vil gi en oversikt over de to perspektivene som er mest fremtredende.

Ut i fra det ene perspektivet sees døvhet på som et avvik som må habiliteres og rehabiliteres – et medisinsk perspektiv. Det andre perspektivet tar utgangspunkt i døvhet som en sosial konstruksjon. Døve er her en del av en språklig og kulturell minoritet. I en analyse av de faktiske forhold er det viktig å synliggjøre hvordan en gruppe (hørende) kan styre over en annen (døve) – det gjeldende hegemoniet. Holdningene deres dominerer og Gramsci definerer hegemoniet som:

... the intricate complex of practical and theoretical activities with which the ruling class not only justifies and maintains its dominance, but manages to win the active consent of those over whom it rules (in Ledwith 2005:121).

Døve vil, uavhengig av faktisk hørselstap og deres opplevelse av det, oppleve misforståelser og opplevelser av å komme til kort med hørende (Haualand 2002:121-122).

9.1 Medisinsk perspektiv

Ved det medisinske perspektivet legges hørendes premisser til grunn. Deltakelse skjer gjennom at døve i mer eller mindre grad tilpasser seg fonosentrismens gjeldende regler. Døve har ingen verdi i seg selv, men må integreres, på grensen til assimileres, inn i det hørende samfunnet for å få verdi. Først da vil døve ha en tilhørighet til majoritetssamfunnet.

Endringen skjer hos døve, de må bli mer som hørende, og Cochlea implantat³⁹ (CI) er vesentlig her. CI kan bidra til å forsterke lydinntrykk. I dag får 90 % av alle døve barn operert inn CI (Berg 2008:114). Tale er det viktigste språket, slik det også historisk har vært gjennom den orale metoden (Kermit 2006:49). Derfor er fokuset på innlæring av det norske talespråket – gjennom intensiv tale og lyttetrening. Døvheten i seg selv undertrykkes og man later som om den ikke er der. Undertrykkelsen skaper en eksklusjon av døve døve (de som velger tegnspråk istedenfor tale). Døve aksepteres på grunn av deres streben etter å bli som hørende. Hørende føler fremmedfrykt og inviterer ikke inn døve på annen måte enn gjennom tale og hørsel. Undertrykkelse og diskriminering av døve er fremdeles gjeldende.

9.2 Sosial konstruksjon

Gjennom perspektivet døvhets som sosial konstruksjon blir døve akseptert som den de er og de har en tilhørighet til sitt eget miljø. De feirer sin egen forskjellighet og ser ikke på seg selv som personer som mangler noe. Tegnspråk er her et viktig virkemiddel for å skape kontakt. Deltakelsen i majoritetssamfunnet skjer gjennom bruk av tegnspråk og tolk. En god tolk blir en forutsetning for døves deltakelse, CI er ikke avgjørende. Lederen i Norges Døveforbund (NDF), Hanne B. Kvitvær, sier at NDF er positive til at hørselshemmede barn gis hørselstekniske hjelpemidler, deriblant CI (2011:3). Fokuset ligger heller på hvilket språk og hvilke muligheter som benyttes. Flerspråklighet er en styrke. Hun mener det må bli slutt på at foreldre og barn frarådes å lære tegnspråk (2011:3). Med bruk av tegnspråk og tolk kan døve inkluderes, på døves egne premisser. De får beholde sin særegenhet – tegnspråket. Fokuset blir på hva døve har behov for. Det sammenfaller med Freires inkluderingsstanker: for å inkludere må man ta utgangspunkt i menneskene selv og den situasjonen de er i her og nå (Freire and Nordland 1999:69), slik at de får lov til å være subjekter i eget liv. Døve blir her inkludert gjennom kulturens nøkkel, tegnspråket, og akseptert slik de er.

9.3 Myndighetenes påvirkning

Perspektivene lever side om side også gjennom myndighetenes lover, regler og beslutninger. Det gjør det vanskelig for døve og majoriteten å vite hvor grensen går angående det *normale* og det *unormale*, og hva som kreves av dem. Myndighetenes beslutninger gir uttrykk for

³⁹ "CI kan beskrives som et avansert høreapparat som opereres inn i hodet på døve og hørselshemmede med tanke på å restaurere eller å skape hørsel" (Breivik 2006:188). Eriksen, T. H. and J.-K. Breivik (2006). Normalitet. Oslo, Universitetsforlaget.

begge perspektiver, noe som kan gi hørende et ambivalent forhold til døve og gi seg utslag i hørendes frykt for å ta kontakt.

At døves rettighet til tolk er hjemlet i Lov om folketrygd (1997) skyldes at det er en rettighet de har som funksjonshemmede. I Stortingsmelding 23 ”Språk bygger broer” (2008) som ble godkjent i statsråd 23. mai 2008, slås det fast at tegnspråk er et naturlig menneskelig språk på lik linje med andre språk. Det henvises også til opplæringsloven § 2-6 og § 3-9 som gir rett til opplæring *i* og *på* tegnspråk til elever med tegnspråk som første språk. Gjennom Kunnskapsløftet er det forskriftsfestet egne læreplaner for døve og sterkt tunghørte i norsk tegnspråk, norsk, engelsk, drama og rytmikk (Stortingsmelding 23 2008). Samtidig hevder Kunnskapsdepartementet at behovet for tegnspråkopplæring reduseres ved at over 90 % av døve barn i dag får CI og dermed bedre hørsel (2011). Det tilkjenner et dobbeltperspektiv; tegnspråk er både et naturlig, menneskelig språk, men også et kompensatorisk hjelpemiddel i forhold til døves mangel på hørsel. Tegnspråket blir dermed ikke betraktet som et verdifullt språk i seg selv, men som et kommunikasjonsmiddel for døve. I Stortingsmelding 35 (2007-2008) ”Mål og mening” som kom i 2009, påpekes det at det nå er en større forståelse for tegnspråk som et fullverdig språk og ikke som et kommunikasjonsmiddel. Her slås det også fast at norsk tegnspråk skal innlemmes i en felles norsk språklov. I departementets innstilling til Stortingsmelding 35 (Familie-og kulturkomiteen 2009) vises det til at majoritetssamfunnet ofte har sett ned på mennesker med nedsatt hørselsfunksjon og de har betraktet tegnspråk som et erstatningsspråk for norsk tale. Med tegnspråk i en felles norsk språklov vil tegnspråk få en høyere offisiell status.

Paradokset er at samtidig som prioriteringen av døveskolene og miljøene der trappes ned, er prosessen mot å få tegnspråk som et offisielt språk på full vei fremover. Tegnspråkbrukerne ønsker å kjempe for å sikre døves muligheter til økt samfunnsdeltakelse og deres rett til kommunikasjon. Norges Døveforbunds kamp om å få tegnspråk lovfestet som et offisielt språk gir uttrykk for sosial mobilisering rundt tegnspråk. Begrunnelsene for å gjøre norsk tegnspråk til et offisielt språk tar utgangspunkt i oppfølgingen av diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Erlenkamp, Gjøn et al. 2007:1). Det blir påpekt manglende rettigheter, og anerkjennelse av tegnspråk som instrument (Erlenkamp, Gjøn et al. 2007:7). En knapphet på ressurser og andres negative bedømmelse har lenge vært begrensende faktorer (Bauman and May 2004:28). Tegnspråk fungerer som et redskap for informasjonsoppfattelse og kunnskapstilegnelse. Ved å få tegnspråk som et offisielt språk vil man sette fokus på

tegnspråk som et demokratisk virkemiddel og som forutsetning for demokratisk deltagelse på ulike arenaer.

Til tross for at myndighetene, gjennom Stortingsmelding 35, viser et anerkjennende syn på døve som språklig og kulturell minoritet, har oppfølgingen vist et annet syn. Det kan kalles ”false generosity” når hegemoniet skaper en illusjon av demokrati og rettferdighet (Ledwith 2005:122). Allerede eksisterende tilbud til døve får ikke fornyet økonomisk støtte. Det norske tegnspråkordbokprosjektet er lagt på is, tolkestudiets overgang fra Universitetet i Oslo til Høgskolen i Oslo kan medføre fare for kvalitet og tid på forskningen omkring tegnspråk, og tre av fire døveskoler skal legges ned (jfr Kunnskapsdepartementet 2011). Disse tvetydige signalene tilkjennegir begge perspektiver og kampen mellom dem. Det påpekes at utviklingen styres av behov og ikke økonomi, og at forskning viser at pedagogisk sett jobbes det hardt for å inkludere barn i hjemmeskolene (Herland 2011:13). Manglende økonomisk støtte styrer døves faktiske tilbud og dermed styrkes eller svekkes døve som en språklig og kulturell minoritet. Presset er på de døve. Myndighetenes tvetydighet påvirker også hørende. Hegemoniets dominanse er ikke et system, men en prosess. Majoritetens kontroll opprettholdes gjennom vedtak som fattes av styrende organ (Ledwith 2005:121-122). Så fremt ikke en anerkjennelse og aksept av døve som språklig minoritet gjennomsyrrer myndighetenes beslutninger og direktiv, vil det være vanskelig å få majoritetssamfunnet til å følge en aksepterende og anerkjennende linje. Myndighetene kan ikke overføre ansvaret for deltagelse og inkludering på døve, samtidig som de sier de gjør sitt for å skape et inkluderende miljø (jfr Dominelli 2002:185). For å lykkes med et aksepterende og inkluderende vedtak, bør utvidelsen av majoritetens grenser sees på som en berikelse og ikke som en trussel mot hegemoniet.

9.4 Annerledes

Annerledeshet oppfattes ofte som uønsket og truende (Kermit 2006:49). Kunnskap kan fjerne frykten for å ta kontakt. Døves tegnspråk kan i seg selv være fremmed. Dersom døve blir integrert i samfunnet, vil det gjøre døvhet kjent for flere og man vil fjerne noe av mystikken. Samtidig vil integrering føre til at døve mister noe av sitt særpreg – tegnspråkmiljøet og kulturen. Døve barn som er integrert på sin hjemmeskole kan risikere et konformitetspress, og vokse opp som det Midtskogen kaller ”apekatter i bur” (1998). De vil ikke få muligheten til å vokse opp i et språkmiljø der de kan kommunisere fritt med andre på sitt eget språk, og

tegnspråkmiljøet og døvekulturen vil ikke kunne stå like sterkt. Hørendes utrygghet overfor døve kan føre til sinne og usikkerhet hos hørende, og igjen gjøre at de vegrer seg for å ta kontakt med døve. Når hørende oppfatter døve som annerledes, kan det være vanskelig å ta steget mot å inkludere døve. Trygghet vil i større grad føre til at man åpner opp for å inkludere andre (Ledwith and Asgill 2000 in Ledwith 2005:66).

For å lokalisere makt og kontroll er det viktig å se på hvordan makten opprettholdes (Ledwith 2005:127). Ved å gjenskape og bekrefte sin egen normalitet vil hørende opprettholde makten over marginaliserte grupper. Thompsons kaller det "the logic of discrimination" (2001:29). Individuelle fordommer må også sees i fra den sosiale konteksten de er i (Ledwith 2005:129). Thomson (2001:21) mener det er tre ulike nivåer hvor diskriminering og fordommer oppstår - personlig nivå, kulturelt nivå og strukturelt nivå. Disse nivåene må sees i sammenheng fordi de utgjør en interaktiv dynamikk som opprettholder skillene mellom gruppene (Ledwith 2005:129). Permanente endringer skjer kun på bakgrunn av endringer på alle tre nivåene. For å kunne endre hørendes fordommer og diskriminerende- og ikke-inkluderende praksis må temaet tas opp i en sosial og politisk kontekst. En kritisk tilnærming og en åpenhet for å avdekke holdninger og verdier bør være det første steg (Ledwith 2005:129).

Foreldre som får hørselshemmede barn står under sterkt press. Den medisinske og fonosentrisk styrende makt presser på for å få foreldre til å velge CI og hjemmeskole for sine døve barn (Breivik 2005:22). Foreldrene er en del av den hørende kulturen og med sine normative "regler" internalisert og akseptert som sunn fornuft (jfr Ledwith 2005:121). Ifølge Ledwith vil den dominante ideologien påvirke hvordan vi ser verden og handler i den. Den skaper en falsk bevissthet som ikke setter spørsmålstegn til det som oppleves som virkelighet (Ledwith 2005:71). Foreldrene ønsker det *normale* for sitt barn og det kan være svært vanskelig å bryte ut og velge noe annerledes. Når døvhets og tegnspråk blir vist og forklart som et avvik også av myndighetene, er det lett å velge integreringsløsningen. Det blir vanskelig for foreldrene å velge et språk for sitt barn som de selv ikke kan. De vil velge sitt eget språk, norsk talespråk, for å holde barnet nært seg. Når det i 2014 bare vil være *en* landsdekkende døveskole igjen, vil foreldrenes valg bli "lettere". Hvem ønsker å velge for sitt barn et språk som få andre i nærheten kan, og som innebærer at man må reise flere hundrede mil for å finne et skolemiljø? Gjennom et strategisk valg på makro-nivå, har myndighetene styrt den hørende majoriteten på mikro-nivå. De fleste foreldre vil velge norsk tale heller enn norsk tegnspråk. Selv om myndighetenes argumentasjon bygger på at flere og flere ønsker å

gå integrert i hørende skoler, vil også konsekvensen av vedtaket føre til det. CI gir muligheter for hørsel på linje med et avansert høreapparat. Etter mange år med CI-operasjoner er de sosiale konsekvensene foreløpig ikke kjent. Barn som har blitt operert er snart på vei inn i en ungdomstid der kommunikasjon med venner er viktig. Det vil bli spennende å se om CI-barn vil oppleve det samme som Midtskogen: en identitetskrise når kommunikasjon på norsk tale ikke lenger fungerer godt (1998). Ifølge Nodeland, talsmann for "Døvebevegelsen", kan vi skimte konturene av et slikt scenario allerede i dag (Sletten 2011:4).

9.5 Sosial kapital og aksjon

De fleste døve har en bred kontaktflate og stor sosial kapital innad i miljøet. Døve som har valgt å være en del av døvemiljøet og kulturen har en sterk felles identitetsfølelse. Hegel (1821) påpeker at sosiale nettverk er bærere av identitet, tilhørighetsfølelse og moralske budskap. Nettverkene er et uttrykk for sosial integrasjon. En manglende tilknytning til slike nettverk kan defineres som utestenging (in Lorentzen 1997:71). Den sterke felles identiteten og erfaringsgrunnlaget har kanskje bidratt i stor grad til opprettelse av organisasjoner *av* og *for* døve. Uten det ville nok den kollektiv aksjoneringen vært svekket (Ledwith 2005:66).

Allerede på slutten av 1800-tallet ble de første døveforeningene stiftet (Haualand 2008:14) og i 1918 ble den landsdekkende, interessepolitiske organisasjonen Norges Døveforbund (NDF) stiftet (Haualand 2002:7). Organisasjonen har en sterk posisjon i døvesamfunnet, 50 % av alle døve i Norge er medlem (Haualand 2002:8). De fleste organisasjoner er både *for* og *av* døve. Det tyder på en sterk grasrotbevegelse i døvemiljøet, det har startet med de små historiene som medlemmene har erfart. Deres felles døve identitet og tegnspråk er utgangspunktet for mobiliseringen. De siste 20 årene har kampen dreid seg om døves rett til et tilgjengelig samfunn. Selv om organisasjonen har en lang tradisjon og står sterkt i miljøet, har den ikke alltid hatt gjennomslagskraft med sine momenter ovenfor det hørende hegemoniet. Med sine 2000 medlemmer skal NDF balansere mellom å fungere samlende for medlemmer som ser på seg selv som en del av en språklig og kulturell minoritet, samtidig som organisasjonen skal ivareta hvert enkelt individs rettigheter, uavhengig av identitetsmessige eller kulturelle forhold. Uten et balansert fokus på fire forskjellige nivå; individ, små grupper, institusjons- og samfunnsnivå, vil en organisasjon ikke lykkes i å skape sosial endring (Hope and Timmel 1984:21 in Ledwith 2005:94). Det brede fokuset gjør gjerne at gjennomslagskraften blir begrenset. En større organisasjon, med medlemmer fra flere hold, vil kunne gjøre mer for

døvesamfunnet. "If we are not heard with respect, our voices are silenced" (Ledwith 2005:62). Det er viktig å være med å bidra ved å gi sin stemme for at døve skal bli hørt. Det er starten på "emancipatory practice" (Ledwith 2005:63). Tolkene kan her være en brikke i det spillet. Døve i fokusgruppen fortalte at det var viktig å få tolkene med i miljøet. Tolker som er en del av oss døve kan bidra til å øke døves sosiale kapital. En viktig del av det bygger på tillit (Lorentzen 1997:71). Opparbeidede tillitsrelasjoner kan tas i bruk for nye formål, fordi tillit fører til respekt og verdighet som kan bidra til sosial mobilisering.

Døve selv fortsetter å kjempe for sine rettigheter som en språklig og kulturell minoritet. NDF, FONTS⁴⁰ og andre organisasjoner og aksjonsgrupper har kjempet i mange år og kjemper fortsatt. Aksjonsgruppen "Døvebevegelsen" har allerede gjennomført syv markeringer mot Kunnskapsdepartementets vedtak om å legge ned døveskolene (Sletten 2011:4). Vedtaket har skapt sterke følelser hos døve og sterke følelser er nært knyttet til motivasjon for aksjon (jfr Hope and Timmel 1984:8 in Ledwith 2005:59). Mange ungdommer har deltatt og gruppens talsmann, Petter Nodeland, sier: "Vi har alle sett mange integrerte elever som kommer til døveskolene når integreringen har sviktet". De setter et likhetstegn mellom integrering og sosialt tap. De mener integrering fremmer ensomhet og sosialt fravær. Deltakelse er vanskelig når det må skje på hørendes premisser (Sletten 2011:4). Når skolene nedlegges, gir staten ansvaret for opplæring av døve barn til kommunene. Statped skal bidra med utredning, rådgiving og evaluering av tiltak (Sandstad 2011:20). Opplæringstilbudet skal ivaretas, men tegnspråkmiljøet raseres.

Samtidig feirer døve seg selv innad i gruppen. Hvert år arrangeres døves kulturdager i Norge. I år gjennomføres kulturdagene i Oslo og en av postene på programmet er et foredrag med tittelen "Fordeler ved å være døv?!" (Kulturdagene 2011:12). Noen av spørsmålene foredraget skal gi svar på er; "Hvis vi skal lykkes med å delta fullt og helt på alle samfunnets områder må vi heller spørre om døves muligheter fremfor døves begrensninger. Kan hende vi har noen fordeler av denne døvheten?" og "Hva kan storsamfunnet lære av døve eksempler?" (Kulturdagene 2011:12). Dette kan sees på som et motperspektiv på døvhet som et avvik, for å forstyrre hegemoniets medisinske perspektiv (Ladd 2005:17). Ved å vende det som blir sett på som en svakhet om til en styrke, kan avviket gjøres om til noe positivt, også i andres øyne, som igjen kan føre til en aksept for noe som er annerledes (Ladd 2005:17).

⁴⁰ Forening for Norsk Tegnspråk

9.6 Utviklingsarbeid

Samfunnsarbeid er en prosess med et mål om å forbedre det eksisterende. NDF, aksjonsgruppen "Døvebevegelsen" og andre organisasjoner og grupperinger har trekk av det som i følge Minkler og Wallerstein kalles "community building" (2005:28). Community avgrenses ikke bare i geografiske områder, men kan bestå av andre grupperinger som blant annet har felles identitet (Hunter 1975 in Minkler and Wallerstein 2005:29), her; døve og brukere av tegnspråk. "Power to" og "power with" er begreper som døves organisasjoner kan kjenne seg igjen i. De er "bottom-up" organisasjoner, som hjelper døve å formidle deres behov, og som ser til at behovene møtes. Når gruppen selv har definert problemet og målet, er det viktig å vite hvordan man kan mobilisere ressurser, og å utvikle og implementere strategier for å nå målene. Når arbeidet starter innenfra i gruppen kalles det "community building" (Minkler and Wallerstein 2005:28). I denne sammenheng er empowerment et av målene, det vil si at grupper skal få kontroll over deres eget liv og deres omgivelser. Aksjonsgruppene bærer preg av sosial aksjon fordi de er både mål- (få til endring) og prosessrettet (fungere samlende for døve med felles identitet) (jfr Rothman 2001:36). Forskning gir et godt grunnlag i arbeidet med "community development" (Ledwith 2005:72). Det vil gi døve kunnskap som kan nyttes i arbeidet mot endring på et politisk plan. Forskning med mennesker er her viktig. Målet er å redusere forskjellen i makt og ressurser mellom undertrykkende og undertrykte grupper. Døve vil ha gjennomslag for sine rettigheter som språklig og kulturell minoritet ved å bevare institusjoner som er viktig for dem. De vil også inkluderes i samfunnet på egne premisser.

I "community building" er det flere faktorer som er relevante: empowerment, kritisk bevissthet basert på refleksjon og aksjon rundt endring, og å kartlegge gruppens styrker og muligheter til å mobilisere og endre. I tillegg er det relevant å ta utgangspunkt i menneskenes reelle behov og se på sosial kapital som fremmer samarbeid og målbevissthet som samler gruppen (Minkler and Wallerstein 2005:35). Empowerment defineres som

... a social action process by which individuals, communities, and organizations gain mastery over their lives in the context of changing their social and political environment to improve equity and quality of life (Rappaport 1984, Wallerstein 1992 in Minkler and Wallerstein 2005:34).

Rissel (1994) deler empowerment i psykologisk empowerment og community empowerment (in Bracht, Kingsbury et al. 1999:86). Psykologisk empowerment kan karakteriseres som en

subjektiv følelse av større kontroll over eget liv. Community empowerment kan defineres som faktisk styrking av makt som en følge av økte ressurser. Empowered døve vil få muligheter til deltakelse på ønskede arenaer. For å skape endring er dialogen med mennesket der de er, viktig (Freire and Nordland 1999:69). Å møte døve med en tanke om at de mangler hørselen, vil føre til at døve ikke blir møtt som likeverdige mennesker. Døves reelle behov er ikke å endre på hørselen. Døve vil aksepteres som de er og som brukere av tegnspråk. Haualand (2002:129) skriver at ”kravet om aksept for en annerledes kommunikasjonsform og muligheten for å bevare et rikt tegnspråklig miljø har vært mer påtrengende for døvebevegelsen enn krav om tilrettelegging for individuell deltakelse i et overveiende talespråklig miljø”. Døve ønsker ikke å inkluderes for en hver pris. Inkludering skal først og fremst skje på døves egne premisser. For å gjøre inkludering mulig er det viktig å tilrettelegge for en åpen dialog og en enhetlig refleksjon om verden som skal forandres og gjøres menneskelig (Freire and Nordland 1999:72-73). Dialogen er med på å skape handling for å frigjøre menneskene fra den situasjonen de er i. Freire refererer til dialogen som en skapende handling som ikke bør brukes for å herske over andre mennesker ved å redusere dialogen til en handling der ideer overføres fra en person til en annen (Freire and Nordland 1999:72-73). For å skape en grobunn for den gode dialogen er det viktig med tro, kjærlighet og tillit. Som Freire sier: ”Tro på mennesket er et krav à priori for å etablere en dialog” (Freire and Nordland 1999:75).

Døve ønsker å bli møtt som likeverdige mennesker med bare et annet språk enn majoriteten. Endringer til det bedre og aksjonen må starte fra innsiden, gruppen døve selv må ha et mål med endringsarbeidet slik aksjonsgruppen ”Døvebevegelsen” har. Døves styrke ligger i felles identitet og deres evne til å se fordeler med døvheten. Styrken må videreutvikles til å skape en kritisk bevissthet til sin situasjon og samfunnet ellers (jfr Minkler and Wallerstein 2005:44). I denne sammenheng kan Rissels fem ulike trinn i en samfunnsorganiseringsprosess være nyttig (Bracht, Kingsbury et al. 1999:89-103). Å gjøre en samfunnsanalyse er det han mener er et viktig første steg. Deretter skal man fokusere på selve organiseringen av prosjektet og prosessen. På det neste trinnet skal ideene og planene igangsettes. Det fjerde trinnet handler om å implementere prosjektet i lokalmiljøet eller i allerede eksisterende prosjekt. Evalueringsresultater og igangsetting av nye aktiviteter er siste trinn i modellen. Slike ulike modeller kan være nyttige ved igangsetting og videreføring av ulike prosjekter og gi et innblikk i hva som forventes underveis i prosessen. Hvis døve, gjennom en slik prosess, bygger allianser med andre for å få flere ressurser i kampen mot fonosentrismen, er man på

vei mot målet: inkludering på døves premisser. Relevante spørsmål må stilles for å kunne ha fokus på en kritisk tilnærming til dagens praksis (Ledwith 2005:84). Spørsmålene bør også danne grunnlaget for evaluering av gjennomførte aksjoner. Det mest effektive er å ha en balansert prosess, og variere mellom kommunikasjon, refleksjon, aksjon og forskning (Ledwith 2005:76).

9.7 Tolkens rolle

Ikke-undertrykkende praksis søker å forbedre sosiale relasjoner for marginaliserte og ekskluderte grupper. Fokuset er på sosial rettferdighet innenfor en demokratisk ramme (Dominelli 2002:181). Relasjonen mellom mennesker må sees i en større sosial sammenheng, et kollektivt nivå. Døve må sees på som mennesker med verdi og ressurser og en refordeling av makt kan gjøre det mulig. Forholdene i samfunnet virker inn på relasjonen mellom døve og tolker, og relasjonen kan igjen påvirke døves muligheter. Tolkene har en viktig rolle for at døve kan tre frem som ressurser. Utfallet av tolkesituasjonen kan påvirke døves reelle deltakelse i samfunnet og derigjennom deres sosiale deltakelse og sosiale kapital. Med gode tolkeferdigheter og etiske vurderinger i tolkesituasjonen kan tolkene bidra med en ekvivalent tolking. Som en del av døvemiljøet kan tolkenes tolkning gjøres med bakgrunn i døves forståelse og dermed gjøre oversettelsen mer ekvivalent. Begrepet stemmetolking signaliserer at lyden er det betydningsfulle. Det underkjenner det visuelle tegnspråket som språk. Da er stemmetolking en undertrykkende begrepsbruk. Norsk tolking og tegnspråktolking beskriver retningen oversettelsen foregår i. Det er en begrepsbruk som viser større aksept for språkernes likeverdighet.

For at døve skal kunne komme til ordet må tolkesituasjonen fungere overfor hørende. For at tolkesituasjonen skal fungere må det være tillit mellom døve og tolker. Den tilliten er i noe utstrekning basert på hvordan døve oppfatter tolken som insider i en døvekultur og at tolkens innsats bidrar til at den døve har større kontroll i tolkesituasjoner med hørende part. Dette sammen med reell deltakelse er viktige begrep rundt empowerment (jfr Minkler and Wallerstein 2005:34) og noe tolkene i en god relasjon med døve kan legge til rette for. Deltakerne i fokusgruppen med døve hentyder at tolking er mer enn en ekvivalent oversettelse. De ønsker å utvide tolkerollen til å gjelde oppgaver som man betegner som oppgaver for en samfunnsarbeider. Deres uttalelser kan tyde på at de ønsker å bruke tolkene som døves ambassadører, en praksis de tre tolkene utfører selv om de ikke uttaler den

offentlig. Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer sier at tolken skal fremme en likeverdig deltakelse for å skape en god samtaleflyt mellom partene (2011). Det kan åpne opp for en bredere forståelse av tolkerollen, og kan skape et behov for å diskutere hva som kan aksepteres på veien mot å etablere en likeverdig deltakelse og god samtaleflyt.

9.8 Oppsummering

De første som tolket kom fra døvemiljøet og var døves ører. De viste solidaritet med døve, en praksis som også gjorde seg gjeldende i tolkenes yrkesetiske retningslinjer på 1990-tallet (Sander 1999:286). Tolkene var døves ambassadører. På veien mot å gjøre tolkeyrket til en profesjon har retningslinjene endret seg. Tolkene skulle etter hvert konsentrere seg om å tolke ekvivalent. På bakgrunn av Dennis, Dagfinn og Didrik uttalelser synes jeg de antyder at de fremdeles ønsker en tolkerolle som inneholder noe mer enn å tolke ekvivalent. Tiril, Tale og Tuvas fortellinger om handling kan tyde på at praksisen som døves talerør fremdeles gjelder. Her kan det være et behov for å diskutere hvordan dette kan settes i system. Målet er å la døve ”komme til ordet”, og forhold på individnivå og samfunnsnivå både fremmer og hemmer slik deltakelse. Å diskutere mulighetene for tolkens rolle kan bidra til bedre betingelser for døves deltakelse.

Forskning med røtter i sosialkonstruktivistisk perspektiv har ofte som ambisjon å forbedre situasjonen for mennesker med funksjonsnedsettelse (Froestad, Solvang et al. 2000:16). Med mitt prosjekt har jeg forsøkt å tydeliggjøre momenter som er utfordrende i en stemmetolksituasjon og samtidig tydeliggjøre hva døve og tolker gjør for å forbedre sine muligheter for en god kommunikasjonssituasjon.

Referanser

- Aase, T. H. and E. Fossåskaret (2007). Skapte virkeligheter: kvalitativt orientert metode. Oslo, Universitetsforl.
- Alver, B. G. and Ø. Øyen (1997). Forskningsetikk i forskerhverdag: vurderinger og praksis. [Oslo], Tano Aschehoug.
- Anjum, R. L. (2006). En språklig verden - noen tanker om språk og erkjennelse. Tegn som språk - en antologi om tegnspråk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: s 199-212.
- Arbeids-ogvelferdsdirektoratet (2011). Rundskriv til Folketrygdloven §10-7 bokstav f - Tolkehjelp for hørselshemmede. Arbeids-ogvelferdsdirektoratet, Arbeids-ogvelferdsetaten. **Rundskriv**.
- Arbeids-ogvelferdsetaten. (2011). "Praktiske opplysninger om tolk og tolk-ledsagerhjelp." <http://www.nav.no/Helse/Hjelpemidler/Tolketjenesten/Praktiske+opplysninger>. Retrieved 26.05.11, 2011.
- Arnstein, S. R. (1969). "Ladder of citizen participation." AIP Journal(July 1969): 216-224.
- Barber, E. (1976). Sociological Ambivalence. Sociological Ambivalence and Other Essays. R. K. Merton. New York, The Free Press: s 3-31.
- Bauman, Z. and T. May (2004). Å tenke sosiologisk. Oslo, Abstrakt forlag.
- Becker, H. and R. R. Faulkner. (2009). "Studying something you are part of: the view from the bandstand." Retrieved 23.04., 2009.
- Berg, E. (2008). Ungdom og framtiden. Tegnspråkets fremtid - vårt felles ansvar. H. Herland. Bergen, Norges Døveforbund: s 107-117.
- Berge, S. S. and E. Raanes (2008). Rapport fra konferansen TSS: Tolking med tegn-som-støtte. Trondheim, Høgskolen i Sør-Trøndelag
- Bloor, M. (2001). Focus groups in social research. London, Sage.
- Bogaerde, B. v. d. (2010). Voicing Barriers. EFSLI trainers' seminar. B. v. d. Bogaerde. Helsinki, European forum for Sign Language Interpreters. **1**: 35 s
- Bracht, N., L. Kingsbury, et al. (1999). A five-stage community organization model for health promotion. Health promotion at the community level: new advances. N. F. Bracht. Thousand Oaks, California, SAGE Publications. **2 utg**.
- Brandth, B. (1996). Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst. Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter and R. Kalleberg. Oslo, Universitetsforlaget: 145-165.
- Breivik, J.-K. (2007). Døv identitet i endring. Oslo, Universitetsforlaget AS.

- Breivik, J.-K., H. M. Haualand, et al. (2002). Roma - en midlertidig døv by! Deaflympics 2001. Bergen, Rokkan Senteret.
- Breivik, J. K. (2005). "Vulnerable but strong; Deaf people challenge established understandings of deafness." Scandinavian Journal of Public Health **33 (Suppl 66)**: 18-23.
- Cornwall, A. (2008). "Unpacking "Participation": models, meanings and practices." Community Development Journal **43**(3 July): 269-283.
- Dahl, L. S. (1996). Tolking og livskvalitet: en kvalitativ studie av noen døves erfaringer som brukere av tolketjenesten for hørselshemmede. Oslo, Universitetet: 163, [17]s.
- Danermark, B. (2005). Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp. B. Danermark. Lund, Författerna og Studentlitteratur: 24.
- Davis, K. K., J. S. Davis, et al. (2004). "In motion, out of place: the public space(s) of Tourette Syndrome." Social Science and Medicine **59**(1): 103-112.
- Dominelli, L. (2002). Anti-oppressive social work theory and practice. Basingstoke, Hampshire [England], Palgrave Macmillan.
- Douglas, M. (1997). Rent og urent: en analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu. Oslo, Pax Forlag.
- Endresen, R. T., H. G. Simonsen, et al. (1996). Innføring i lingvistik. Oslo, Universitetsforlaget AS.
- Engelsrud, G. (2006). Hva er kropp. Oslo, Universitetsforlaget.
- Eriksen, T. H. and J.-K. Breivik (2006). Normalitet. Oslo, Universitetsforlaget.
- Erlenkamp, S. (2010). Explaining the challenges of sign to speech interpreting. EFSLI trainers' seminar. S. Erlenkamp. Helsinki, European Forum for Sign Language Interpreters **1**: 24 s.
- Erlenkamp, S., S. Gjøn, et al. (2007). Begrunnelser for å gjøre norsk tegnspråk til offisielt norsk språk. Oslo, Norges Døveforbund: 18.
- Estensen, M. B. (2011). "Tolkestudiet reddes av HiO." <http://universitas.no/nyhet/55685/tolkestudiet-reddes-av-hio>. Retrieved 19.01.11, 2011.
- Europe, L. P. D. o. t. C. o. (2001) "A Teachers Guide to the Common European Framework", 11 s.
- Familie-ogkulturkomiteen (2009). Instilling frå familie- og kulturkomiteen om Mål og meining. Ein heilskapeleg norsk språkpolitikk. Kultur-ogkirkedepartementet. Oslo, Familie- og kulturkomiteen: 32.

- Freire, P. and E. Nordland (1999). De undertryktes pedagogikk. Oslo, Ad notam Gyldendal.
- Froestad, J., P. Solvang, et al. (2000). Funksjonshemning, politikk og samfunn. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Garfinkel, H. (1984). Studies in ethnomethodology. Cambridge, Polity Press.
- Gergen, K. J. (1997). Virkelighet og relationer: tanker om sociale konstruktioner. København, Dansk psykologisk forlag.
- Gilje, N. and H. Grimen (1993). Samfunnsvitenskapenes forutsetninger innføring i samfunnsvitenskapenes vitenskapsfilosofi. Oslo, Universitetsforlaget.
- Gjøn, S. (2008). Verdens beste tolkeordning. Tegnspråkets fremtid - vårt felles ansvar. H. Herland. Bergen, Norges Døveforbund: 139-145.
- Goffman, E. (1992). Vårt rollespill til daglig: en studie i hverdagslivets dramatikk. Oslo, Pax.
- Grimen, H. (2009). Hva er tillit. Oslo, Universitetsforlaget.
- Grue, L. (2006). "Funksjonshemning, retorikk og forståelse." Dokumentasjonssenterets skriftserie 01/06(01): 38.
- Grønmo, S. (1996). Forhold mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen. Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter and R. Kalleberg. Oslo, Universitetsforlaget: 73-108.
- Gulbrandsen, T. (2000). "Om tillit." Sosiologi i dag 30(3): 67-95.
- Halkier, B. (2002). Fokusgrupper. Frederiksberg, Samfundslitteratur & Roskilde Universitetsforlag.
- Handberg, T.-B. (2008). Tospråklighet et gode. Tegnspråkets fremtid - vår felles ansvar. H. Herland. Bergen, Norges Døveforbund: 67-76.
- Haualand, H. (2006). Et samfunn uten sted. Tegn som språk S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS. **1**: s 17-32.
- Haualand, H. (2008). Døvesamfunnet, hvem, hva og hvor er det? Tegnspråkets fremtid - vårt felles ansvar. H. Herland. Bergen, Norges Døveforbund: 9-21.
- Haualand, H. M. (2002). I endringens tegn: virkelighetsforståelser og argumentasjon i døvebevegelsen. [Oslo], Unipub.
- Heggen, K., G. Jørgensen, et al. (2003). De andre: ungdom, risikoner og marginalisering. Bergen, Fagbokforlaget.
- Helgøy, I., B. Ravneberg, et al. (2003). "Service Provision for an Independent Life." Disability & Society 18(4): 471-487.

- Herland, H. (2011). Direktøren på Statped Vest svarer. Døves tidsskrift. Oslo, Norges Døveforbund. **90**: s 12-13.
- Hjort, P. (2008). Tolkeutredningen 2008: Framtidens tolke- og kommunikasjonstjenester for døve, døvblinde og hørselshemmede. Oslo, Arbeids- og velferdsetaten NAV: 109 s.
- Jareg, K. and Z. Pettersen (2006). Tolk og tolkebruker: to sider av samme sak. Bergen, Fagbokforlaget.
- Kale, A. and H. W. Larson (1998) "The Deaf Professional and the Interpreter: A Dynamic Duo." 1-7.
- Kalleberg, R. (1996). Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter and R. Kalleberg. Oslo, Universitetsforlaget: 26-72.
- Kermit, P. (2006). Tegnspråk og anerkjennelsen av døve som en språklig minoritet. Tegn som språk - en antologi om tegnspråk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: s 47-59.
- Kultur-ogkyrkjedefartementet (2007-2008). Stortingsmelding nr. 35: Mål og mening - Ein heilskapeleg norsk språkpolitikk. R. S. II.
<http://www.regjeringen.no/nn/dep/kud/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2007-2008/stmeld-nr-35-2007-2008-.html?showdetailedtableofcontents=true&id=519923> Retrieved 12.04.11, Regjeringen. **10**.
- Kulturdagene (2011). Fordeler ved å være døv?! Døves kulturdager, Oslo, Døves Tidsskrift.
- Kunnskapsdepartementet. (2011, 10.02.11). "Statpeds skole for døvblinde videreføres." Nyhet Retrieved 11.03.11, 2011.
- Kvale, S., S. Brinkmann, et al. (2009). Det kvalitative forskningsintervju. Oslo, Gyldendal akademisk.
- Kvitvær, H. B. (2011). La skolene for hørselshemmede leve! Døves tidsskrift. Oslo, Norges Døveforbund. **91**: 1.
- Ladd, P. (2003). Understanding deaf culture: in search of deafhood. Clevedon, Multilingual Matters.
- Ladd, P. (2005). "Deafhood: A concept stressing possibilities, not deficits." Scandinavian Journal of Public Health **33 (Suppl 66)**: 12-17.
- Ledwith, M. (2005). Community development: a critical approach. J. Campling and M. Ledwith. Bristol, UK, Policy Press: xvi, 196 s.
- Leiulfsrud, H. and B. Hvinden (1996). Analyse av kvalitative data: Fiksérbilde eller puslespill? Kvalitative metoder i samfunnsforskning. H. Holter and R. Kalleberg. Oslo, Universitetsforlaget: 220-239.

- Lindstad, S. (2011). "Hinderløperne." Forskerforum **42**(6): s 12-17.
- Lomheim, S. (1995). Omsetjingsteori. Oslo, Universitetsforlaget.
- Loona, S. (2002) "Språk, tenkning og tospråklighet." Senter for kompetanseutvikling i den flerkulturelle skolen.
- Lorentzen, H. (1997). "Integrasjon og utstøting i sivilsamfunnet." Dansk sociologi(Nr. 1).
- Lovomfolketrygd (1997). Lov om folketrygd (folketrygdloven). Lov 1997-02-28 nr 19. Arbeidsdepartementet. www.lovdata.no, Arbeidsdepartementet.
- Madsen, B., I. Kvaran, et al. (2006). Sosialpedagogikk: integrering og inkludering i det moderne samfunnet. Oslo, Universitetsforlaget.
- Metzger, M. (1999). Sign language interpreting: deconstructing the myth of neutrality. Washington, Gallaudet University Press.
- Midtskogen, A. (1998). Fra det medisinske til det kulturelle. Norge, Døves video.
- Miles, M. B. and A. M. Huberman (1994). Qualitative data analysis: an expanded sourcebook. Thousand Oaks, California, Sage.
- Mindess, A., T. K. Holcomb, et al. (1999). Reading between the signs: intercultural communication for sign language interpreters. Yarmouth, Maine, Intercultural Press.
- Minkler, M. and N. Wallerstein (2005). Improving health through community organization and community building. Community organizing and community building for health M. Minkler. New Brunswick, N.J., Rutgers University Press. **26-50**: xi, 489 s.
- Morgan, D. L. (1996). "Focus groups." Annual Review of Sociology **22**(1996): 129-152.
- Morgan, E. F. (2008). Interpreters, Conversational Style, and Gender at Work. Deaf professionals and Designated Interpreters - A new paradigm. P. C. Hauser, K. L. Finch and A. B. Hauser. Washington DC, United States, Gallaudet University Press s 66-80.
- Mosand, N. E. and A. K. Malmquist (1996). Se mitt språk!: språkbok : en innføring i norsk tegnspråk. Bergen, Døves forlag AS.
- Mulac, A., D. R. Seibold, et al. (2000). "Female and male managers' and professionals criticism giving - differences in Language Use and Effect." Journal of language and social psychology **19**(4): s 389-415.
- Möllering, G. (2001). "The Nature of Trust: From Georg Simmel to a Theory of Expectation, Interpretation and Suspension." Sociology **35**(2): s 403-420.
- Møthe, S. (2009). Et vitenskapsteoretisk grunnlag for kvalitativ forskning. Rapporter fra Høgskolen i Buskerud. S. Møthe. Kongsberg, Høgskolen i Buskerud. **70**: 82s.

- Nilsson, A.-L. (1997). Forskning om teckenspråkstolkning - en översikt. Stockholm, Tolk- och översättarinstitutet och Anna-Lena Nilsson.
- Ohna, S. E. (2001). Å skape et selv: døves fortellinger om interaksjoner med hørende. [Oslo], Unipub: 422 s.
- Payne, R. (2008). "Nine Powerful Practices." Educational Leadership **65**(7): 48-52.
- Peterson, V. S., T. S. Zahl, et al. (2006). Å vokse opp med døve foreldre. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: 33-46.
- Rothman, J. (2001). Approaches to Community Intervention. Strategies of Community Intervention: Macro Practice. J. L. E. Jack Rothman, John E. Tropman. Itasca, F.E. Peacock Publishers: 27-64.
- Røkenes, O. H. and P.-H. Hanssen (2006). Bære eller briste. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker. Bergen, Fagbokforlaget.
- Sandberg, S. and W. Pedersen (2006). Gatekapital. Oslo, Universitetsforlaget.
- Sander, T. J. (1993). Døveorganisasjonen i kamp gjennom 75 år: Norges døveforbund 1918-1993. Bergen, Døves forlag AS.
- Sander, T. J. (1999). Før døvetolkene ble en yrkesgruppe. Døvetolk- og døvblindetolkeyrkets fremvekst i Norge. H. Woll. Bergen, Døves Forlag AS: 13-28.
- Sandstad, S. (2011). Draumen og visjonane lever. Bergens Tidende. Bergen, Bergens Tidende: s 20.
- Schröder, O.-I. (2006). Likt og ulikt - Innføring i forskjeller mellom norsk og norsk tegnspråk. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS: 240s.
- Schröder, O.-I. and A. M. Vonen (2003). Tegnspråk som undervisningsspråk i en tospråklig døveundervisning. Spesialpedagogikk. Oslo, Cappelen akademisk forlag: s. 535-556.
- Skaten, I. (2005). Tolk, døvetolk - eller tegnspråktolk? Sosiologisk institutt. Bergen, Universitetet i Bergen. **Mastergrad**: 109 s
- Sletten, M. (2011). Markerte seg for syvende gang. Døves Tidsskrift. Oslo, Norges Døveforbund. **92**: 4-5.
- Solvang, P. (2000). "The emergence of an us and them discourse i disability theory." Scandinavian Journal of Disability Research **2**(1): 3-20.
- Solvang, P. (2000b). Funksjonshemningen og det normale - om nødvendigheten av å balansere. Funksjonshemning, politikk og samfunn. J. Foestad, P. Solvang and M. Söder. Oslo, Gyldendal Akademisk 163-175.
- Solvang, P. (2002). Annerledes: uten variasjon, ingen sivilisasjon. Oslo, Aschehoug.

- Solvang, P. (2006). Problematisering, utdefinering eller omfavnelse? Om normaliteten. Normalitet. T. H. Eriksen and J.-K. Breivik. Oslo, Universitetsforlaget: 167-186.
- Språkrådet. (2011). "Normering - Kva er normering?" <http://www.sprakradet.no/nb-no/Tema/Stedsnavn/Normering/>. Retrieved 31.01.11, 2011.
- Stadshaug, L., S. Navelsaker, et al. (2004). "Hva er en god tolk for deg?" Tolkeavisa(1): s 16-20.
- Stewart, D. A., J. D. Schein, et al. (2004). Sign language interpreting: exploring its art and science. Boston, Pearson/Allyn and Bacon.
- Stewart, D. W., D. W. Rook, et al. (2007). Focus groups: theory and practice. Thousand Oaks, SAGE.
- Stortingsmelding23 (2008). Stortingsmelding nr 23: Språk bygger broer. Kunnskapsdepartementet. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2007-2008/stmeld-nr-23-2007-2008-.html?id=512449> Retrieved 12.04.11, Regjeringen. 4.
- Stortingsmelding35 (2007-2008). Stortingsmelding nr. 35: Mål og mening - Ein heilskapeleg norsk språkpolitikk. K.-o. kyrkjedepartementet. <http://www.regjeringen.no/nn/dep/kud/Dokument/proposisjonar-og-meldingar/stortingsmeldingar/2007-2008/stmeld-nr-35-2007-2008-.html?showdetailedtableofcontents=true&id=519923> Retrieved 12.04.11, Kultur- og kyrkjedepartementet 10.
- Temple, B. (1997). "Watch your tongue: Issues in translation and cross-cultural research." Sociology 31(3): s 607-618.
- Thompson, N. (2001). Anti-discriminatory practice. Basingstoke, Palgrave.
- Tolkeforbundet. (2007). "Tolkeforbundets Yrkesetiske retningslinjer." Retrieved 14.12.08, 2008.
- Tolkeforbundet. (2011). "Tolkeforbundets yrkesetiske retningslinjer." <http://www.tolkeforbundet.no/main/component/content/article/11-eksterne-media/145-tolkeforbundets-retningslinjer-for-etikk-og-yrkesutovelse>. Retrieved 12.05.11, 2011.
- Twelvetreets, A. (2002). Community work. London, Palgrave.
- Tøssebro, J. and A. M. Kittelsaa (2004). Studying the living conditions of disabled people: approaches and problems. Exploring the living conditions of disabled people J. Tøssebro and A. M. Kittelsaa. Lund, Studentlitteratur: 230 s.
- United Nations (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities. U. Nation. <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259> Retrieved 12.05.11, United Nations. 9: 59 s.

- Urstad, A. S. (2010). Tegnspråktolken i møte med døvekulturen. Misjonshøgskolen. Stavanger, Misjonshøgskolen. **Masteroppgave:** 85s
- Visson, L. (1991). From Russian into English: an introduction to simultaneous interpretation. Ann Arbor, Mich., Ardis.
- Vogt-Svendsen, M. (1983). Norske døves tegnspråk: noen pedagogiske og språkvitenskapelige aspekter. [Trondheim], Tapir.
- Vogt-Svendsen, M. (1990). Interrogative strukturer i norsk tegnspråk: en analyse av nonmanuelle komponenter i 86 spørsmål. Trondheim, Det historisk-filosofiske fakultet, Den allmennvitenskapelige høgskolen, Universitetet i Trondheim.
- Vonen, A. M. (1997). 1997: et merkeår i døveundervisningens historie. Oslo, The Research and Development Unit, Skådalen Resource Centre.
- Vonen, A. M. (2006). Tegnspråk i et lingvistisk perspektiv. Tegn som språk. S. R. Jørgensen and R. L. Anjum. Oslo, Gyldendal Akademisk: 125-150.
- Wadensjö, C. (1998). Kontakt genom tolk. Stockholm, Dialogos.
- Wilkinson, S. (1998). "Focus groups in feminist research: Power, interaction, and the co-construction of meaning." Women's Studies International Forum **21**(No 1): 111-125.
- Woll, H. (1999). Noen fakta om Tolkeforbundet og forfatterne. Døvetolk- og døvblindetolkyrkets fremvekst i Norge. H. Woll. Bergen, Døves Forlag AS: 169-175.
- Woll, H. (1999b). Tolkeforbundet og tolketjenesten 1988-1999. Døvetolk- og døvblindetolkyrkets fremvekst i Norge. H. Woll. Bergen, Døves Forlag AS: 143-168.
- Zahl, T. S. (2000). Døves tospråklighet. Det utdanningsvitenskaplige fakultet. Oslo, Universitetet i Oslo. **Hovedfag:** 45.

Vedlegg

Vedlegg 1

Informasjon om prosjektet ”Samspill ved stemmetolking”

Siden høsten 2005 har jeg vært ansatt som høyskolelærer ved seksjon for tegnspråk og tolking ved Høgskolen i Bergen. De to siste årene har jeg også vært student ved *Mastergrad i samfunnsarbeid* ved Høgskolen i Bergen, avdeling for helse og sosialfag. Det siste året skal jeg bruke til å skrive en masteroppgave som jeg ønsker skal handle om temaet: Samspill mellom døv tolkebruker og tolk i en situasjon hvor det tolkes fra norsk tegnspråk til norsk tale, her kalt stemmetolking.

Selve tolkeprosessen og andre forhold rundt tolkesituasjoner har tidligere vært forsket på, men det har i liten grad vært forsket på forhold rundt samspillet i en stemmetolksituasjon. Jeg ønsker å gjennomføre dette prosjektet for å få mer kunnskap om temaet. Hva er det som skjer i samspillet mellom døv tolkebruker og tolk i de stemmetolksituasjonene som fungerer bra? Jeg tror din deltakelse kan være med på å bidra til å belyse ulike perspektiv ved prosjektet.

Jeg håper du har lyst og mulighet til å bidra med dine erfaringer og opplevelser, derfor ønsker jeg å invitere deg med i en fokusgruppe hvor temaet vil bli diskutert og belyst. I utgangspunktet vil jeg arrangere to ulike fokusgrupper. En fokusgruppe vil bestå av 4 døve tolkebrukere som bruker en god del stemmetolk, en vil bestå av 4 tolker som stemmetolker i en god del av sin tolkehverdag. Det kan eventuelt dukke opp en tredje fokusgruppe, på et senere tidspunkt, der begge parter (døve og tolker) vil bli invitert til å delta. Hver fokusgruppe vil vare i ca 1,5 time og vil bli avholdt enten i Bergen Døvesenter eller på Høgskolen i Bergen i Møllendalsveien.

Jeg vil ta hele sekvensen opp på film. Dette vil senere eventuelt bli oversatt til norsk før det blir transkribert og bli oppbevart i anonymisert form. Dette materiale vil jeg bruke som grunnlag for å kunne skrive min masteroppgave. Under fokusgruppene vil jeg ha med meg en teknisk ansvarlig i forbindelse med filmingen, men vedkommende vil ikke ha tilgang til opptakene etter vårt møte. Filmene vil oppbevares innelåst i en skuffseksjon på mitt kontor på Høgskolen. Filmene vil bare bli sett av meg og en annen tolk som vil kontrollere oversettelsen. Denne tolken har også taushetsplikt. Filmopptakene vil bli slettet når oppgaven er innlevert.

Jeg planlegger å være ferdig med masteroppgaven i mai 2010. Når analysene nærmer seg slutten ønsker jeg å invitere alle fokusgruppedeltakerne til å høre mine oppfatninger og tolkninger. Dere trenger ikke være enig i mine tolkninger og dere vil selv få muligheten til å komme med kommentarer og synspunkter. Jeg vil anonymisere deltakerne i prosjektet og vil ikke bidra til at dere kan bli gjenkjent i tekster som blir offentliggjort.

Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Ta gjerne kontakt med meg hvis du har noen spørsmål. Telefon 90 178 216 (mobil), (149) 55 58 59 61 (jobb), (149) 55 10 39 71 (kveldstid) eller på e-post: ghsu@hib.no. Min veileder: Helge Folkestad: e-post: hfo@hib.no.

Tusen takk for at du tok deg tid til å lese informasjonsbrevet. Jeg håper du har mulighet til å delta.

Med vennlig hilsen Gro Hege Saltnes Urdal

Samtykkeerklæring

Jeg viser til skriftlig og muntlig informasjon jeg har fått om prosjektet ”Samspill ved stemmetolking” og jeg gir med dette samtykke til å delta i prosjektet. Jeg kan når som helst trekke meg fra prosjektet.

Sted og dato

Underskrift

Taushetserklæring

Jeg plikter med dette å overholde taushetsplikten (jmf. Forvaltning § 13 a-f) ved å tie om det jeg får kjennskap til når jeg bistår i dette prosjektet. Jeg plikter også å hindre at uvedkommende får mulighet til å skaffe seg innsyn i dokumenter i tilknytning til prosjektet.

Sted og dato

Underskrift

Intervjuguide

- Hvordan opplevdes en god/mindre god stemmetolksituasjon?
- Fortell hva dere gjorde spesielt i den situasjonen (den gode og den mindre gode)?
- Hva synes dere er viktig hos en tolk hvis det skal bli/være en god stemmetolksituasjon?
- Hva synes du er viktig hos en döv hvis det skal bli/være en god stemmetolksituasjon?
- Når merker du om det er en god eller mindre god stemmetolksituasjon?
- Hvilke tanker har dere om utfordringer i stemmetolksituasjoner?

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Helge Folkestad
Avdeling for helse- og sosialfag
Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 BERGEN

Vår dato: 07.07.2009

Vår ref: 22162 / 2 / AMS

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 15.06.2009. Meldingen gjelder prosjektet:

22162	<i>Samspill ved stemmetolkning</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Helge Folkestad</i>
Student	<i>Gro Hege Saltnes Urdal</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 06.05.2010, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Anne-Mette Somby

Kontaktperson: Anne-Mette Somby tlf: 55 58 33 48

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Gro Hege Saltnes Urdal, Lilletveitåsen 19, 5227 NESTTUN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

22162

Utvalget er døve tolkebrukere og tegnspråktolker. Førstegangskontakt opprettes via nettverk. Det skal gis skriftlig informasjon og innhentes skriftlig samtykke. Informasjonsskrivet er tilfredsstillende utformet i henhold til vilkårene i personopplysningsloven.

Personvernombudet finner at behandlingen kan finne sted med hjemmel i personopplysningsloven §§ 8 første alternativ og 9 a (samtykke). Det inngår sensitive opplysninger om helseforhold i datamaterialet, jf. personopplysningsloven § 2 nr. 8 c.

Ved prosjektslutt 06.05.2010 skal datamaterialet anonymiseres. Direkte og indirekte personidentifiserende opplysninger slettes eller skrives om. Navneliste og videoopptak skal slettes.

Prosjektnr: 22162. Samspill ved stemmetolking

Marte Bertelsen [Marte.Bertelsen@nsd.uib.no]

Sendt: 29. april 2010 15:11

Til: Gro Hege Saltnes Urdal

Kopi: Helge Folkestad

Hei,

Viser til innsendt statusrapport for prosjektet 22162 "Samspill ved stemmetolkning".

Personvernombudet har nå registrert 15. desember 2010 som ny dato for prosjektslutt og anonymisering av data. Vi vil da rette en ny statushenvendelse.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

--

Vennlig hilsen

Marte Bertelsen
Fagkonsulent

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
Personvernombud for forskning
Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 33 48
Tlf. sentral: (+47) 55 58 21 17
Faks: (+47) 55 58 96 50
E-post: Marte.Bertelsen@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no/personvern

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Helge Folkestad
Avdeling for helse- og sosialfag
Høgskolen i Bergen
Postboks 7030
5020 BERGEN

Vår dato: 15.12.2010

Vår ref: 22162 KS/RH

Deres dato:

Deres ref:

ENDRING AV PROSJEKTLUTT

Vi viser til statusskjema mottatt 14.12.2010 for prosjektet:

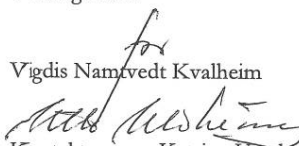
22162

Samspill ved stemmetolking

Personvernombudet har registrert 01.07.2011 som ny dato for prosjektlutt. Vi gjør oppmerksom på at det ved ytterligere forlengelse av prosjektperioden kan bli aktuelt å informere de som har deltatt i studien om dette.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Katrine Utaaker Segadal

Kontaktperson: Katrine Utaaker Segadal tlf: 55 58 35 42
Kopi: Gro Hege Saltnes Urdal, Lilletveitåsen 19, 5227 NESTTUN

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no